

V Š E V Ě D

KNIHOVNA SPISŮ VZDĚLÁVACÍCH A VŠEOBECNĚ POUČNÝCH.
POŘADÁ PROF. DR. H. TRAUB.

2.

DĚJINY 19. STOLETÍ.

NAPSAL

PROF. DR. H. TRAUB.

V BRNĚ 1921.

NAKLADATEL — A. P Í Š A — KNIHKUPEC.
KNIHKUPEC ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V BRNĚ.

Za Kč 10.—.

Mezi slovanskými národy stojí národ československý vzděláním na místě prvním, honose se nejmenším poměrně počtem analfabetův. Ale to nám už nyní nestačí. V porovnání s vyspělými národy západoevropskými třeba jest nám mnoho doháněti, zvláště co se týče vzdělání lidového. Dosažení státní samostatnosti neznamena složití nečinně ruce v klín, nýbrž nutno snažiti se o získání potřebných znalostí ze všech oborů vědných. Že nelze se spokojiti povšechnými vědomostmi školními, musí býti každému jasno. Hledá se tudíž náprava v popularisaci věd, která jest jednou z podstatných složek lidové výchovy. Přednášky, způsob to nejobvyklejší, nedovedou však nikdy — i kdyby byly sebe působivější — nahraditi zevrubný a jasný výklad knižní, k němuž se může čtenář pro lepší porozumění a dokonalé pochopení vraceti vždy znova a znova. Proto se konaly všeliké pokusy, odpomoci tomuto nedostatku, stále citelnějšímu. Poněvadž nevyhovuje dokonale ani jediná ze sbírek dosud vycházejících, jak jsme se přesvědčili, objevila se potřeba vydávání knížek takových, které by formou všem čtenářům přístupnou i prostým podáním vystihly a objasnily zevrubně podstatu věci: seznamovati široké obecnost s výsledky badání a s poznatky všeho druhu, jichž třeba k všeobecnému vzdělání.

Pokračování na 3. stránce.

R 1540/94
X

V Š E V Ě D,

KNIHOVNA SPISŮ VZDĚLÁVACÍCH A VŠEOBECNĚ POUČNÝCH
POŘÁDÁ PROF. DR. H. TRAUB.

2.

DĚJINY 19. STOLETÍ.

NAPSAL

PROF. DR. H. TRAUB.

V BRNĚ 1920.

NAKLADATEL — A. P Í Š A — KNIHKUPEC.
KNIHKUPEC ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V BRNĚ.

I. Doba Napoleonova (1800—1815).

1. Války koaliční a Napoleonův postup (1800—1807).

Přechod ze století do století se děje přirozeně nenápadně, stejně jako postup z roku do roku, ze dne na den. A přece rozhraní 17. a 18. věku nebylo tak prosté. Ve Francii se odehrála t. zv. veliká revoluce (1789—1794), která, odstranivši neomezenou vládu královskou i ústavní monarchii, zřídila demokratickou republiku, o jejíž zachování bylo Francii vésti boj (t. zv. první válka koaliční, 1792—1797). Válka, která svévolností francouzské vlády (direktoria) propukla o dvě leta později (t. zv. druhá koaliční, 1799—1801/2) a sice s Rakouskem a Ruskem (vůdcové Korsakov a Suvorov), znamenala ovšem už více než jen zabezpečení republiky. Vždyť právě tenkrát učinil ji vlastně konec státním převratem syn prostého korsického úředníka, Napoleon Bonaparte, nejgeniálnější vojevůdce nové doby, jenž stanul jako první konsul, volený na deset let¹⁾, v čele státu (vojenská jedinovláda).

Počátek nového století stojí bezprostředně ve znamení proslulého přechodu Napoleonova přes Alpy (průsmykem Velkého sv. Bernarda), po němž následovalo dokonalé a slavné jeho vítězství

¹⁾ Druzí dva konsulové byli toliko „rádci“ prvního.

u Marenga nad Rakušany. Císaři římsko-německému Františku II. bylo učiniti mír v Lunéville (1801), jimž zajištěna především Francii „přirozená“ hranice až po Rýn (postupem levého břehu) a pak k řece Adiži. Malým ovšem diplomatickým úspěchem francouzským byl mír Amienský (1802), kterým zavázána Anglie, že vrátí Francii a spojencům jejím odňaté osady mimo Trinidad a Ceylon i vypuzenému řádu johanitskému Maltu. Británie však nedostála danému slovu a tak jí zůstaly kořisti nizozemský ostrov Ceylon a španělský Trinidad kromě Malty. Převaha francouzská se uplatnila za to zvláště v nové úpravě spleťtých poměrů německých. T. zv. usnesením říšské deputace (1803) odstraněna, t. j. sekularisována všechna knížetství duchovní mimo jediné (arcibiskupství v Mohuči) a kromě toho zabrána všechna t. zv. města svobodná neboli říšská (z 48 zbylo jich jen šest a sice Hamburk, Brémy, Lubek čili Bukovec, Frankfurt n. M., Augšpurk a Norimberk). Tímto „zjednodušením“ vzrostly zvláště Prusko, Bavorsko a Bádsko, kdežto vliv a význam císařův, bez tak nevalný, ještě více utrpěl a německá říše trvala už jen podle jména.

Dříve než se sešla tato konference v Německu, Napoleon provedl pod dojmem vítězně ukončené války nový státní převrat (1802), dav se obecným hlasováním lidu (t. j. plebiscitem) prohlásiti konsulem doživotním i jediným a s právem ustanoviti svého nástupce, čímž obnovena ve skutečnosti opět monarchie. A téhož roku se učinil presidentem t. zv. republiky italské (državy severoitalské). Čeho se mu ještě nedostávalo k moci panovnické, mělo se mu dostati zakrátko. Již založení řádu čestné legie toho roku bylo

viditelným znamením, že zřízení republiky prvnímu konsulovi nedostačuje. Vývoj byl uspišen odhalenými spiknutími royalistův, osob věrných vypuzenému rodu královskému, ale mezi pokusy o převrat byl ne jeden nastrojen přívrženci Napoleonovými. Avšak také republikáni byli nespokojeni vývojem. A tu senát (= vyšší sněmovna) udělil Napoleonovi (28. května 1804) titul císaře francouzského, chtěje se tak vyhnouti nenáviděnému jménu královskému, a lidovým hlasováním, které objevilo slávu Napoleonovu i nadšení pro něho opravdu v nejširších kruzích — z odevzdaných hlasů znělo 4 $\frac{1}{2}$ mil. proň a jen 2500 proti —, uznána jest dědičná hodnota císařská v rodě Bonapartů. Tak vzala za své první republika (1792—1804). Jaká moc se projevuje v tom, že Napoleon se dal ještě téhož roku s chotí Josefou pomazati papežem, který však musil vážit cestu za ním do Paříže; nestalo se tedy po způsobu dřívějším, jak dělávali kdysi císařové římsko-němečtí, podnikajíce nákladné a nebezpečné korunovační jízdy až do Italie. A nedal se korunovati papežem, nýbrž postavil na znamení moci korunu sobě na hlavu sám a rovněž své choti. K tomu přistoupila korunovace za krále italského (1805) v Miláně, když byla změněna stejnojmenná republika v království; stálým zástupcem Napoleonovým byl tam pastorek jeho Evžen Beauharnais¹⁾ jakožto místokrál.

Vzplanula brzy válka nová, když Anglie, pozorujíc s nedůvěrou a obavami pokusy Napoleonovy o rozšíření ztenčené před tím moci koloniální, sjednala

¹⁾ Choť Napoleonova byvši provdána po prvé za generála Beauharnaisa měla z manželství toho dvě děti: Evženu a Hortensii. Byla rodem Tascherová de la Pagerie.

zásluhou Viléma Pitta ml. novou koalici¹⁾). Byli to kromě Británie František I., první císař rakouský, a cíř Aleksandr, k nimž se přidaly Švédsko a Dánsko. Tato třetí válka koaliční (1805) byla rozhodnuta ani ne do půl roku na prospěch Napoleonův. Na moři utrpělo sice spojené loďstvo francouzsko-španělské u Trafalgaru dokonalou porážku, kteréžto vítězství slavný admirál anglický Nelson zaplatil životem. Převaha anglická na moři byla tím zabezpečena. Ale za to na pevnině Napoleon šel od vítězství k vítězství. Donutiv neschopného rakouského velitele Macka k potupné kapitulaci u Ulmu otevřel si podle Dunaje cestu na Vídeň²⁾), čímž byla válka — pomocí též neutrality pruské, která byla získána vyhlídkou na nabytí blízkého Hanoverska — zcela vyhrána, dříve než Rusové mohli zasáhnouti plně do boje. Napoleon opanoval Vídeň bez odporu. Netrpělivost cářova si vynutila bitvu u Slavkova (bitva „tří císařů“, 2. prosince 1805), která zjednala Napoleonovi nad Kutuzovem dokonalé vítězství³⁾), jehož důsledkem byl rychlý mír prešpurský.

Zatím co Rusko — nehledě k druhým — vyšlo bez úrazu pro velikou svou vzdálenost, setrvávši

¹⁾ Pitt starší žil v druhé polovině 18. století a odňal Francii Kanadu.

²⁾ Napoleon píše o tom choti do Paříže 12. října 1805: „Nepřítel jest poražen, je jak bez hlavy a všechno slibuje mi nejšťastnější, nejskvělejší a nejkratší výpravu, jakou jsem kdy měl,“ a o devět dní později: „Nikdy nebylo ve válečných análech takové katastrofy.“

³⁾ Sám sděluje s ženou 5. prosince 1805: „Bitva u Slavkova jest nejkrásnější ze všech, které jsem kdy bojoval; 45 praporů, víc než 150 děl, praporce ruské gardy, 20 generálů a 30.000 zajatých, přes 20.000 mrtvých — strašná podívaná.“

i nadále vlastně ve válce s Francií, císaři Františku bylo se zřici Benátska, Dalmácie a Istrie ve prospěch Napoleonova království italského, Tyrolska s Vorarlberkem na prospěch Bavorska, t. zv. Venkovských zemí habsburských (rodových) při horním Rýnu ve prospěch Vírtemberska a Bádska, vesměs to spojenců francouzských. Mír ten bývá označován za nejpotupnější, jaký kdy Rakousko sjednalo. Byla to kromě vysoké náhrady válečné ztráta tří mil. obyvatelů, která měla býti nahrazena — Solnohradskem, do té doby světským panstvím arcibiskupovým.

Převaha i moc Napoleonova se objevily v tom, jak pozměnil Evropu, aby Francie byla obklopena státy závislými. Ohlásil ještě z Vídně, že Bourbonové přestali vládnouti v Neapoli, ježto — přijali anglické loďstvo s nadšením, kteréžto království odevzdal staršímu bratru Josefovi (Sicilie zachráněna Bourbonům loďstvem anglickým). Bývalou republiku batavskou, jak pojmenováno někdejší království nizozemské, proměnil opět v království Holandské, jehož se dostalo druhému bratru, Ludvíkovi, zároveň s rukou nevlastní dcery Napoleonovy Hortensie, svaka svého Jachyma Murata (manžela sestry Karolíny) učinil velkým vévodou v německém Berku. Dále maršálek Berthier se stal knížetem neufchatelským (na útraty pruské), Talleyrand knížetem beneventským a generál Bernadotte pontecororským (na úkor papežův). I jinak se staral Napoleon jako hlava rodiny o opatření sourozenců. Sestru Elišku učinil (1805) vévodkyní v Lucce a Carrare, později velkou vévodkyní v Toskáně, Pavlínu, choť knížete Borghese, vévodkyní v Guastale, bratru Lucianu, nejnadanějšímu z rodiny, nabídl korunu

portugalskou, kdyby se rozešel se svou chotí, což tento rozhodně odmítl.

Další změny v Německu nezáležely jenom v povýšení Bavorska a Vírtemberska (na království), Bádska a Heska (na velká vévodství), ale v hromadném odstranění přechetných drobných území (t. ř. mediatísace) a ve zřícení t. zv. Rýnského spolku s Napoleonem jakožto „protektorem“, t. j. předsedou či vládcem sdružených (16) států západního a jižního Německa (1805). Úplný rozklad německé říše, připravující se arcíť již od míru vestfálského (1648), měl za následek, že František Habsburský složil důstojnost císařskou, čímž vzala za své „svatá římská říše německého národa“ po tisíciletém trvání (800—1806).

Prusko Fridricha II., slavného vítěze nad Marií Terezií, pokleslo značně za jeho nástupce (Fridricha Viléma II.), a nedovedl povznéstí je ani Fridrich Vilém III., jenž se ujal vlády na sklonku století (1797). Prusko se snažilo zříditi spolek severoněmecký, ale Napoleon zmařil snahy ty, jsa hotov se vyrovnati s Anglií za vrácené Hanoversko. Tak vznikla čtvrtá koalíční válka (1806—1807). Pruská politika zahraniční dovedla získati pro sebe pomoc ruskou (ovšem Rusko, zabráno jsouc válkou též s Tureckem, nemohlo vystoupiti všemi silami) a saskou, ale nedostatečnost vojenská (vlastní i spojenců) způsobila mu pohromu nejtěžší. Jediný den dvojbitvou u Jenu (porážka Hohenloha) a Auerstádtu¹⁾ (1806) rozhodl vlastně o průběhu války a bezmála též o osudu státu. Vojsko pruské, vedené

¹⁾ U Jenu porazil Napoleon Hohenloha, Davoust u Auerstádtu Ferdinanda Brunšvíckého.

staříčkým vévodou brunšvickým, bylo dokonale zničeno¹⁾, načež následovaly kapitulace pevností skoro bez odporu. Napoleon slavil vjezd do Berlína, odkud vydal památný rozkaz na oslabení, ne-li zničení úhlavního odpůrce, totiž Anglie, kteráž ve skutečnosti nebyla složila zbraně dotud jediná. Tímto t. zv. kontinentálním systémem byl zakázán pevnině evropské (proto kontinentální) jakýkoliv obchodní styk s Anglií a jejími koloniemi, čímž měl být veškeren vývoz její ochromen a Britanie donucena hospodářským bojkotem (válka hospodářská) k míru. Byla to blokáda Anglie²⁾. Pravda je, že, kdyby bylo možno bývalo provést kont. systém do všech důsledků a v celé Evropě, Anglie byla by bývala zasažena smrtelně. Vždyť během jednoho roku se dostavilo 2500 úpadků obchodních.

Na to se obrátil vítěz proti spojenci pruskému. Po nerozhodné srážce u Jílový³⁾ následovala úplná porážka Rusův u Frýdlantu (bliže Krá-

¹⁾ Z Jeny píše Napoleon choti den po bitvě: „Krásně jsem manévroval proti Prusům. Vybojoval jsem včera veliké vítězství. Byli silní 150.000 mužů; zabil jsem 20.000 mužů, dobyl sta děl a mnoho praporů.“

²⁾ V odůvodnění se dí: „V uvážení, že Anglie neuznává zásady práva národů na moři, přijatých všemi národy vzdělanými, nýbrž spíše, aby zničila obchod, plavbu a pili živnostenskou všech zemí, používá válečného práva vůči mirumilovným obchodníkům, plavcům, obchodním lodím s mužstvem a zbožím jako proti ozbrojeným nepřítelům, zneužívá práva blokády na pobřežích, přístavech, otevřených městech v ústích řek, rozhodl jsem se, že splatím Anglii stejným.“

³⁾ Napoleon považoval vražedný boj za svoje vítězství, byť i draze zaplacené. Píše ženě odtamtud: „Včera byla velká bitva. Zvítězil jsem, ale ztratil jsem mnoho lidí. Ještě značnější ztráty nepřítelovy nemohou být mi útěchou.“

lovce)¹⁾, tak že Prusku nepřítelem zcela téměř zabranému nezbylo, než učiniti mír za každou cenu v Tylži. Byly to podmínky obzvláště kruté a pokořující, čímž se dotud velmoc pruská, zmenšena byvši o polovinu, stala státem druhého stupně. Ztraceny totiž všechny země po levém břehu labském, které Napoleon proměnil v království Vestfálské (podle území stejnojmenného, jež tvořilo jádro nového státu s hlavním městem Kaselem), aby odevzdal je nejmladšímu bratru, Jeronymu Napoleonovi. Z krajů pak východních, náležejících kdysi k Polsku, vítěz stvořil velké vévodství Varšavské (s hl. městem Varšavou) a přiřkl je kurfiřtu saskému, kterého za to, že přešel na jeho stranu, vyznamenal ještě titulem královským. Nestalo se náhodou, že právě vládce tento určen panovníkem polským. Napoleon sliboval Polákům obnovení samostatnosti národní a kurfiřt saský z rodu vetšínského bývali v 18. stol. králi v Polsku. Poražené Rusko vyšlo však zásluhou cárovou a diplomatickým uměním Napoleonovým z boje bez úrazu. Tajným článkem v míru tylžském nejen že nepozbylo ničeho, nýbrž získalo ještě nápad na Finsko tehdy švédské, ale musilo za to přistoupiti ke kontin. systému, ačkoli bylo v čilých obchodních stycích s Anglií, hlavním odběratelem svých plodin. Ujednáno též rozdělení Turecka (Valašsko, Multansko a Bulharsko

¹⁾ Napoleon sděluje s chotí: „Mé děti oslavily důstojně výročí bitvy u Marenga. Bitva u Frýdlantu bude pro můj národ právě tak slavená i slavná. Celá ruská armáda poražena; dobyto 80 děl, 30.000 mužů zajato nebo mrtvých, 25 ruských generálů usmrceno, zajato neb raněno; ruská garda zničena -- toť důstojná sestra Marengy. Slavkova a Jeny.“

po Marici měly připadnouti Rusku, Albánie, Epírus, Thesálie a Řecko Francii, Rakousku, aby mlčelo, Srbsko, tak že by Turecko bylo už tenkrát omezeno na Cařihrad). Proti Gustavu IV. Švédskému, zapřisáhlému nepříteli Napoleonovu, jenž se nechtěl vzdáti spojenectví s Anglií, Rusové zakročili vojensky a dobytve veškerého téměř Finska způsobili sesazení královo i nastolení jeho strýce Karla XIII. (1808—1818). S ním pak Rusko ujednalo mír ve Frederikshamu (1809), jímž získalo Finsko po řeku Torneu a ostrovy Alandské, načež bylo Finsko spojeno s Ruskem jakožto samosprávné velké knížetství v osobní unii. Nový král švédský musil pak ještě přijmouti za nástupce i adoptovaného syna svého francouzského maršála Bernadotta (1810), jímž (jakožto Karlem XIV.) nastoupili skutečně Bernadotti po Vásovcích r. 1818. Mluvívali se o zradě ruské v míru tylžském vůči Prusku, třeba připamatovati výroku Napoleonova, že král pruský jest zavázán vším právě cáři, bez jehož přimluvy byla by dynastie hohenzollerská bývala sesazena. Že se tak nestalo, považuje se ve francouzské historiografii právě za chybu osudnou. Jestliže se vytýká Napoleonovi násilný a bezohledný postup, nevedla si Anglie jinak; přepadnuvši tehdy z čista jasna ničím se neprovinivší neutrální Dánsko, jen aby se nepřidalo ke kont. systému, vynutila si vydání jeho loďstva, zničila z části též hlavní město Kodaň a odňala mu Helgoland.

2. Vzrůst moci Napoleonovy a její vrchol (1808—1811).

Veliký výbojce francouzský, o němž dí pěkně J. Bidlo, že dovedl národ zpitý svobodou tak

držeti na uzdě, že se spokojil pouze zdánlivým politickými svobodami; nebyl jenom nepřemožitelný vojevůdce, on byl též výborný státník. V krátké době Francie se těšila z pořádku a pokoje, jako dávno ne předtím ani potom. Za veliký čin vlády jeho, ačkoli byl většinou zaměstnán boji, jest považován občanský zákoník (Code civil), jenž nezůstal bez vlivu na zákonodárství ostatních států evropských, dále je to založení cedulaové banky, zřízení četných moderních státních ústavů, jakož i postátnění veškerého školství. Průmysl podporoval ochrannými cly i veřejnými stavbami, ozdobuje Paříž vynikajícími památkami stavitelskými (chrám sv. Magdaleny, bursa) ve zvláštním slohu, který napodoboval prostotu umění klasického (styl empírový). Pravda je, že Francie, třebaž byla ovládána ve skutečnosti neomezenou mocí panovníckou, byla spravována dobře a stejnoměrně, že zbudovány mnohé užitečné stavby a že všechny úřady až po nejvyšší byly po demokraticku přístupny všem. A stejně blahodárné účinky vlády prozíravé se projevíly v zemích podrobených, když zrušením poddanství a stavovských výsad nastala též svoboda náboženská. Kdež pak byla v těchto věcech Evropa ostatní. Aby nevyčerpával Francouzů Napoleon šetřil jich, za to vymáhal dvojnásobné kontribuce na nedobrovolných spojencích a zvláště ovšem na národech poražených).

Ježto všechna snaha Napoleonova směřovala k pokoření Anglie, obrátil se pak proti Portu-

¹⁾ Říkáva se, že stát Napoleonův spočíval na čtyřech pilířích: na obnovenem náboženství katolickém, na spořádaném finančnictví, na pevné státní správě a na pohotovém vojsku.

galsku, které udržujíc odedávna nejživější styky s Britanií zdráhalo se přistoupiti ke kont. systému. Sluloť „obchodní osada Anglie“. Zabrav prostě Lisabon prohlásil krále Jana, uniknuvšího stěží do Brazílie, i s rodem braganzským za zbavena trůnu (1807). Ale na tom neměl dosti. Proto vystoupil rád v úloze rozhodčího mezi neschopným a nic neznamenajícím — vedle všemohoucího ministra Godoye — králem španělským Karlem IV. (1788—1808) a synem jeho Ferdinandem. Povolav oba do francouzského Bayonnu přiměl je k tomu, že Ferdinand se vzdal trůnu ve prospěch otcův, ten pak přenesl na Napoleona všechna svá práva k Španělsku, zmítanému bouřemi v hlavním městě. Francouzské vojsko zabralo zemi, která byla připojena po řeku Ebro k Francii, ostatek Napoleon odevzdal jako království bratru Josefovi, jenž postoupil ne zrovna rád Neapolsko svaku Muratovi (uprázdněný Berk se dostal Ludvíkovi, synu Ludvíka Holandského). Ve Španělsku se však Napoleon přepočítal. Předpokládal, že změna na trůně nenarazí na obtíže, že země přijme nového krále ochotně, přináší-li ústavu; ale národ, podněcován duchovenstvem, v jehož očích platili Francouzové za nepřátele víry katolické, postavil se nové vládě na odpor. K tomu přistoupilo vojenské zakročení z Anglie, jejíž voje vítězně pronikly Portugalskem, vedené A. Wellesleyem, potomním vévodou Wellingtonem. Napoleon, aby upevnil postavení své a svého rodu, utužil spolek s Ruskem osobní schůzkou v Erfurtě (1808), kde se panovníci domluvili o rozdělení říše turecké v Evropě a Napoleon rozváděl smělý plán společného tažení do Indie, aby zničil moc britskou v zemi právě nejméně

spolehlivé, jak to zamýšlel už dříve výpravou do Egypta (1798). Znova se proto obrátil do vzbouřeného Španělska a slavil vjezd do Madridu, obnoviv slávu a lesk svého jména i vládu bratrovu; ale drobná válka horská (guerilla), která vážala tolik sil francouzských, neustala, jako svědčí o zvláštní udatnosti španělské hrdinná obrana města Zaragozy zásluhou generála Palafoxa.

Prusko, zmenšené na polovinu a vyssáté francouzskými posádkami i válečnou náhradou, pokusilo se o nápravu zásluhou několika vynikajících státníkův a vojevůdců. Byl to Karel svob. pán Stein, jenž se snažil o znovuzbudování státu rozšířením samosprávy a účelnými opravami správními, a jeho vystřídal Hardenberg, když Prusko bylo donuceno Napoleonem propustiti Steina a vyobcovati ho ze země. Ministr vojenství Scharnhorst provedl reformy vojenské (zvláště zavedení všeobecné branné povinnosti) společně s Gneisenauem, zatím co o mravní povznesení pracovali bohoslovec Schleiermacher, filosof Fichte a tvůrce turnéřstva Jahn. Ale Prusko bylo tak zastrašeno i oslabeno, že si netroufalo přispěti na pomoc Rakousku, které obnovilo boj s Napoleonem po delších přípravách vojenských a s velikými nadějemi na vítězství (1809). Vůdcem císařských byl arcikníže Karel, bratr císařův, představitelem státu kancléř Filip hr. Stadion. Zmýlili se, počítali-li ve Vídni s tím, že Napoleon je zaměstnán ve Španělech¹⁾. Naděje rakouské byly zklamány hned na počátku,

¹⁾ Napoleon píše choti v té příčině ze Španěl počátkem r. 1809: „Rakousko mi válku nevypoví a vypoví-li, mám v Německu 150.000 mužů a rovněž tolik na Rýně a 400.000 Němců. Rusko mne neopustí. V Paříži jsou blázni.“

ježto Rusko odmítlo spojení, Prusko bylo vysíláno a zhroutěno, a jižní Německo vytrvalo věrně po boku Napoleonově. Jediní Tyrolané, Inouce k Habsburkům jako horliví katolíci, vzbouřili se proti soukmenovcům Bavorům, vedení prostým hostinským Ondř. Hoferem. Napoleon, vytlačiv obvyklou rychlostí Rakušany z Bavor, opanoval Vídeň vinou rakouské liknavosti bez boje. Dvoudenní krvavou bitvou u Ošprů (na Moravském poli) donucen jest vyčkati pomoci z Itálie. Spojiv se však s pastorkem Evženem šťastně proniknuvším porazil zvláště zásluhou Macdonaldovou císařské tak rozhodným způsobem u Wagramu, že císař František upustil od pokračování v boji. Nato místokrál italský zdolal vítězný dotud odboj tyrolský, který skončil zastřelením Hofrovým v Mantově (1810) a roztržením země ve tři části¹⁾. Mírem schönbrunským (vídeňským), v němž vystupuje po prvé hr. Kliment Metternich²⁾ (v Koblenci narozený) jako nový ministr zahraničí, pozbylo Rakousko 3 1/2 mil. obyvatelův a byvší odříznuto zcela od moře představovalo stát, omezený ještě předepsaným počtem vojska (150.000 mužů), toliko druhého řádu. Ztraceny Solnohradsko, čtvrt Inská

¹⁾ Část připojena k Ilýrii, část k Itálii a ostatek k Bavorsku.

²⁾ Německý historik charakterisuje muže, který 39 let (1809—1848) řídil státy habsburské, takto: „Ačkoli neměl důkladných vědomostí, přece byl obratný dosti, že dovedl hovor i s vysoce vzdělanými muži učiniti zajímavým. Jako cizinec byl zcela neznám ve vnitřních poměrech rakouských, ale zřetel k vnitřním obtížím nekalil mu nikdy zraku. Pěstoval diplomacii jako umění, pro které mu Rakousko nebylo cílem, nýbrž jenom východiskem: cit odpovědnosti neobtěžoval ho nikdy.“

a Hausrucká, tvořící jádro Horních Rakous (připojeny k Bavorsku), východní Halič (kraj Tarnopolský se dostal odměnou Rusku za neutralitu), západní Halič (k velkému vévodství varšavskému), Terst, Gorice, Kraňsko, Korutany, Charvátsko po pravém břehu sávském, z nichž a s částí Tyrolska vytvořena francouzská provincie ilýrská (podle starověkého národa toho jména. Francie vzrostla dále o zabraný prostě stát církve vní za papeže Pia VII., protože se tento vzpíral spolku s Francií i kontinentálnímu systému; sv. otec musel podepsati dodatečně (1813) konkordát ve Fontainebleau, vzdav se svého státu a přijav za to roční zaopatření se sídlem v papežském kdysi Avignoně.

Nový vzrůst znamenal rok 1810. Kontinentální systém doléhal dvojnásob těžce na Holandsko, jehož král si počínal vůči zákazu obchodovati s Anglií shovívavě. Když pak Napoleon za různými záminkami obsazoval město za městem, šlechtitný Ludvík, jsa syt ubohé úlohy, vzdal se trůnu na prospěch synův doufaje, že zjedná Holanďanům postavení příznivější. Než Napoleon nedbaje toho prohlásil prostě spojení Holandska s Francií, aby prý mohl provésti přísněji kontinentální systém, jakožto „naplaveniny Rýna“. Francie vzrostla ještě o republiku Vallisskou (v nynějším Švýcarsku) a zvláště o pobřeží severního Německa od Oldenburka až po Bukovec, aby prý byl utužen dozor nad přístavy německými. Tak dosáhla největšího rozsahu (1810), zaujímajíc mimo vlastní zemi dobrou polovinu Německa, Belgie s Holandskem, polovici Italie, velkou část Rakouska, nepřímě Španělsko, majíc v závislosti mimo Rusko, tehdá spojené, mimo

nepřátelskou Anglii a Turecko veškeru Evropu, a čítalo 130 departementů. Vrcholem štěstí Napoleona byl nový, politický sňatek, z něhož se dočkal do roka syna. Napoleon si přál mítí potomka, aby založil dynastii Bonapartův, pročež snažil se vstoupiti v příbuzenství s některou z předních dynastií¹⁾. Sňatek s Josefou, ovdovělou dříve Beauharnaisovou, kterou nepřestal vlastně milovati, ač byla starší jeho o šest let, byl rozloučen pro formální chybu, která se snadno našla, a císař rakouský František I. musil mu dáti dceru svou Marii Luisu za manželku. Když se otci z tohoto manželství (v březnu 1811) narodil dědic (František Josef, později Napoleon II.), jemuž se dostalo ještě v kolébce pyšného jména krále římského²⁾, byl Napoleon na vrcholu štěstí, slávy a moci³⁾.

3. Pád Napoleonův (1812—1814).

Španělsko se ukázalo jitřivou ranou na těle francouzském. Angličané udržovali z Portugalska, zakotvivše pevně též na hranicích španělských, neustále boje v proudu. A již se začalo kaliti přátelství s Ruskem. Toto pozorovalo s nedůvěrou vzrůst moci polské a trpělo těžce hospodářsky systémem kontinentálním, jsouc odříznuto od

¹⁾ Ostatně již roku 1807 si dal předložit seznam princezen z prvních rodův evropských, aby si mezi nimi vybral druhou choť.

²⁾ J. Šusta připomíná, kterak Napoleon doufal, že tímto dotekem s „věčným“ městem dosáhne jakési přirozené legitimacy, předstihující veškeré rodokmeny evropských dynastií.

³⁾ Hrd a šťasten píše rozvedené choti: „Můj hoch jest silný a zdrav. Doufám, že se vydaří, má moje prsa. má ústa a mé oči. Myslím, že naplní své určení.“

živého dříve obchodu s Anglií. Napětí vzrostlo zabráním Oldenburska, jemuž vládl dotud příbuzný cářův. Když pak Rusko (1810), upustivši přímo od protianglické politiky, způsobilo ještě vysokými cly na zboží přepychové těžkou ránu obchodu francouzskému, Napoleon se rozhodl pokořiti je válkou. Snad toužil také po tom, aby novými úspěchy válečnými zadržel rostoucí nespokojenost doma, kde se ohlašovala krise průmyslová i obchodní a k níž se přidružil spor s papežem, odvedeným do Francie vlastně do zajetí. Napoleon se připravil dokonale na tažení do Ruska (1812) vlastní velikou armádou i pomocnými sbory rakouským (Schwarzenberk) a pruským (York) na obou křídlech, maje po ruce více než armádu půlmilionovou s nejslavnějšími generály. Mocnější armády Evropa neviděla před tím. Napoleon zahájil boj právě v době, kdy Rusko bylo zaměstnáno válkou s Tureckem. Mistrným bylo tahem, že Napoleon se stavěl, jako by šlo především o znovuzrození Polsky, nazvav v proklamaci válečné válku s Ruskem druhou válkou polskou. Skutečně měla býti prohlášena obnova polského království; že tak neučinil přece přes pohromu na Rusi, způsobily ohledy na spojence, zvláště Rakousko. Aleksandr, sjednav mír na rychlo s Turky, učinil smlouvu spojeneckou se Švédskem. Vojska francouzská, složená ze všech národů evropských (mezi vůdci byli slavní Ney, Oudinot, Macdonald, Vandamme, Davoust, Evžen italský, z Poláků Poniatowski), postupovala rychle vpřed bez vážnějšího odporu. Rusové ustupující pálili vše kolem sebe, aby nepřítel nenašel nikde opory. Teprve u Smolenska se srazil s Napoleonem Bagration, byl však

poražen a cesta do předu uvolněna. Napoleon sám vyznamenal se zimničnou činností. Vedeni Kutuzovem, jenž vystřídal Barclaie de Tollyho, Rusové se postavili ještě jednou na odpor u Borodina nad Berezinou (7. září), kterážto vražedná bitva byla z nejkrvavějších 19. století, neboť na 70.000 mrtvol pokrývalo bojiště. Za velikých ztrát Napoleon si otevřel cestu na Moskvu, odkud doufal, jak uvykl dotud, diktovati mír přemoženým, maje tak cennou zástavu v rukou¹⁾. Druhého dne však vypukl požár, založený guvernérem Roztopčinem²⁾, jenž zhubil devět desetin města. Měsíc trvalo vyjednávání s Petrohradem, který protahoval jednání úmyslně, až se dostavil nejvydatnější jeho spojenec — ruská zima. Hrozné zpáteční tažení, k němuž se konečně Napoleon musil odhodlati bez pořízení, trpělo mrazy, nedostatkem potravin, chorobami a nikoli nejméně promyšlenými útoky kozáckými (velitelem ruským po smrti Kutuzovově byl Vitgenštejn). Tak se návrat proměnil smluvenou nerozhodností Schwarzenberkovou³⁾ a nekonáním přesných rozkazů

¹⁾ Vypráví se též, ovšem hodně fantasticky, že Napoleon zamýšlel táhnouti z Moskvy — Persií do Indie, aby ji odňal Angličanům.

²⁾ Norvins (Výprava Napoleonova na Rus) píše: „Na povel Roztopčínův vzplane náhle strašný požár; množství zločinců, které se osměluje nazvat pravými dětmi Ruska a jímž otevřel žaláře, rozbíhá se po celém městě s pochodněmi a jinými nástroji zhouby, které jim rozdělili; jsouce opojeni vínem a divokou radostí zanášejí zhoubu a smrt dům od domu, palác od paláce... Všecky střikačky však byly odstraněny z rozkazu Roztopčínova; proti plamenům nelze nám bojovati.“

³⁾ Rakousko učinilo s Ruskem tajnou úmluvu, že jeho vojsko vytáhne do pole jen na oko. To se také stalo.

Napoleonových v největší porážku, kdyžť nepatrné trosky hrdé „velké armády“ dospěly Bereziňy a Napoleon musil na rychlo a tajně do Paříže¹⁾, aby zažehnal hrozící bouři (vzbouření generála Malleta) a připravil se vojensky pro všechny případy. Cítilť dobře, co znamená proň nezdar na Rusi²⁾.

Koncem roku hned sjednal pruský generál York s ruským generálem Děbičem na svou pěst tajnou úmluvu spojeneckou, která byla proměněna ve spolek rusko-pruský v Kaliži (25. února 1813) za „neodvislost“ Evropy; tvůrcem spolku byl patrně sám cář. Napoleonův genius však se osvědčil znova: do jara sestavil z nejmladších arcitř ročníků novou velikou armádu, na jejíž výzbroj a vydržování si zjednal prostředky bezohledným zabavením obecního majetku. Tuto t. zv. válku „za svobodu“ (též V. koalice) vedl Napoleon s počátku vítězně: porazil Prušáky u Lützena a Rusy u Budyšina, ale nedosáhl rozhodnutí. Poraziti neznamenal zničiti. Záleželo vše na Rakousku, jak se zachová. Vídeň zprostředkovala nejdříve příměří a jakýsi

¹⁾ Toto rozhodnutí nejvyššího velitele bylo posuzováno jako zrada a zbabělost. Jmenovaný spisovatel cituje však výrok pobočníka cářova: „Jest jasno, že za těchto okolností bylo méně nutno býti přítomným smrtelnému zápasu armády, než bdíti nad bezpečností velikého císařství, kterému vládí.“ Napoleon sám pak děl na svou obranu: „Jsem silnějši, mluvím-li s výše svého trůnu, než stojím-li v čele armády, již mráz zahubil.“

²⁾ Metternich vypráví z rozmluvy, kterou měl s Napoleonem v červnu 1813, že tento pravil mimo jiné: „Vaši panovníci, narození na trůně, mohou se dáti poraziti dvacetkrát, a přece se mohou vrátiti do svých sídel; já to nemohu. Jsa synem štěstí. Moje vláda nepřetrvá dne, kdy přestanu býti silným a tedy obávaným.“

mírový diplomatický kongres v Praze. Po jeho zmaru neústupností Napoleonovou — nikoliv ovšem bez úmyslu obratného diplomata Metternicha, posíleného zvěstí o dosaženém vítězství Wellingtonově u Salamanky — Rakousko přistoupilo ke spojencům, ačkoli právě finanční poměry jeho byly bídné (vždyť roku 1811 státní úpadek odhalil slabiny veřejné správy, když papírové peníze pozbyly $\frac{4}{5}$ hodnoty) a přes to, že císaře vázala blízká příbuzenská pouta k Napoleonovi. Spojenci postupovali třemi proudy: t. zv. armádou českou se Schwarzenberkem, jehož náčelníkem generálního štábu byl Radecký (jméno dostala proto, že vycházela z Čech), severní s Bernadottem (prusko-rusko-švédská) a slezskou s Blücherem (prusko-ruská). Napoleon, ač měl síly slabší, usiloval o to, aby se nepřátelé jeho nemohli spojit. Porazil sám Schwarzenberka, proniknuvšího k Drážďanům, ale jeho generálové utrpěli porážky a spojenci němečti začínali ho opouštět. Na rovině lipské se stalo velké rozhodnutí v bitvě třídenní (16. až 19. října). Prvního dne bylo bojováno nerozhodně, ale druhého dne se dostavily velké zálohy, takže převaha spojenců byla skoro trojnásobná¹⁾. Boj 18. října znamená vlastně zápas o ústup, který se Napoleonovi podařil. Válka nebyla však ještě rozhodnuta, ačkoli kouzlo neodolatelné moci Napoleonovy bylo zlomeno.

Spojenci postupovali váhavě a nesvorně; tak se stalo, že poraženému nabízeny přirozené hranice (Rýn, Alpy a Pyreneje), ale Napoleon se

¹⁾ Proti Napoleonovým 120.000 mužům stálo 300.000 spojeneckých.

choval vyhýbavě, nepozbyv naděje v konečné vítězství. Tu teprve přičiněním cárovým a pruského státníka Steina rozhodnuto: překročiti Rýn a zanést válku do Francie proti Napoleonovi, nikoli proti národu francouzskému, jak se pravilo obratně. Od jihu postupoval tam nezadržitelně Wellington po slavném vítězství u Vittorie. Ještě tři měsíce Napoleon dovedl odporovati, opíraje se o zemi sobě oddanou, o svého genia proti všemu světu, neboť Francie byla osamocena jako za dob velké revoluce; tak se stalo, že Napoleon způsobil ještě několikrátě těžké ztráty Blücherovi. Zasedal proto nový sjezd mírový v Chatillonu (únor 1814), aby sjednal narovnání, ale spojenci se domáhali toho, aby se Francie spokojila hranicí z doby předrevoluční, Napoleon měl tedy vydati více, než čeho vybojoval sám; podmínky byly patrně úmyslně takové, aby nemohl přistoupiti k nim. Odmítl tím spíše, že mu štěstí válečné bylo opět příznivo. Tu spojenci odpověděli spolkem v Chaumontu¹⁾ (1. března 1814), jímž se zavazovali k společnému toliko míru, slibující vytrvati s vojsky až do konce. Satyra vystihla úmysl spojenců, mluvíc vtípně o novém čtyřhlavém Napoleonovi. Spolek znamenal především rozhodnou vůli zvítěziti a také do měsíce po krátkém odporu v bitvě pařížské (30. března) následovala kapitulace hlavního města, načež slavil cář — odvetou za Moskvu — s králem pruským, Fridrichem Vilémem III., vjezd do sídla francouzského²⁾. Kusý senát prohlásil zakročením knížete Talleyranda, jenž

¹⁾ Velmocí uváděly se v pořádku abecedním v jazyce francouzském: Austrie, Francie, V. Britanie, Prusko, Rusko.

²⁾ Císaře Františka zastupoval Schwarzenberk.

zradil Napoleona, aby mohl zůstat ministrem¹⁾, císaře za sesazena, zmařiv poslední jeho pokus o záchranu, když vzdal se trůnu ve prospěch syna svého Napoleona II. Spojenci nechtěli ani slyšeti o tom, obávající se Bonapartův vůbec a věříce, že jen obnovením bourbonského panství — když Aleksandr neprorazil s Bernadottem — bude zabezpečen v Evropě klid a obnovena porušená rovnováha. Napoleonovi nezbylo než se odebrati na Elbu, která mu byla vykázána za sídlo a stát s ročním důchodem (2 mil. franků) i s ponecháním titulu císařského, zatím co syn jeho jakožto vévoda Zákupský (podle Zákup v severních Čechách) byl odvezen k dědovi do Vídně a Marie Luisa se stala vévodkyní v Parmě. Na osiřelý trůn francouzský nastoupil legitimní dědic jakožto Ludvík XVIII., bratr popraveného Ludvíka XVI., vrátiv se po 23letém vyhnanství (restaurace Bourbonů²⁾). S ním učinili vítězové mír pařížský, jímž Francie podržela hranice z roku 1792 s nepatrným zvětšením na severu i východě. Ke konečné úpravě všeho ostatního měli se sestoupiti do dvou měsíců zástupcové všech států ve Vídni. Pád Napoleonův ukázal, že síla jediného národa ani v rukou nejgeniálnějších nestačí na to, aby kladla zákon veškeré Evropě.

4. Vídeňský kongres a poslední pokus Napoleonův o návrat (1814—1815).

Všecky ostatní nadmíru spleťté otázky vykázaný mírovému kongresu, jenž se sešel za

¹⁾ Slul „muž s 11 křivými přísahami“.

²⁾ Ludvík XVII. byl syn popraveného krále a byl vyhlášen v západní Francii králem, ačkoli nikdy nevládl († 1795).

předsednictví Metternichova, povýšeného za knížete, na podzim 1814 ve Vídni, aby pořídil novou mapu Evropy. Bylo to shromáždění slavné, konané za účasti mnoha panovníkův a slavných státníků¹⁾, kde se slavnosti, veselí a radovánky střídaly a stihaly navzájem jedna druhou, ale uvnitř to vypadalo zcela jinak. Státy byly sestavovány beze všeho zřetí k národnosti, řeči a k náboženství, bez ohledu k přáním národův nebo právům historickým, tedy zcela tak, jako postupoval dříve Napoleon. A při tom se mluvilo o „nezadatelných právech národův“ a o spravedlivých nárocích rodin panovnických. Hlavní slovo měl vedle Metternicha ku podivu francouzský obratný diplomat Talleyrand, jenž označil diplomacii za „umění lháti“. Příčinou hlavních rozporů byly dvě otázky: polská a slezská. Rusko dorozuměvši se s Pruskem chtělo zabratí veškeré země polské, začez by Rakousko dostalo náhrady v Italii, kdežto Prusko mělo býti odškodněno Saskem. Prusko usilovalo totiž o zabrání Saska, které mělo býti tak za svou obzvláštní věrnost po boku Napoleonově potrestáno naprostou ztrátou samostatnosti. Proti tomu se ozvala Anglie i Rakousko, z čehož hrozilo napětí válečné mezi dosavadními spojenci. Z nesvornosti spojencův a z nespokojenosti Francouzů s novou vládou hodlal těžiti Napoleon, dobře o všem zpravený.

Přístáv (1. března 1815) tajně ve Francii postupoval bez boje na Paříž, když vojska královská, vysílaná proti němu, přecházela na jeho stranu, i obnovil císařství. Ale přepočítal se. Národ byl

¹⁾ Za Rusko Razumovskij a Nesselrode, za Britanii Wellington a Castlereagh, za Francii Talleyrand a Dalberg, za Prusko Hardenberg a Vil. Humboldt.

by získal opět pro sebe slibuje, že bude vládnouti ústavně, ale jinak bylo s velmocemi. Nejen že jich nerozvedl, nýbrž spíše je spojil a sjednotil proti sobě. Vyhlásivše ho za „nepřítele lidstva“ obrátily zbraně proti němu; štěstí ovšem bylo pro ně, že velké armády vracející se z Francie byly ještě na hranicích (v Belgii). Napoleon vida to nevyčkal útoku, nýbrž máje po svém boku staré maršály přešel k ofenzivě sám. Porazil Blüchera u Ligny a po dvou dnech se srazil vítězně s Wellingtonem u Waterloo a nebo La belle Alliance (18. června 1815). Ale vojsko pruské zotavivši se rychle zasáhlo v poslední chvíli v boj mimo nadání a proměnilo porážku britskou v dokonalé vítězství spojenců¹⁾. Poražený Napoleon se vrátil do Paříže po třetí bez vojska, kde se z nátlaku zákonodárného sboru vzdal trůnu po druhé (konec jeho vlády stodenáti), prohlásiv opět syna svého císařem francouzským. Znova následovalo obsazení Paříže a restaurace vypuzených Bourbonů. Napoleon vida, že hrozí mu nebezpečí života, hodlal se uchýliti do Ameriky z přístavu rochefortského a máje volbu mezi loďmi francouzskými a anglickými, vstoupil raději pro jistotu na loď britskou. Po rozhodnutí velmocí odsouzen jest — Prusko toužilo dokonce po jeho životě — „zajatec Evropy“ k doživotnímu nucenému pobytu na africkém, od světa odloučeném ostrově sv. Heleny, kde trávil poslední leta života rozjímáním a sepisováním pamětí († 1821)²⁾. O něm praví střízlivý francouzský

¹⁾ Spor mezi Angličany a Prusy, či z nich je vlastně vítězství, lze rozhodnouti snadno: obou zároveň. Porážku zavinil Grouchy, nepřispěv v čas Napoleonovi na pomoc.

²⁾ Zajímavo je, že již tenkrát, když byl na Elbě, se

dějepisec: „Náleží mezi největší muže všech věkův, nebo činy, které vykonal, byly tak neobyčejné a pronikavé, že budily u vrstevníků strach a obdiv, a že působením jejich celá politická soustava společnosti evropské podstatně se proměnila.“ A jako člověk miloval rodinu svou něžnou láskou, podporuje sourozence i nad své poměry a přilna k nevlastním dětem opravdu jako k vlastním.

Jediný spojenec Napoleonův, svak Murat, který se přidal k němu, neuspokojen jsa kongresem vídeňským, byl Rakušany poražen, pozbyl svého království a když se pokusil znova nabýti ztraceného trůnu silami nedostatečnými, byl císařskými jat a zastřelen¹⁾. S Ludvíkem XVIII. opět nastoleným sjednán pak nový (druhý) mír pařížský (20. listopadu 1815), ale za podmínek nepoměrně tužších, než bylo před rokem, kterýmiž byla Francie zmražena. Musila se zříci Savojska, Monaka, některých pevností na hranici belgické a v Porýní (Saarbrücken), zaplatiti 700 mil. franků válečné pokuty, přijmouti 150.000 mužů spojeneckých armád na 5 let a vydati umělecké památky i písemnosti, pobrané Napoleonem a snesené do Paříže.

ve Vídni mluvilo o tom, aby byl zavezen na ostrov sv. Heleny, kde by nebyl Evropě nebezpečným. Žena jeho stala se, ovdověši, chotí hr. Ad. Neipperga, po jeho smrti pojala za muže hr. Bombellesa.

¹⁾ Ze sourozenců Napoleonových Josef se odebral do Ameriky, Lucian věnoval se nedaleko Říma vykopávkám a archeologickým studiím. Ludvík, uchýlil se do Florencie, zaměřoval se uměním a poesíí, kdežto žena jeho žila pro sebe v Římě. Jeronym žil v ústraní na zámku svého tchána, krále vřtemberského, a všechny tři sestry se uchýlily rovněž po Itálii, kam je předešla matka císařova, madame Laetitia.

Zatím dozrály práce mírového sjezdu vídeňského a každý stát dosáhl ukojení svých tužeb podle toho, jak se zástupcové jeho vyznali v intrikách a v umění diplomatickém. Rusku se dostalo největší části zemí kdysi polských, které měly tvořiti nové ústavní království polské („kongresovka“) a býti s cářstvím v unii osobní; dále přiznány mu Finsko jako velké vévodství, Besarabie a část Multanska. Rakousko pochodilo obzvláště dobře, vzdavši se toliko nároků na Belgii a země Venkovské: vráceny mu kromě východní Haliče všechny země zabrané kdysi Napoleonem (Přímoří, Dalmácie, rozšířená o Dubrovník, Korutany, Tyroly, Solnohradsko, Inská a Hausrucká čtvrt), k čemuž přistoupilo ještě území republiky Benátské s bývalým vévodstvím Milánským. Severoitalská država byla připojena k říši jakožto království Lombardsko-Benátské. Připočítají-li se k tomu pobočné větve habsburské (velké vévodství Toskánské, velké vévodství Modenské a vévodství Parmské), měl rod ten v Itálii převážný vliv. Toliko Krakov s okolím se stal svobodnou republikou pod ochranou sousedních tří velmocí. Prusko získalo velkou část Saska, Vestfálsko, střední Porýní, Poznaňsko a Západní Prusy, švédské Přední Pomořany s Rujánou, za něž postoupilo Dánsku Lauenburk. Anglie bez velikých poměrně obětí na lidech i penězích dostala Maltu, Helgoland, protektorát nad (7) ostrovy Jónskými, mimo Evropu Kapsko a Ceylon, nehledě k tomu, že vráceno mu Hanoversko, povýšené na království a zvětšené o východní Frýsko. Švédsko bývalého maršálka Bernadotta, zchytralého Gaskoňce, jediného vlastně, jenž se udržel na trůně mezi všemi šťastlivci, bylo odškod-

něno za ztrátu Finska osobní unii s Norskem, odňatým Dánsku, kterému se dostalo dotčené náhrady v pruském Lauenbursku. Sardínsku vráceno Savojsko a rozšířeno dále o bývalou republiku janovskou, zrušenou Napoleonem, k republice švýcarské o 19 kantonech připojeny nové kraje (ženevský, valliský a neufchatelský) a zaručena jí neutralita. Holandsko, zvětšené o Belgii, vráceno rodu Oránžskému, jenž získal v osobní unii ještě velké vévodství Lucemburské. Ostatní státy obnoveny a vráceny dřívějším dynastiím, nevyjímaje státu papežského¹⁾, restaurovány nebyly toliko: republika janovská, benátská a dubrovnická, většina svobodných měst německých, ani církevní státy mimo papežský. Ve všem všudy se uplatnila jediná snaha: obklopiti Francii státy silnějšími, aby čelily pro budoucnost její rozpínavosti. Odtud vévodilo Evropě 5 velmocí: Rusko o 40 mil., Rakousko o 28 mil., Britanie o 25 mil., Francie o 23 a Prusko o 10 milionech. Největší kořist si odnesla z války Anglie, protože nabyla toho, oč zápasila v 18. věku: vlády nad oceány a nesmírného panství ve světě zámořském.

Zvláštní jednání věnováno poměrům v Německu, kde staré císařství už nebylo obnoveno; místo toho zřízen t. zv. německý Spolek (Bund), volný to svaz 39 samostatných států po případě svobodných měst (Frankfurt, Brémy, Hamburk, Bukovec), jehož správou pověřena spolková rada frankfurtská se zástupcem rakouským jako předsedou. Rakousko a Prusko přistoupily ke Spolku toliko s částí svých zemí — Rakousko se

¹⁾ Pius VII. obnoviv starý pořádek vzkřísil řád jezuitský (1814), zrušený roku 1773.

zeměmi českými a alpskými, nikoliv také s uher-
skými —, do Spolku náležely též Nizozemí (Lucem-
burkem) a Dánsko (Holštýnskem a Lauenburkem).

II. Doba sv. aliance (1815–1830).

1. Počátek obnovené reakce.

Již ruský kancléř Adam Czartoryski vy-
slovil (1805) myšlenku, aby se Rusko stalo ochrán-
cem mezinárodního práva, pořádku a svobody proti
všeobecně obávanému výbojci ve Francii. Odtud
se zrodil po letech nápad cářův na zabezpečení
světového míru, jež vládcové evropští viděli po-
jištěnu na dlouhou dobu. Aleksandr, dávaje se
unášeti mystickými sny, upevněnými hrůzami váleč-
nými, a zvláště vlivem ženy neméně mystické, jménem
Jul. Krüdenerové, vyslovil cílem ruské politiky „štěstí
a blaho národů“. Pod hlubokým dojmem dokonalé
porážky Napoleonovy předložil cář spojencům listinu
k podpisu, kterouž účastníci děkující prozřetel-
nosti za dosažení nesmírného vítězství vstupovali
ve svazek nerozlučného „bratrství křesťanského“,
aby se řídili budoucně toliko duchem evangelia
a ryzí spravedlností. Odtud název svaté aliance,
t. j. spolek a jednota států nebo panovníků, před-
chůdce to Wilsonova Svazu národův, o němž doufal
a věřil navrhovatel, že pojistil jím světový mír
navždy, kdežto za několik jen roků nastalo vraž-
dění znova a slavnostně slíbená svornost mezi
vladaři nepřetrvala prvého týdne. Podepsali a při-
stoupili k sv. alianci postupně všichni panovníci
křesťanští v Evropě kromě anglického, jenž nemohl
si vázati ruce odvolávaje se k ústavě, a papeže,

který nechtěl přistoupiti ke spolku, ježto se smlouvou přikládala všem křesťanským vyznáním stejná důležitost, což se přičilo zásadám církve katolické. A přece byl to projev ryze platonický, bez jakéhokoliv účinku i následku a věšteccky a zároveň jedovatě pronesl se Metternich o sv. alianci prohlásiv, že je to „zvučné, ale prázdné nic“. Vedle ní a nad ní působil dotčený již spolek chaumontský, obnovený v Paříži, do kterého přijata Francie teprve po roce.

Třebaže pád Napoleonův znamenal konec nadvlády francouzské v Evropě, vůdčí myšlenky, spjaté s velkou revolucí, nezanikly tím nikterak. Šlo především o požadavek právního státu, jenž by poskytoval každému ochrany zákonné, o rovnoprávnost občanskou, neznající výsad stavovských ani poddanství lidu selského, běželo o zmírnění aspoň všelikého poručnickování státu nad občany, o účast občanstva v zákonodárství, krátce o zásadu ústavnosti (konstituce). K těmto snahám politickým, neseným v duchu svobodomyšlném (liberálním), přidružovala se myšlenka národní. Po vzoru britském bylo to především Norsko, které si dalo (4. listopadu 1814) příkladnou ústavu, podle níž zákonodárná moc příslušela stortingu, sněmu říšskému, kdežto králi zbylo jediné veto odročovací, takže nemohl na př. zabrániti zrušení šlechty, o kterém se sněm usnesl. Ludvík XVIII. poskytl Francii ústavy o dvou komorách, ústavního zřízení se dostalo Nizozemsku a ústavu dal Aleksandr Polsku, ačkoli na Rusi neznal leč samoděržaví. Ale proti těmto nesmělým pokrokům a bílým vranám vystupovaly stále směleji směry reakční, zpátečnické, poučené

z revoluce, a panovníci, kteří věřili, že lid není schopen ani způsobilý vládnouti sobě samému. Většina panovníkův, opírajíc se o autoritu duchovní (církve) i světskou (šlechta), vrátila se přes některé sliby k vládě neomezené nebo aspoň osvětleného absolutismu, ba někteří (jako král sardinský) zašli tak daleko, že obnovili zapomenuté zvyky doby předrevoluční. Hlavním představitelem těchto snah reakčních byl správce zahraniční politiky na dvoře vídeňském, Metternich, jenž se stal po boku Františka I., který obmezeným rozumem byl přesvědčen, že zhojí těžké rány státu způsobené, nedopustí-li podstatných změn ve správě státní, činitelem rozhodujícím. A netoliko v Rakousku, nýbrž v politice všeevropské, ačkoli státnický um jeho nebyl veliký, neboť představuje, jak řečeno, hladkého, více mazaného než chytrého dvořenína. Metternich se nestavěl toliko proti opravám rázu politického, nýbrž nechtěl též slyšet o uvědomění národním, protože Rakousko zakotvilo jeho zásluhou v novém Německu a v Italii. Tužbám politickým chtěl čeliti spojeným úsilím všech dynastií, zastává nález, že spolek chaumontský má právo i povinnost zasahovati v zájmu klidu a bezpečnosti i do poměrů cizích států, jestliže by se tam projevil snahy převratné; odtud se mluví o zásadě interventionce. A těmto názorům se dostalo obháje literárního v obratném ale bezcharakterním publicistovi Bedř. Gentzovi, jenž z bojovníka za svobodu se stal stoupencem reakce, z protestanta katolík, z Prušáka Rakušan. Romantismus, který se proti vymoženostem velké revoluce obracel ke středověku, pěstován byl i v literatuře.

Ježto pak s výjimkou několika států jiho-

německých, kde byla vynucena ústavní zřízení, byly obnoveny staré sněmy stavovské, v nichž hlavní slovo měla šlechta, objevovala se rostoucí nespokojenost, jejímž předním představitelem byla studující mládež a střediskem university. Studentská demonstrace vartburská (1817), která provedla po vzoru Lutherově spálení děl zpátečnických — mezi účastníky byl též náš J. Kollár —, měla za následek poblouzení, které se vybil o zavražděním německého dramatika a ruského státního rady Aug. Kotzebuea, obviněného ze špehounství, přepjatým studujícím bohosloví (1819). Metternich si vzal z toho vítanou záminku k dalekosáhlým krokům a opatřením. Nespokojiv se utužením „přátel pořádku a pokoje“ kongresem c a š s k ý m (1818) a předstíraje, že jde o široce rozvětvené spiknutí, svolal téhož roku zástupce větších států do Karlových Varů. Tam usnesena z jeho podnětu četná opatření výjimečná: 1. university podrobeny dozoru zvláštních komisařů, 2. zakázány studentské i tělocvičné spolky, 3. zostřena censura tisková a 4. dosazena v Mohuči zvláštní komise na vyšetření spiknutí, jehož ve skutečnosti nebylo. Nejvýznamnější bylo ustanovení, že jednota má právo zasahovati do všech států na zavedení „pořádku“, i když není volána. To jsou pověstná „karlovarská usnesení“. Všechna Evropa byla spravována poté řádem absolutním; výjimku činily Britanie, Francie, Nizozemsko, Švédsko a Norsko.

2. Země habsburské za Františka I.

František nastoupil na trůn po předčasné smrti svého otce, Leopolda II. (1792). Vída slabost a bezvýznamnost postavení svého jako císaře německého

a podnikcen příkladem Napoleonovým přijal o své újmě, neohlížeje se po národech a státech, jimž vládl, titul císaře Rakouského „jakožto jméno našeho arcidomu“ (11. srpna 1804). Tak vzniklo císařství Rakouské¹⁾ a odtud císař slove František I. O dvě leta později složil císařství německé pod dojmem Rýnského spolku Napoleonova. František, i kdyby nebylo bývalo naprostého vlivu Metternichova, hrozil se všech oprav i nových myšlenek říkávaje, že nepotřebuje občanův učených, ale hodných. Nic se mu tak neprotivilo jako duševní námaha a práce. Nejmocnějším a nejdůležitějším mužem byl v Rakousku vedle Metternicha ministr policejní, pověstný hrabě L. Sedlnický. Nastal-li v zemích habsburských přece aspoň jistý pokrok hospodářský, souvisí to s duchem času; vláda přehlížela k tomu celkem nečinně. Průmysl textilní, plátenický a soukenický se rozmohl, ale ovšem jako rukodilný; zvláště rozkvetlo železářství, sklářství, rukavičkářství a cukrovarnictví, především v zemích českých. Na prospěch toho zřízeny první zvláštní školy, zvané reálky (od roku 1804), ale ojediněle, a stavové založili, tedy nikoli stát, po vzoru francouzském ústav polytechnický v Praze (1806), podle něhož zřízena teprve podobná učiliště ve Vídni a Štýrském Hradci. Obchodu a průmyslu sloužily říšské silnice a primitivní počátky paroplavby — na základě vynálezu lodního šroubu Chrudimanem Ressellem — se projevíly v loďářské společnosti Rakouského Lloyd v Terstu (1833), v paroplavbě na Dunaji z Vídne do Pešti (1830), kdežto

¹⁾ V patentě tom se praví výslovně, že „veškerá království, knížetství a provincie své dosavadní tituly, ústavy, výsady a poměry nadále bez změny mají zachovati“.

počátek staveb železničních náleží již do vlády Ferdinandovy.

Pozornosti zaslouží pokrok kulturní, jak se projevil hlavně v obrození českém. „Národním obrozením rozumíme veliké hnutí dějinné, jež souvisle a obdobně se společenskou i myšlenkovou emancipací evropského lidstva v třetí třetině 18. věku a na počátku 19. století dalo českému národu nové životní útvary, nové myšlenkové prvky, nové formy vědecké i umělecké, především pak nové vědomí samostatnosti a samobytnosti národní“ (A. Novák). Proti germanisačnímu úsilí centralisace Josefa II. se objevuje odpor v jazykovém. probuzení českém, jehož hlavními představiteli jsou vědci-buditelé: G. Dobner, „otec dějepytu“, F. M. Pelcl, první profesor jazyka a literatury české na universitě Karlově, V. F. Durych, Jos. Dobrovský, otec jazykozpytu slovanského v Čechách. K nim se připojili počátkem 19. stol. Josef Jungmann (Slovníkem), Fr. Palacký, historiograf král. Českého (Dějiny národu českého), P. J. Šafařík, tvůrce Slovan-ských starožitností, Jan Kollár, pěstitel slovanské vzájemnosti, básník K. H. Mácha, a zvláště slavný básník F. L. Čelakovský. Probuzení to bylo sice výhradně literární, jak jinak ani nemohlo být, ale nezůstalo bez vlivu na uvědomění politické.

3. Jižní Evropa.

Odpor občanstva proti samozvanci Josefu Bonapartovi ve **Španělech** vedla strana, která prosadila touhu po ústavních svobodách. Tito t. zv. liberálové, nabyvše většiny v národním shromáždění (kortesy) v městě Cadixu (1812), vymohli

ústavu, již omezena do značné míry moc královská a zrušeny výsady šlechtické i duchovenstva. Toť první ústava španělská. Poněvadž však nevzdělaný lid lpěl na zděděných tradicích, nemaje porozumění pro novoty, nově nastolený král Ferdinand VII., nedbaje ústavy, obnovil rád dřívější neomezený způsob vlády. Ale vláda jeho se neosvědčila ani hospodářsky ani politicky. Kreolové (potomci přistěhovalých Španělů) ve španělských osadách amerických toužili po uvolnění politické i hospodářské závislosti na zemi mateřské.¹⁾ Jistě že k tomu podněcoval též úspěch Spojených států severoamerických, dosáhnuvších na sklonku 18. věku svobody a státní samostatnosti. Když pak národní shromáždění cadixské nevyhovělo odůvodněným jich žádostem ani v nejmenším, osady ty chopily se zbraní (1811), nejdříve ve Venezuele, aby setřásly španělské panství vůbec za vedení nadaného Šimona Bolívara (Libertador = Osoboditel). Vojsku královskému se podařilo sice na čas potlačit odpor, ale zakrátko vzplanula revoluce znova a tím více a roku 1819 prohlásil vítězný Bolívar republiku ve Venezuele, v Kolumbii i Chile. Ohrožený Ferdinand se dovolával v této tísní pomoci všeevropského spolku, ale Anglie, již byl rozklad koloniální moci španělské z důvodů obchodních jenom vhod, zabránila společnému zakročení. Když pak španělské vojsko se chystalo odplouti z Cadixu, způsobili někteří důstojníci státní převrat (1820): povolali ústavu cadixskou z r. 1812 (pronunciamento) a donutili za-

¹⁾ Výrobky své směli prodávati jen Španělsku, tam museli také nakupovati potřeby své, státní i duchovní úřady byly přístupny pouze rodilým Španělům.

strašeného krále, že složil přísahu na ústavu a svolal sněm. To bylo vítězstvím, ovšem jen dočasným, svobodomyslných liberálů (exaltados) nad stranou konservativní (moderados). Zároveň však zvedlo se Mexiko (1824 se spojilo 18 provincií v jednotu po vzoru Unie) a střední Amerika.

V sousedním **Portugalsku** po nedobrovolném odchodu krále Jana VI. (1808), uchýlivšího se do Brazílie, vládl ve skutečnosti anglický vyslanec, jako by byl v zemi britské a to i po r. 1814. Proto doznala španělská revoluce r. 1820 v Portugalsku též ohlasu: po vzoru španělském vojenská revolta si vynutila vypuzení Angličanů ze země a návrat králův, jemuž bylo dříve stvrditi přísahou svobody ústavní. Avšak Brazílie, dotud kolonie portugalská, zatouživši též po samostatnosti, prohlásila se brzy poté (1822) císařstvím, a sice v čele s Pedrem, synem královým.

V politicky roztržité **Italii** se šířila vlivem básníka Alex. Manzoniho myšlenka po jednotě národní, podporovaná tajnými spolky karbonářů — zvláště v území přiřknutém Rakousku —, kteréž sdružovala též touha po svobodě ústavní. Hnutí toto bylo živeno ještě reakcí, která po vši Italii usilovala o návrat k poměrům předrevolučním. Proto došlo k zjevnému odporu v Neapolsku pod dojmem nepochybně úspěchu španělské revoluce. Král Ferdinand, vytlačen býv dříve Napoleonem z Neapolska na Sicilii, dal ostrovanům vlivem anglickým ústavu (1812); když však po vypuzení Muratově obnovil panství též v Neapolsku (1815), zrušil dané slovo a vládl neomezeně. Vojsko neapolské vzbouřivši se (1820) vynutilo si ústavu svobodomyslnou, a totéž se opakovalo na Sicilii.

Úspěchy revoluce na poloostrově pyrenejském dovedly vzrušiti všechnu Evropu a bylo by již došlo k zakročení velmocí, zvláště vlivem ohrožené Francie, již tehdy zpátečnický spravované, i cíře Aleksandra, kdyby nebylo bývalo odporu britského. Revoluce neapolská způsobila však obavu, že převratné hnutí zachvátí všecek poloostrov apeninský, a proto z podnětu Metternichova se sešel záhy poté v Opavě kongres zástupců velmocí (1820), kde získal Metternich cíře zcela na svou stranu jakožto vášnivého přímo zastánce krajně konservativních zásad legitimacy. Tu byla po prvé formulována zásada intervence jako právo spojených velmocí, zasáhnouti do vnitřních poměrů kohokoliv, žádá-li toho zájem celku a stability evropské. Na pokračování sjezdu v Lublani (1821) rozhodnuto, aby Rakousko zakročilo vojensky v Neapolsku za obnovením starého pořádku, což se ovšem také stalo; vypuzený král byl uveden do země, ale rakouská okupace se protáhla na několik let (do r. 1827). Úspěch Metternichův záležel v tom, že bylo dosaženo závazku tří států absolutistických (Rakouska, Ruska a Pruska), kterak zakročí v zájmu monarchie absolutní i proti vůli vlastních národův. Ale sotvaže byl zažehnán požár na jihu poloostrova, již se objevil nový na severu, a sice v Piemontě. Vojenská vzpoura donutila krále Viktora Emanuela I. z rodu savojského, že musil opustiti Turin, ale zase rakouské vojsko zakročivší potlačilo nedostatečně připravený odboj v zárodku. A k tomu se podařilo Vídní odhaliti v Miláně spiknutí protirakouské (1820), které bylo bezohledně potrestáno; mezi účastníky byl též básník Silvio Pellico, jenž si s druhy svými odpykal několikaletý žalář

v kasematách špilberských v Brně, o čemž poučují jeho paměti¹⁾).

Ve Španělsku se objevilo nové vření, jež se proměnilo v občanskou válku, namířenou proti nenáviděné vládě královské. Proto kongres veronský (1822) přes odpor anglický pověřil Francií, aby udělala ve Španělsku „pořádek“. Tak byla zásluhou francouzských Bourbonů obnovena absolutní moc Bourbonů španělských, ale mimo Evropu pohořel Ferdinand VII. nadobro. Ztraceno bylo panství španělské navždy ve střední i jižní Americe, ačkoliv cíř se domáhal vážně zakročení velmocemi také tam, jako si přál, aby se kongres ujal vzbouřených Řeků proti Turkům. Proti intervenci na Balkáně se vyslovil najednou Metternich, prohlásiv Řeky — za revolucionáře. Pro tyto neshody a rozpory byl kongres ve Veroně poslední, takže se odtud počíná jisté drobení a uvolnění t. zv. sv. aliance. Proti zakročení z Evropy v Novém světě se ozval zvláště hlas presidenta Unie severoamerické Monroea, jenž pronesl tenkrátě zásadu nyní okřídlenou, že Amerika patří Američanům („doktrina Monroeova“), t. j. že Evropa nemá práva zasahovati do věcí amerických. Proto uznala také Unie nejdříve samostatnost spolkové republiky mexické i drobných republik jihoamerických, kteréhožto příkladu následovala Anglie slavným Jiřím Canningem, který první ze státníků evropských se vymanil z vlivu Metternichova. Když pak se s Canningem dohodl cíř Aleksandr, byl všemohoucí vliv Metternichův prolomen.

¹⁾ V českém překladě slovou Z mých žalářů (Le mie prigioni).

4. Poměry ve východní Evropě.

Syn a nástupce Kateřiny II. **Ruské cář Pavel II.** (1796—1801) byl v duchu své doby pravým absolutistou. Vystoupil-li ve válce proti Francii pro zabrání Malty rytířům maltézským, chtěl tím jenom získati sobě důležitou oporu proti Turecku v moři Středozemském. Pokus ten se však nezdařil. Chorý jsa na duchu a trpě slavomamem proslul pravou hrůzovládou, která neušetřila nejbližšího okolí jeho. Těžíc ze všeobecné nespokojenosti a strachu na Rusi, anglická diplomacie zosnovala spiknutí s nejstarším synem cářovým, jemuž padl za obět Pavel II. Jediná dobrá věc pochází od něho, že zavedl posloupnost na trůně podle prvorozenství (primogenitury), čímž odstraněno neslýchané ustanovení Petra I., podle něhož každý cář mohl jmenovati libovolně svého nástupce. Zvláště šlechtou s jásotem přijatý **Aleksandr I.**, vychovaný pečlivě babičkou Kateřinou, řídil se s počátku radami mladých přátel, z nichž zvláště Polák Czartoryski a vzdělaný Michal Speranskij uplatnili vliv svůj některými prospěšnými opravami, nebo aspoň náběhy k nim (hlavně gosudarstvennyj sovět = státní rada). Ale po čase se Rusko vrátilo ke starým řádům vlivem konservativní politiky historika Nikolaje M. Karamzina, jak se projevilo zvláště samoděržavím. Polsce poskytnuta pravda ústava, která znamenala ve skutečnosti spojení pouze osobou panovnickovou, ale záhy nastalo rozladění a rozčarování. Cář nesplnil slibu ve připojení k Polsku zemí kdysi litevských a patřících dříve k němu (Podolí, Volyň, Ukrajina) a poměry se zhoršily neústavním jednáním velkého knížete Konstantina. Za to se Polska velice vzmohla

hmotným zvelebením zásluhou Xav. Lubeckého. Aleksandr „kolísal neustále mezi dvojím chtěním, při čemž zpravidla vítězila jeho vůle absolutní, která všechny liberární reformy ne-li překazila, aspoň pokazila“ (Bidlo). Hlavní zálibou byla mu politika zahraniční. V zásadě horlil pro mír, jak ukázal sv. aliancí, ale v praxi se dával strhnouti do válečných podniků rozsáhlých rozměrů. Ve vnitřní správě je vláda jeho charakterisována centralisací, pro zlepšení stavu ubohého lidu selského nestalo se nic a zůstalo jen při platonickém uvažování o otázce zrušení poddanství.

Rozvrat všemocného kdysi státu **Tureckého** se objevil počátkem 19. věku. Sultán Selim III. (1789—1807), opíraje se o t. zv. divan (radu vysokých hodnostářů), i Mahmud II., nástupce jeho, učinili sice jakýsi pokus o naléhavé opravy vnitřní, ale mocná strana starověrcův, majíc po svém boku janičáry, jádro vojenské, zmařila snahy ty. V Turecku se rozvinul zápas dvou proudů, z nichž jeden se snažil povznést stát kulturou západoevropskou, t. zv. „Mladoturci“, zatím co druhý každou takovou změnu pokládal za nebezpečí, ohrožující pravověrnost islamskou¹⁾.

Nástupcem Selimovým byl dotčený Mahmud II. (1808—1830), poslední význačnější vládce osmanský. Signál k odboji mezi národy podrobenými dali Srbové ještě za Selima. Útiskem janičárským pro-

¹⁾ O pokusech zreorganisovati armádu péčí různých důstojníků, povolanych z ciziny, píše vtípně Moltke: „Podle evropského vzoru bylo zřízeno vojsko s ruskými tunikami, francouzskými pravidly, belgickými puškami, tureckými turbany, uherskými sedly, anglickými šavlemi a učiteli ze všech národů.“

puklo povstání srbské (1804) za vedení Jiřího Petroviče, prostého obchodníka, zvaného Turkey Karađordě (= Černý Jiří); odtud se mluví o Karađorděvičích¹⁾. Odboji se dostalo podpory z Ruska, které usilovalo o rozhodující vliv v knížetstvích podunajských (Multansku a Valašsku). Z toho vzplanula válka ruskoturecká (1806—1812), v níž Rusové postupovali od vítězství k vítězství a byli by dokonali už tehdy osvobození Srbův, kdyby nebyl vystoupil proti nim Napoleon. Proto se mírem bukureštským vzdalo Rusko nároků na obě knížetství podunajská, spokojivši se Besarabií; Srbům vymohlo sice jistou samosprávu, ale bez přesného vymezení, čímž tito podlehli znova převaze turecké. Kruté řádění Turků způsobilo za krátko nové povstání mezi Srby (1815), v jehož čele stál vojvoda Miloš Obrenovič, původně obchodník vepři. Odstraniv soupeře Karađordě násilím z cesty jest prohlášen r. 1817 sněmem (skupštinou) za dědičného knížete²⁾.

Turecko zasahovalo sice ještě také do Egypta, ale panství toto bylo jen papírové, zvláště za roz-

1) Denis píše o něm: „Nabyl neodolatelného vlivu na své druhy nejen svou silou a svou odvahou, ale i svým přehledem, jistotou, s jakou odkrýval slabé stránky nepřitele, svou hbitostí najít vhodnou chvíli k rozhodnému útoku.“

2) Tohoto charakterisuje Denis takto: „S obyčejí zchtralého a prohnáného sedláka, jehož vychování se událo v provozování dohazovačství při trzích, sdružoval některé vady orientálců, násilné a prudké vášně, naprostou lhostejnost ve volbě prostředků, hanebnou věrolomnost a hrabivost. Byl to vesnický Ludvík XI. a jeho jinak značné služby nenahrazují úplně mravní úpadek, způsobený prostředky, jichž užíval bez výčitek svědomí. Zachránil svůj národ, ale snížil jej.“

hodného Mehmeda Aliho, jenž se snažil uvolnit pouto to nadobro. Po jeho příkladě se pokusil Ali, janinský paša, zříditi sobě stát z Albánie a Řecka; jsa však ohrožen sultánem smluvil se s Řeky, kteří čekali jen na vhodnou příležitost k povstání, ačkoli právě oni jako obchodníci i úředníci požívali v říši osmanské postavení zvláště výhodného mezi křesťany. Počátek vzala revoluce řecká ku podivu v Multansku vystoupením Aleksandra Ypsilantiho (1821), byla však, nedoznavši očekávané podpory ruské, záhy potlačena. Nikoli však udušena, neboť požár se vzňal opět v jižním Řecku (v čele s Mavrocordatem) a na ostrovech egéjských. Ve větších městech evropských vznikaly spolky přátel Řeků (hnutí filhelénské), kteří projevovali sympatie penězi, oděvem i zbraněmi, a našli se i dobrovolníci spěchající Řekům v nerovném boji na pomoc, mezi nimiž slavný básník anglický Byron, jenž zahynul před vyhozením řecké pevnosti Missolonghi do povětří (1826). Turkům prospívala dlouho vzájemná řevnivost mezi velmocemi, až vystoupil rázněji nový cář ruský Mikuláš I. (1825—1855).

Dosáhnuv ruského protektorátu nad Multanskem, Valašskem (jimž přiznala Porta domácí hospodáry na 7 let) i Srbskem (smlouvou akjerman-skou a protokolem petrohradským r. 1826), dohodl se s Anglií a Francií na prospěch řecký, načež spojené mocnosti provedly lodní demonstraci v jižním Řecku. Ale rozvinula se z ní, již mělo býti toliko Turecko zastrašeno a pohnuto k povolnosti, k veliké nevoli zvláště anglické a sice vlivem ruským námořní bitva u Navarina (1827), kterou bylo turecké loďstvo dokonale zničeno. Turecko odpovědělo Rusku náboženskou válkou všeho

muhamedánského světa (fetva), ale ruské voje vedené Děbičem pronikly vítězně přes horstvo balkánské a obsadily Drinopol (Odrin), zatím co Paskěvič¹⁾ zvítězil na bojišti asijském a zabral Erzerum. Tak byla Arménie roztržena ve tři státy (Turecko, Persie a Rusko), jsouc sjednocená toliko církevně v čele s patriarchou (katolikos), sídlícím v klášteře edžmiadsinském u Erivánu. Mírem drinopolským stanovena jest hranicí řeka Prut s jižním ramenem dunajským a úžiny mořské (Dardanely a Bospor) byly otevřeny obchodním lodím všech států. Rumunům se dostalo samostatné správy pod doživotními hospodáry. Nato bylo Turecku uznati podle konference londýnské samostatné království řecké, ovšem značně menší pozdějšího (1830), a Miloše Obrenoviče dědičným poplatným knížetem (kňazem) srbským pod společným protektorátem s Ruskem. O rok později dosáhlo Srbsko vlastního metropolity, podřízeného sice ještě patriarchu cařihradskému.

Doba Pavlova a ještě více Aleksandrova znamená počátek rozkvětu literatury ruské. Představují ji N. M. Karamzin, historiograf Ruska a reformátor spisovné řeči (Historie státu ruského o 12 svazcích), přední pěstitelé romantismu J. G. Žukovskij („otec německého romantismu na Rusi“), A. S. Puškin, ruský byronista, dramatik J. V. Glinka, filosof V. Odojevskij a národopisec J. V. Kirějevskij.

¹⁾ Opanovav dříve Eriván a perský Tabris zabezpečil Rusku velkou část Arménie (mírem turkmanšajským 1827).

III. Vrcholná doba absolutismu Metternichova (1830–1848).

1. Revoluce červencová ve Francii (1830).

Ludvík XVIII., mírný a shovívavý, podléhal čím dále více vlivům strany zpátečnické (ultraroyalisté neboli bílí Jakobíni) v čele s hrabětem z Artois. Ke spiknutí vojenským (bonapartistův i republikánů) odpovídala reakce terorismem náboženským, proléváním krve v četných městech, popravami a vypovídáním. Politická vražda vévody z Berry, synovce krále a nástupce trůnu¹⁾ (1820), měla za následek oslabení demokratů výjimečnými zákony a zesílení vlivů šlechtického i plutokracie ve sněmovně a především krále bratra. Dostavilo se omezení svobody tiskové, osobní i volebního práva. Tato vláda „ultra“ byla to, která zakročila vojensky ve Španělsku, protože šlo o potření liberálních myšlenek v nejbližším sousedství. Poměry se zhoršily ještě, když nastoupil po smrti bezdětného Ludvíka bratr jeho 67letý Karel X. (1824), pověstný to hrabě z Artois, vůdce emigrace za Ludvíka XVI. a hlavní opora ultraroyalistů. Nový král se oddal úplně svým stoupencům, čímž hnutí opoziční vůbec a protimonarchistické zvláště nabývalo půdy, živeno byvši předními dějepisci (Thiers, Mignet, Guizot) i básníky (V. Hugo, Béranger a Courier). Vzrůstajícímu odporu proti reakci odpověděl král krajně zpátečnickou vládou Polignacovou (1829), která se snažila vypros-

¹⁾ Král i nejstarší syn Karla z Artois byli bez dědiců, proto se všechna naděje připínala právě k tomuto princí.

titi z tísně novými volbami. Aby odvrátila pozornost rozkvašené veřejnosti od neutěšených poměrů vnitřních, způsobila výbojnou výpravu do afrického Alžíru (1830). Ovšem třeba vyznati, že tím byl položen základ k nové říši koloniální. Když pak sněmovní volby vyzněly velikou většinou proti dosavadní politice, král, místo aby propustil nenáviděný kabinet, usmyslil si zlomiti opozici státním převratem. Vydal (26. července 1830) čtvero nařízení neboli ordonancí, jimiž: 1. komora sotva zvolená rozpuštěna, dříve než se vůbec sešla, 2. vyhlášen (oktrojován) nový volební řád v neprospěch liberální opozice, 3. zotřesen dozor nad tiskem, a 4. obnovena předběžná (preventivní) censura. Odpověď se dostavila obratem. Nazejtří hned k nečetným republikánům (za vedení Cavaignacova) se přidalo měšťanstvo, studentstvo i dělnictvo, kteříž třídním krvavým bojem (27.—30. července) si vynutili vlivem Orléanistů místo žádané republiky změnu na trůně. Nic nepomohlo již, že král odvolav nešťastné ordonance se poděkoval na prospěch 10letého vnuka, vévody z Bordeaux (Jindřich V.). Sněmovna zvolila zvláště vlivem Lafayetteovým za krále Ludvíka Filipa Orléánského, syna vévody Orléánského, jenž se zval za velké revoluce občanem Egalité. Cizina uznala nového krále volky nevolky s Anglií na prvním místě¹⁾, zatím co se svržený Karel X. odebral do vyhnanství, kdež brzy zemřel (1836). Tak přešla koruna francouzská s Bourbonů, kteří ji drželi od r. 1593,

¹⁾ Svatá aliance, jež stanovila zásadu legitimacy, byla tím potřena, zvláště když Metternich s Nesselrodem prohlásili na schůzce karlovarské, že se nemíní místiti do vnitřních poměrů francouzských. Netroufali si.

na příbuznou větev Orléánských. Nutno poznamenati, že Ludvík Filip nehnul před tím ani prstem, aby nabyl trůnu.

2. Ohlas červencové revoluce v Evropě.

Vítězná revoluce francouzská, ačkoli nedospěla k republice, doznala značného ohlasu v cizině, především v sousedním Nizozemsku. Spojení holandsko-belgické z r. 1815, jež bylo rozloučeno již v 16. stol., vzalo za své, protože bylo nepřirozené. Belgové byli nespokojeni nenáležitou převahou holandskou, projevující se v úřadě i v armádě, a k rozdílům národnostním (Belgové jako Valoni románští a germánští Vlámové) přistoupily rozpory náboženské (tito katolíci, Holanďané protestanté), mravův i zájmů. Belgická oposice propukla v lidové bouře bruselské, které se rozšířily po zemi; od požadované samosprávy dostalo se hnutí k naprostému rozvázání státoprávního svazku, když král chtěl je zdolati násilím. Rozhodnutím Anglie, podporovaným Francií, uznána jest konferencí velmocí v Londýně (1831) Belgie samostatným královstvím přes odpor druhých a zvláště ovšem holandského krále Viléma I., jemuž se bylo spokojiti Lucemburskem. Zato Belgie prohlášena státem neutrálním, nemajícím práva vésti válku. Nový stát si dal liberální ústavu po vzoru anglickém („veškerá moc vyplývá z lidu“), povolav na trůn Leopolda z rodu sasko-koburského¹⁾, vychovaného na příbuzném dvoře londýnském.

¹⁾ Původně zvolen byl syn Ludvíka Filipa Francouzského, ale tento neodvážil se přijmouti, obávaje se anglického odporu.

Na poloostrově **apeninském** se ozvala nejdříve habsburská **Modena** (1831), odtud se revoluce rozšířila do habsburské **Parmy** a z ní přeskočila do státu papežského. Vzbouřené kraje měly v úmyslu utvořit středoitalskou republiku, doufajíce v pomoc zvláště francouzskou, ale rakouské vojsko, povoláné do země vypuzenými dynastiemi i papežem, udusilo snadno odboj a obnovilo všude starý pořádek. Ještě snad méně pronikavý byl ohlas převratu francouzského v **Německu**, kde před tím literárně-politickým hnutím t. zv. **Mladého Německa** (mluvčími byli básníci Jindř. Heine a Lud. Börne) působeno na prospěch spojení všech národů k boji za svobodu, jak tanula na mysli **Vlachu Josefu Mazzinimu**, snícimu o nové Evropě (t. zv. **Mladá Evropa**). Tento měl na mysli národní sjednocení **Italie** v podobě republiky. Byly to v **Německu** celkem jen demonstrační projevy svobodomyslných, které byly snadno a rychle potlačeny vojskem rakouským a pruským. A přece i **Německo** mělo svůj ohlas a ozvěnu. V **Brunšviku** lid vypudil nenáviděného vévodu (**Karla**) a povolal bratra jeho **Viléma** na trůn, jenž vydal liberální ústavu (1832). Nepokoje vypukly v **Hanoversku**, které, zvláště vlivem **Gotynk**, si vynutily ústavu a změnu ve vládě. Násilnictví a nemravný život kurfiřta v **Hesku-Kaselsku** způsobil revoluční hnutí, které se dodělalo změny ve vládě; výtržnostmi, zvláště v **Lipsku** a v **Drážďanech**, vymohl si lid ústavu v **Sasku**, dále v **Bádsku** i v **Nasovsku**.

V sousedním **Švýcarsku**, které se po pádu **Napoleonově** rozpadlo v 22 kantónů, spojených bezmocnou spolkovou radou, červencovou revoluci

nastal obrat k lepšímu potud, že většina kantónů si dala demokratické změny ústavní. Proto demokratické Švýcarsko bylo poté zvláště vyhledávaným útočištěm revolučních živlů z celé Evropy.

Nejhlubší otřes se objevil v Rusku, kde se už něco podobného, arcí v malém, odehrálo o pět let dříve. Bezdětný Aleksandr (1825) zanechal trůn svým bratřím, z nichž sice starší, Konstantin, vstoupiv v nerovný sňatek, se zřekl už před tím nástupnictví, ale mladší, Mikuláš, nevěda o tom, se zdráhal s počátku ujmouti se vlády. Mezivládí několikanedělního užila část armády, toužící vlivem uvědomělých jednotlivců po ústavě¹⁾, ke vzpouře, která však byla snadno potlačena (14. prosince-děkabra); běžně se mluví o děkabristech. Pravda ovšem jest, že povstání, které znamená první uvědomělé volání po svobodě politické na Rusi, zastavilo rozvoj Ruska na několik desetiletí, zesilivši mimoděk zpátečnický způsob vlády. Vření a nespokojenost mezi Poláky, kteří byli zapleteni též do děkabristického hnutí, se postupem času značně vzrůstaly. Příčin k tomu bylo dosti: absolutistická vláda, samoděržaví, policejní a censurní útisk. Pod dojmem červencové revoluce Poláci zahájili, konavše k tomu přípravy po kolik let, koncem listopadu (proto též listopadové) povstání ve Varšavě, v jehož čele byl diktátor Chłopicki; dosazena národní vláda s předsedou Czartoryskim a slavným historikem Lelewelem jako ministrem osvěty. Odboj, jenž sesadil cáře s trůnu polského, rozšířil se do Litvy, Volyně i Podolí a postupo-

¹⁾ Byla svolána konstituce, již mnozí v nevědomosti rozuměli — choť Konstantinovu.

val vítězně i vojensky, čímž zmařeny záměry cáře Mikuláše, jenž chtěl vážně zakročit proti revoluci francouzské i belgické s hlediska legitimacy. Ale poněvadž se dostavily rozpory mezi vůdci povstání (mezi republikány a monarchisty) a hnutí zůstalo osamoceno — Francie jediná se chovala k Polákům příznivěji, za to Rakousko a Prusko uzavřely hranice polské vojensky — Rusové posléze zvítězili. Po úspěchu Děbičově nad Skrzyneckim u Ostrolenky následoval pád Varšavy a nic nepomohlo platonické hnutí polonofilské. Vítěz Paskěvič, jmenován byv pak náčelníkem nové vlády v Polsku, ztenčil ústavu (organickým statutem r. 1832) a zavedl ruskou měnu i ruštinu do škol v Polsku; mimo ně pak se počíná soustavné porušování obyvatelstva polského.

Vzpouza děkabristův a zvláště odboj polský utvrdily nejdokonaleji v cáři samoděržaví a naprostý absolutismus, pročež se dorozuměl znova s Rakouskem a Pruskem (panovnická schůzka v Mnich. Hradišti r. 1833) na potírání revolučního ducha. Světlou stránkou panování Mikulášova byl M. Speranskij, povoláný opět do vlády, a P. Kiselev, jenž poznáv za léčení karlovarského poměry českých sedláků, zlepšil aspoň stav sedláků státních, aby dal příklad vrchnostem; ale pronikavějších oprav v této nejnaléhavější právě věci nebylo dosaženo pro odpor a obavy právě samého cáře. Poměry na Rusi charakterisují t. zv. slavjanofilové (Chomjakov, Puškin, Gogol, Kirějevskij, Aksakov), kteří zdůrazňujíce samoděržaví a pravoslaví jakožto projevy národního ducha, rozcházel se s t. zv. západníky (Bělinskij, Gercen), pracujícími na sblížení a přijetí západoevropské civi-

lisace. Ale cář Mikuláš přes své obavy o státní a společenský řád nezapomněl Turecka, octnuvšího se již zřejmě v rozkladu. Sultán Mahmud II., ohrožen jsa v Čařihradě mocným vasalem egyptským Mehemedem Alim, přijal dokonce brannou pomoc ruskou (1833), čímž si Rusko za zprostředkování zajistilo zvláštní smlouvou veliký vliv v Čařihradě.

3. Stav v jižní Evropě.

Obnovení dynastií neznamenal nikterak zajištění klidného vývoje ani pořádku. Po smrti Jana VI. **Portugalského** (1826) měla nastoupiti jeho vnučka Marie da Gloria, jelikož otec její Don Pedro vzdav se tohoto trůnu zůstal císařem brazilským. Ale strýc a poručník její Miguel se zmocnil vlády sám pomocí konservativců. Násilnická vláda se projevila konfiskacemi a popravami, až byla po šesti letech odstraněna, král vypuzen a donucen se vzdáti, načež Marie II. prohlášena jest zletilou. Provdavši se za Ferdinanda Sasko-Koburského založila vlastně novou dynastii, takže už to nebyl pak ve skutečnosti rod braganzský. Vláda její však je vyplněna stejně povstáními, ústavními zápasy i pletichami dvorskými, pročež se dostavila veliká tíseň finanční, z níž těžili opět Angličané. Odboj r. 1838 způsobil, že byla vyhlášena opět svobodomyslná ústava z r. 1822 o jedné komoře a s odročovacím toliko vetem královým. Po ní nastoupil nezletilý Don Pedro V. (1853), jenž, veden jsa zkušeným otcem, vedl si správně. Její vystřídal brzy mladší bratr Ludvík I. (1861), který prosadil zákon, že i ženy mohou

nastoupiti na trůn, aby tak Miguel i s potomky byl navždy vyloučen.

Portugalská literatura z té doby může se pochlubiti představiteli romantické školy. Byli to zvláště J. d'Almeida-Garret, romanopisec a dramatik, lyrik Ant. de Castilho a epik i dějepisec Al. Herculano.

Ferdinand VII. král Španělský obnovil, jak již vzpomenuto, zakročením francouzským despotickou samovládou. Protože neměl mužských potomků, měl nastoupiti po něm bratr Don Carlos. Ale král ustanovil na sklonku života, aby se ujala vlády dcera jeho Isabela a stalo se tak (1833), ačkoli šlo o dítě sotva tříleté. Odstrčený Don Carlos nemínil mlčeti, čímž se Španělsko stalo jevištěm dlouholeté (více než pět let trvajicí) krvavé občanské války, vedené s fanatismem politickým i náboženským. Karlisté neboli legitimisté — jak slula strana přející Carlosu — měli na své straně duchovenstvo a zvláště severní kraje s Basky, ohroženými ve starých svobodách, kteří provolali Carlosa králem (Karel V.). Zato královnina matka Marie Kristina, která vládla jménem nezletilé dcery, opírala se především o jih. A stejně se rozdvojily velmoci. Východní (Rakousko a oba státy, které byly v jeho vleku, Rusko a Prusko) přály Karlovi, západní (Francie a Anglie) Isabele, s níž umluvily, pojavše ještě mezi sebe královnou portugalskou, čtyřspolek (1834). Ačkoli byl Carlos posléze donucen po sedmi letech opustiti zemi, nevzdal se nikterak nároků dědických a Karlovci neboli „Apoštolští“ neumkli.

Vláda Isabelina nebyla nikterak šťastná ani dobrá. Matka vladařka, řídící stát neomezeně, způ-

sobila tolik pohoršení nezřízeným životem, že byla nucena opustiti zemi a vzdáti se úřadu (1840). Jí vystřídal generál Espartero jakožto regent, jenž se proslavil dříve v bojích s Karlisty, ale pletichami vypuzené královny po krátkém čase úspěšné správy státní byl odstraněn a Isabela prohlášena jest zletilou (1843). Ve skutečnosti vládla opět nehodná matka její, která nadto působila zhoubně špatným příkladem na svou dceru (vdala se za milce svého) a zavlekla Španělsko v přímou závislost francouzskou. Isabela, provdávši se za muže duchem i tělem slabého, prince Františka, syna otcova stejnojmenného bratra, vedla nezřízený život po vzoru matčině a způsobila v zemi tolik zmatků, že byla dvakráte vypuzena. Vládu královny Isabely charakterisují uvnitř ústavní boje¹⁾, střídání reakce s revolucí, z čehož doufali těžiti Karlisté, ale byli dokonale potřeni, takže se pretendent, hrabě z Montomeli, syn Carlosův, musil zřici trůnu navždy. Zvenčí byly to málo slavné boje v jižní a střední Americe vedle nepatrného postupu v severní Africe (rozšířeno území kolem Ceuty). Za revoluce r. 1848 vzniklo jakési převratné hnutí i ve Španělsku, ale generál Narvaez dal postříleti prostě vzbuřence nebo vyvéztí je a vypověděl vyslance anglického, ježto byl v podezření dorozumění s nimi.

4. Velká Britanie.

Britanie za dlouhé vlády Jiřího III. Hanoverského²⁾ (1760 až 1820) se domohla zvláště válkami

¹⁾ V 25 letech se vystřídalo 47 ministerstev.

²⁾ Rod hanoverský, jenž nastoupil r. 1714 Jiřím I., kurfiřtem hanoverským, pocházel z Bedřicha Falckého, nešťastného zimního krále českého.

Napoleonskými na moři převahy a nadvlády, z níž dovedla těžiti znamenitě pro svůj obchod a průmysl. Na druhé však straně vzrostl nesmírně státní dluh dvacítiletou válkou s Napoleonem a špatným hospodářstvím státním. Jestliže přibývalo bohatství ve státě, byl majetek v rukou několika bohatců, zatím co malý průmysl hynul a středního stavu valem ubývalo.

Moc králova byla sice omezena sněmem (parlamentem o dvou komorách), ale rozhodovala v něm šlechta s boháči, ježto veliká města průmyslová, rychle vzrostší, zůstávala bez zastoupení podle zastaralého řádu volebního, místo nichž se upatňovala nepatrná již středověká místa s drobnou šlechtou (gentry). K tomu se přidružil neblahý stav Irsk a, projevující se útlakem nájemcův a církve katolické, zvláště když země byla zbavena (1801) vlastního parlamentu. R. 1812 jela první lokomotiva, rok před tím objevilo se plynové osvětlení v ulicích londýnských a r. 1814 vyšlo první číslo světového listu Times (čti Tajms), zhotovené rychlolistem.

Poměry politické se nezlepšily, když nastoupil tvrdý Jiří IV. (1820—1830), který vládl ve skutečnosti již deset let předtím jménem nemocného otce. Nemohl býti oblíben už pro odporný život (nenáviděn pro opilství a špatné mravy) svůj i své ženy. Situace byla neutěšená hrabivostí šlechty, která kořistila hospodářsky z obyvatelstva, zvláště pověstnými zákony obilními¹⁾. Mezi těmi, kdož se postavili za práva jednotlivcova a hájili jeho svobody, byl věhlasný básník Jiří Byron a ušlech-

¹⁾ Cizí obilí bylo dovoleno dovážeti jen tehdy, byl-li hektolitr pšenice dražší 50 K.

tilý továrník Rob. Owen (čti Ōn), jenž první chtěl dělníky učiniti podílníky na čistém zisku svého závodu.

Obrat nastal působením ministra Jiřího Canninga (od roku 1822), který se zasazoval horlivě o emancipaci irských katolíků, jichž vůdcem byl znamenitý řečník advokát Daniel O'Connell, jakož i o zlepšení osudu otroků v osadách. Jeho přičiněním Anglie rozhodla snahy po samostatnosti v jižní Americe a přičinila se o osvobození Řeků. Roku 1829 zrušen jest zásluhou Canningova nástupce Rob. Peela ml. zákon o testaktě, kterýmž (1673) bylo ustanoveno, že nemůže býti připuštěn nikdo k veřejnému úřadu, kdo by neuznal přísahou *supremátu* (krále za hlavu církve anglikánské). Odtud teprve byla připuštěna volitelnost katolíků do parlamentu londýnského, kam se dostavil O'Connell, usiluje o obnovu sněmu irského. Hnutí to slove *repeal*, t. j. zrušení unie s Anglií a obnovení samostatnosti. Anglie, zahájivši zásluhou jmenovaných státníků řadu oprav, uchránila se šťastně otřesů revolučních.

Za krále Viléma IV. (1830—1837), bratra předešlého, whigové (liberálové) pod dojmem vítězné revoluce francouzské prosadili dlouhým parlamentárním bojem (1832) opravu zastaralého volebního řádu na prospěch nově rozkvetlých průmyslových středisk, čímž počet oprávněných k volbě vzrostl asi o třetinu a šlechta pozbyla privilegovaného postavení. Stát převzal školství obecné, zavedena jest svoboda tisková i slova skoro úplná. Obchod a průmysl činily rychlé pokroky, podporovány byvše novými vynálezy technickými: Jiří Stephenson sestrojil první

lokomotivu (1814), když byl Američan R. Fulton vystavěl první parník (1807). Na venek zastupoval stát slavný Henry Palmerstone, za něhož se Anglie vymanila dokonale z vlivů Metternichových.

Mezitím provedena změna na trůně. Po bezdětném Vilémovi IV. nastoupila 18letá neř Viktorie (1837—1901), dcera dříve již zemřelého bratra krále Edvarda, vévody z Kentu. S jejím nastolením rozloučena jest jednota britsko-hanoverská, protože v Hanovru neplatilo nástupnictví v rodě ženském. Králem tamním se stal strýc její (Arnošt August), jenž založil novou linii dynastie, která se tam udržela do roku 1866, kdy byla země proměněna v državu pruskou. Tři leta po nastoupení Viktorie se provdala za bratrance svého, Alberta Sasko-Koburského, jenž, třebaže se zval jen princem a chotěm královniným, uplatňoval blahodárný vliv ve vnitřní i zahraniční politice. Manželství to bylo opravdu vzorné. V letech 40. osvědčilo se nové torystické ministerstvo Rob. Peela, uplatnivši zásady továrníka manchesterského Rich. Cobdena za svobodu obchodní¹⁾, čímž Anglie přešla (1846) přímo a zřejmě k zásadě svobodného dovozu i vývozu a zajistila si tak trvale průmyslovou jako obchodní převahu. Prováděním těchto pronikavých oprav uchráněna jest též od revoluce roku 1848 a Peelovi vděčný národ postavil pomník s prostým, ale mnohomluvným nápisem: „Dal své zemi laciný chléb.“ Anglie ukázala, co znamená, že „král kraluje, ale nevládne.“

¹⁾ Z teorie Smithovy a žáků jeho vznikla škola svobodného obchodu neboli manchesterská, která stála zcela na půdě hospodářského liberalismu, bránil se jakémukoli zasahování státu do poměrů hospodářských.

Již počátkem století Anglie udělovala, poučena zkušeností s Unii, osadám značnou samosprávu, čímž zabránila odpadnutí jejich: osady australské obdržely úplnou samosprávu (1835) jako Nový Zeeland, a zvláště Kanada (1840) dostala svůj parlament, utvořivši s Novým Brunšvikem a Novým Škotskem jediný stát spolkový (v čele s gener. guvernérem). S tím ve spojení bylo zrušení černého otroctví, pročez sedláci holandští (boerové), usazení v Kapsku, opustili zemi a založili v sousedství státy samostatné (Oranžský a Transvaalský). Mehemed Ali Egyptský, uspořádav stát po způsobu evropském a rozšířiv moc do Nubie, vypověděl Cařihradu poslušnost. Když pak syn jeho (Ibrahim) porazil Turky, ohrožený sultán povolal na pomoc Rusy, než Anglie s Francií stranice druhé straně sjednaly mír v Kjutahii (1833), jímž Mehemed stal se dědičným vládcem v Egyptě s doživotním držením Syrie a Palestýny. Ale zakrátko (1839) válka obnovena a Ibrahimovým postupem byl ohrožen sám Cařihrad. Tu řevníci na sebe velmoci zprostředkovaly smlouvu londýnskou (1840), již Mehemed ustanoven dědičným místodržitelem (valím) v Egyptě za malý roční poplatek, ale musil se vzdáti Syrie s Palestýnou. Anglie odškodnila za zprostředkování sebe sama obsazením Adénu (1839), jenž znamená vjezd do moře Rudého zjednal jí za krátko všecken obchod arabský, a Turecka se ujevši proti Petrohradu odmítla návrhy ruské na rozdělení osmanské říše. Nového úspěchu v zahraniční politice dosáhla Britanie smlouvou o úžiny mořské (1841), již se dostalo sultánovi výhradné moci nad Dardanelami

i Bosporem a zakázána jimi plavba válečným lodím cizím, čímž ochromen vývoj ruského panství v Černém moři a znemožněn mu přístup do moře Středozemního.

Nepochodila-li Anglie válkou v Afghanistanu (1839—1842), chtějíc si jej zajistiti proti postupujícímu vlivu ruskému v sousední Persii, aby si tak zabezpečila vratké postavení v Indii, získala za to v téže době „opiovou“¹⁾ válkou s Čínou (smlouvou nankingskou r. 1842) ostrov Hongkong a přístup Evropanům do pěti přístavů (Kanton, Šanghai, Ningpo, Fučeu a Amoy). Brzy poté rozšířila panství středoindické (1843—1849) o území při dolním Indu (Haidrabad) i Pandžab. Když pak vypukla vzpoura v Indii r. 1857—1858 zvůli úřednictva anglického a špatným nakládáním s domácím obyvatelstvem (není to hnutí národní, nýbrž vzpoura vojenská), zrušena jest Kompanie východo-indická (založená r. 1600 za královny Alžběty), soukromá to společnost na využitkování bohatství v Indii, a země proměněna v bezprostřední kolonii anglickou v čele s místokrálem, sídlícím v Kalkutě. Teprve po delší době (1876) přijala královna anglická titul císařovny Indické, aby v očích domácího obyvatelstva nebyla méně cennou cáře ruského; v poměru státoprávním se nezměnilo tím však nic. O účasti anglické na výpravě s Francií ve válce krymské (1853—1855), proti Číně (1857—1860) a na výpravě mexické (1863) bude promluveno v souvislosti s dějinami francouzskými. Zde budiž poznamenáno o válce s Čínou, že

¹⁾ Nešlo jen o to, že Angličanům se zapovídal dovoz opia, nýbrž o zásadu, aby cizinci byli netoliko trpěni, nýbrž i uznáni.

smlouvou v Tientsinu (1858) byl otevřen tento přístav Evropanům a přiznáno jim právo míti vyslance v Peking; když boj vzplanul záhy znova, spojenci opanovali Peking, kde sjednán mír na podkladě tientsinském.

Protiva mezi bohatým a chudým nebyla nikde větší než právě v Británii v druhé polovině 19. století. Nesmírná propast zela mezi hrdými paláci v západě londýnském a brlohy na východě, mezi venkovským lordem a jeho nádeníky, mezi podnikatelem, jehož obchody platily celému světu, a továrním dělníkem, žijícím z ruky do úst. Obrovské majetky se utvořily obchodem a průmyslem a stará převaha velkého statku zůstala neotřesená, kdežto množství venkovského obyvatelstva představovali nájemci a nádeníci. Byla to zásluha státu, že se jal vydávati zákony na ochranu továrních dělníků, žen a dětí, proti nesvědomitému jich využítkování, zásluhou literatury uvědomovali si privilegií stavové svých sociálních povinností, a především se vyvinula akce svépomocná: t. ř. Trade Unions měly na starosti zprostředkování práce, podporu nemocných a potřebných ze společných pokladen, stanovení mzdy, po případě i stávkou. A přece stouplo vystěhovalectví během století, zvláště v druhé polovici nesmírně. Do první poloviny činil počet vystěhovalců na tři a půl milionu, za druhou polovinu sedm milionů.

V zahraniční politice Británie se řídila výhradně zřeteli hospodářskými. Proto vystoupila Anglie proti Rusku a jeho rozšíření v Asii, proto zasadila se za celistvost Turecka, aby zabránila ruskému proniknutí do Středozemního moře, proto podporovala vznik jednoty italské, aby si tam zjedнала

protiváhu proti Francii, proto podporovala odboj jižních států severoamerických, aby ochromila jednotu a postavení Unie, proto k německé jednotě se stavěla nenávistně a nepřátelsky.

Pokud se týče činnosti duševní, vynikli v první polovici 19. stol. Walter Scott, tvůrce historického románu, lyrik P. B. Shelley a zvláště Byron, tvůrce poesie světobolu, jenž působil neobyčejně na vrstevníky všech národů. Proslul Škot Th. Carlyle, vynikající filosof a historik franc. revoluce, jenž hlásal, že ne davy lidu, nýbrž géniové působí změnu a převraty v dějinách. Po r. 1830 byli to slavní romanopiscové K. Dickens a V. Thackeray (spisy pro mládež), filosof Stuart Mill, z malířů pak portrétista T. Lawrence a krajináři J. Constable a V. Turner (vynálezce plenéru.) V přírodních vědách se uplatnili M. Faraday, vynálezce magnetické indukce, Američan S. Morse, objevitel elektrických přenášení zpráv (telegraf), J. Dalton, zakladatel atomické teorie v chemii, a H. Davy, objevitel elektromech. teorie.

5. Francie za Ludvíka Filipa.

Ludvík Filip Orléanský, který se nazýval králem „z boží milosti a z vůle národa“, byl označován legitimisty (stranou svržených Bourbonů) jedovatě „králem barikád“. Běžně se mluví o „občanském“ králi, protože přijal korunu z rukou občanstva. Červencová revoluce vložila vládu do rukou měšťanstva (buržoasie), které se zabezpečilo volebním řádem (1831), dávajícím aktivní a ještě více ovšem pasivní volební právo jen vysoko zdaněným. Proti vládě se stavěli zásadně na pravici, t. j. legitimisté,

usilujíce o nastolení hr. Chamborda, Jindřicha vévody Bordeauxského, syna zavražděného vévody z Berry¹⁾, a na levici radikálové, kteří, doufajíce v obnovu republiky, byli zklamáni průběhem roku 1830. Tak se historie opakuje. V letech následujících jest slyšeti o nových a nových spiknutích republikánských (zvláště r. 1832 a 1834), usilujících též o bezživotí královo; mezi pokusy těmi o převrat byly dva nezdařené prince Ludvíka Napoleona Bonaparta (1836 ve Štrasburce a 1840 v Boulogni), kterýž byl od smrti Napoleona II. (1832) hlavou rodiny. Byl jat, uvězněn a odsouzen k doživotnímu žaláři na pevnosti, odkudž prchl v přestrojení po šesti letech. Král odpověděl zostřením censury a novým volebním řádem, čímž ve skutečnosti byl obnoven absolutismus, jenž byl tenkrát už arcif domovem více méně po celé Evropě mimo Anglii a oba státy skandinávské.

Nebyly to jen otázky politické, které zavdávaly příčinu k nespokojenosti, nýbrž též křiklavá nerovnost života společenského. Tak se dostavily samy sebou myšlenky socialistické jako nezbytný důsledek vzrůstající protivy mezi hromaděním kapitálu a proletariátem dělnickým, trpícím nezaměstnaností jako nedostatkem příjmů k lidskému životu. Proti nerovnosti hospodářské první vystoupil ušlechtilý hrabě Saint Simon († 1825), zvaný „otec socialismu“, tvůrce prvního programu komunistického, domáhaje se odstranění soukromého vlastnictví a usiluje o to, aby se prostředky výrobní staly majetkem společným. V jeho

¹⁾ Protože byli přívrženci vypuzeného Karla X., sluli též Karlisté. Ovšem něco jiného byli Karlisté ve Španělich.

šlěpějích kráčel a z jeho školy (simonismus)¹⁾ vyšel mimo jiné novinář a dějepisec Louis Blanc, který proslulým spisem „Organisace práce“ (1829) pracoval k tomu, aby stát převzal tovární výrobu sám, čímž by byla zabezpečena dělnictvu nejen stálá práce, nýbrž též podíl na zisku. Je tedy Blanc původcem myšlenky o socialisaci výroby. Nechtěl po způsobu Simonově pracovati jen pro lid, ale také skrze lid. Uskutečněním Blancových snah byla by se ovšem monarchie buržoasní proměnila rázem v republiku socialistickou. O málo starší jeho byl Petr J. Proudhon, jenž z řemeslníka se vypracoval vlastní pilí na člověka hlubokého vzdělání a pronikavých vědomostí. Vystoupil (1840) spisem, jehož označení upomínalo na obdobný spisek opata Sieyěsa, který byl signálem k velké revoluci²⁾: „Co jest majetek?“ Otázku tu zodpověděl sám slovy: „Majetek je krádež“, kterážto slova se stala okřídlenými. Usiloval o odstranění stávajícího pořádku mimo manželství a rodinu; učení jeho vrcholilo v tom, že rovnost a odstranění veškeré moci státní (anarchie) stavěl na místo majetku a suverenity. Třetí vrstevník, pařížský advokát Aleks. Ledru Rollin, žádal první všeobecné hlasovací právo, o němž se Guizot tenkrát vyjádřil posměšně, že je to soustava, „která by každého živočicha povolala k provozování politických práv“. Společně s Blancem Rollin založil časopis (Réforme), jímž hlásali právo spolčovací, rovnost občanskou i organizaci práce.

¹⁾ St. Simonovi bylo manželství posvátné, někteří z jeho učedníků však hlásali už „volnou lásku“ pro povahy založené méně hluboko.

²⁾ Sieyès napsal 1789 spis „Co jest třetí stav?“

Konečně zaslouží pozornosti, že v duchu názorů těch vystoupil literárně též — Ludvík Napoleon, vydav v době žalářování svého brožuru „Vyhubení chudoby“, plnou socialistických myšlenek, čímž upozornil na sebe Blanca.

Nespokojenosti vnitřní se snažil král a jeho vláda (Thiers) čeliti osvěžením ducha výbojnosti francouzské, zvláště slavnostním převezením ostatků Napoleonových ze sv. Heleny a uložením v dómě Invalidů (1840). Thiers hnal proto do války proti čtyřspolku (Rakousko, Rusko, Prusko, Britanie) na ochranu místokrále egyptského, ale nepochodil. Proto jej vystřídal Guizot (pravý střed), jehož ministerstvo potrvalo v úřadě nejdéle ze všech v 19. stol. Ale v zahraniční politice nebyl šťastnější předchůdce svého, stav se ještě k tomu povolným nástrojem královým. Pokus o rozšíření hranice k Rýnu skončil pro odpor krále pruského diplomatickou porážkou; ve spojení s tímto úsilím vznikla pověstná bojovná píseň „Die Wacht am Rhein“. A stejně tomu bylo v jiných věcech. Po 15letém boji v Alžíru dosaženo (1847) sotva upevnění získaného panství a v otázce krakovské (1846) i švýcarské (1847) se neosvědčila diplomacie francouzská naprosto.

Republika Krakovská, představující Krakov s okolím, zbytek to hrdé a mocné kdysi Polsky, stala se přirozeným útočištěm polských vystěhovalců, zvláště z Ruska. Odtud vyšel vedením Mieroslawského podnět (1846) k novému odboji národnímu, který doznal však něco ohlasu toliko v Haliči. Rakouský generál Benedek potlačiv snadno vzpouru haličskou, nemající prostředků, zabral v dohodě s Ruskem a Pruskem, bojičimi se

o své državy dříve polské, v několika dnech Krakov (kde vládl diktátor Tyssowski) a přivtělil jej prostě k říši habsburské. Ačkoliv toto násilné jednání odporovalo zřejmě mírové smlouvě z r. 1815, Francie nehnula ani prstem, omezivši se na prázdňý odpor písemný. V republice Švýcarské, již zabezpečena byla (1815) stálá neutralita, zápasila od let strana konservativní, podporovaná tajně Francií i Rakouskem (utvořila tak zv. sonderbund, t. j. jednotu zvláštní), s demokratickou, kteráž zvítězivši posléze (1847) provedla opravu ústavy (1848), čímž Švýcarsko se stalo státem spolkovým po způsobu Spojených států severoamerických¹⁾. Metternich měl sice sto chutí zakročití proti nové vládě, ale nedoznav dostatečné podpory nechal toho. A stejně i Francie.

V umění francouzském zaslouží pozornosti nejslavnější představitel romantismu Fr. Chateaubriand (proslulý román *Atala a Mučenníci*, první to historický román francouzský), lyrik Alf. Lamartine, Viktor Hugo (historický romanopisec, zvláště *Notre Dame a Bídníci*), Alfred de Musset (lyrik i dramatik), Alexandr Dumas (romanopisec, jako *Tři mušketýři*, i dramatik), v sociálním románě George Sandová a Honoré Balzac. Z malířů se proslavili zvláště J. L. David (první malíř císařský, maloval historické obrazy, především veliký obraz Napoleona, kladoucího klečící choti korunu na hlavu), Jan Gërieault, slavný kolo-

¹⁾ V čele stojí president volený na rok (aby se střídaly brzy všechny tři národnosti), shromáždění národní jest o dvou komorách, a sice národní rada (volená přímo vším občanstvem) a stavovská rada (skládá se z jmenovaných zástupců kantónů).

rista Evžen Delacroix, oblíbený dvorský malíř Ludvíka Filipa, Horace Vernet, karikaturista H. Daumier, realista L. Robert a P. Delaroche. Ze stavitelů vynikl zvláště J. Périér, ze sochařů James Pradier (zvaný „francouzský Canova“)¹⁾, Fr. Rude (náhrobek Napoleonův) a realista P. David, mezi hudebníky zjednali si slavné jméno skladatelé operní: D. Auber (Němá z Portici), J. Meyerbeer (Robert Dábel, Hugenoti, Prorok), J. Halévy (Židovka) a nejslavnější H. Berlioz (symfonie). Práci vědeckou vynikli: jazykozpytec J. Champollion (rozluštil hieroglyfy egyptské), dějepisci Aug. Thierry (Dějiny angl. výboje), Jul. Michelet (Dějiny franc. revoluce), Fr. Guizot (Dějiny revoluce anglické, Dějiny vzdělanosti v Evropě), Al. Tocqueville (Starý režim). Z matematiků a fyziků prosluli F. Legrange, G. Monge (tvůrce deskript. geometrie), P. Laplace, U. Léverrier (objevitel Neptuna), A. Ampère (původce teorie elektrodynamické), Aug. Fresnel (vynálezce čočky, Fresnelova zrcadla), v chemii L. Gay-Lussac (zákon o vztahu mezi objemy různých součástí chemických těles), v přírodopise Aug. Saint-Hilaire, G. Cuvier a Aug. Comte (tvůrce filosofie pozitivistické).

IV. Revoluční vymoženosti a jejich zmar (1848–1852).

1. Únorová revoluce ve Francii.

Poměry ve Francii se zhoršovaly korupcí vládní, zaviněnou ministrem Guizotem, což bylo

¹⁾ Ant. Canova byl tenkrát slavný italský plastik, který vytvořil mimo jiné sochu Napoleonovu.

ovšem jenom vítáno opozici, která získávala široké vrstvy, tísněné chudobou a roztrpčené politickým bezprávím. Nastal stav, který se nelišil nikterak od situace za Karla X. Proto pořádala opozice četné t. zv. reformní bankety, hostiny to a schůze, jimiž šířila přesvědčení o nutnosti oprav parlamentních po zemi. Protože byl takový právě „banket“, ohlášený k 22. únoru 1848 v Paříži, úřady zakázán, objevily se v ulicích hlav. města hlučné projevy nespokojenosti lidu, které srážkou s vojskem proti němu vyslaným nabyly rázu revolučního. Tato spontánní revoluce čtvrtého stavu (dělnictva), která přišla z čista jasna, zvítězila naráz, protože vojsko se sbratřilo s ní (23. a 24. února). Marný byl pak ústupek králův, projevený propuštěním Guizotovým, nepomohl slib o provedení požadovaných oprav a nezachránila království ani abdikace krále na prospěch jeho vnuka. Lid přinutil krále „občanského“ k útěku, načež zřízena vláda prozatímní, v níž socialisté s Blancem měli většinu. Tak prohlášena jest v Paříži republika a venkov francouzský se s tím smířil. Tedy i tentokráte revoluce, provedená hlavním městem, byla přijata bez odporu.

Vlivem Blancovým jest přiznáno každému občanu „právo na práci“ a vláda se snažila řešiti otázku nezaměstnanosti dělnické zřízením „národ-ních dílen“ i zkrácením doby pracovní¹⁾. Avšak socialisté, usilující o naprostý převrat společenského

¹⁾ V dekretu vládním o omezení doby pracovní (v Paříži na 10 hodin, jinde na 11) se praví: „V uvážení, že příliš dlouho trvající ruční práce nejen dělníka poškozuje na zdraví, ale brání mu i vzdělávati svůj rozum a snižuje jeho lidskou důstojnost, zkracuje se pracovní doba o hodinu.“

řádu i poměrů, se střetli s měšťanstvem urputným zápasem (ve dnech 24.—26. června), kterýž je nejkrvavější pouliční boj, jakého kdy Francie zažila. Vítězství znamená úspěch diktatury generála Cavaignaca a potlačení socialismu, čímž dosaženo vítězství demokratické republiky nad republikou socialistickou. Z toho vzešla ústava o jediné komoře, volené všeobecným právem hlasovacím¹⁾ a s prezidentem, zvoleným na čtyřletí po vzoru Unie. Toť hlavní výsledek revoluce únorové. Ale tento první lidový parlament francouzský neměl většiny socialistické a tak se mohlo státi, že prezidentem republiky (10. prosince 1848) zvolen jest mimo všeobecné nadání Ludvík Napoleon Bonaparte proti demokratu Cavaignacovi a socialistovi Ledru Rollinovi. Stalo se tak ještě k tomu zdrcující převahou především leskem jeho jména; hlasovalof pro něj kol 5¹/₂ mil. proti 1¹/₂ mil. (Cavaignac) a 370.000 (Ledru Rollin). Tak stanul Ludvík Bonaparte, jenž upozornil na sebe před tím činností spisovatelskou, náhle v čele státu po několika romantických a proto nezdařených pokusech dřívějších. Zevnějškem svým byl Napoleonovi I. tak málo podoben, že se značně rozšířilo mínění, že ani není synem Ludvíkovým, nýbrž že pochází z poměru své matky s holandským admirálem Verhuelelem.

2. Ohlas v Italii a na Balkáně.

Ačkoli se udál výbuch revoluční nejdříve ve Francii, nelze v tom spatřovati příčinu, že byla

¹⁾ Voličem byl, komu bylo 21 let a kdo měl po šest měsíců stálé bydliště, čímž počet voličů vzrostl z 250.000 na 9 mil.

zachváčena více méně revolučním hnutím veškerá pevnina; zdařená únorová revoluce pařížská byla spíše signálem a příkladem pro druhé. Vlivem učení Mazziniho sílilo národní vědomí a touha po sjednocení všech Italů (risorgimento). Jeden čas se připínaly naděje vlastencův italských (vlivem piemontského kněze Giobertiho) k stolici papežské, na niž dosedl právě (1846) Pius IX. (Pio Nono), zvolený z oposice proti Rakousku. Amnestovav politické provinilce, uvolniv censuru a zpřístupniv laikům správu státní získal si sympatie a náklonnost veliké části národa, toužící po spolku (federaci) italských států za vedení právě státu církevního. Pio Nono se stal národním hrdinou. Jiní obraceli zraky svoje k sardinskému králi Karlu Albertovi (1830—1848), který však nerozhodností vojenskou dokonale zklamal. Heslem vlastenců byla tímto králem pronesená kdysi slova „Italia fara da se“¹⁾. Je ku podivu, že popud k výbuchům revolučním nevyšel ze zemí Habsburky ovládaných nýbrž z jihu, a to dříve ještě, než se odehrá státní převrat v Paříži a než přišel příklad z Francie. V sicilském Palermu vypuklo v lednu povstání, které se rozšířilo do Neapolska, tvořícího s ostrovem jeden stát (království Obojí Sicilie); král Ferdinand II. zaleknut povolil ústavu po vzoru francouzském z r. 1831, ale Sicilští nespokojeni si zvolili prozatímní vládu a zbavili Bourbony „navždy“ trůnu. A již počátkem února si vynutila veřejnost v Turině ústavu pro království Sardinské. Revoluce, jejímž podnětem bylo úsilí o liberální vládní řád, končila snahou po osvobození z nadvlády

¹⁾ Znamená: Itálie bude jednat sama.

cizí. Ohlasem šťastně provedené revoluce v Paříži se vzbouřili Milánští (19. března), vytlačivše několikadenním bojem maršála Radeckého, a zároveň se prohlásilo Benátsko neodvislým od Rakouska, obnovivši s Maninem republiku sv. Marka (odstraněnou Napoleonem r. 1797). V čelo hnutí protirakouského, jež vášnivými výbuchy nenávisti dávalo na jevo radost z osvobození od tyranie a cizovlády Tedeschů (Němců) — vypuzení Rakušanů znamenalo nutný předpoklad pro sjednocení a osvobození Italů —, postavil se vojensky Karel Albert Sardinský. Podařilo se mu sice získati Lombardsko-Benátsko a menší státy sousední, čímž dosáhl sloučení s Piemontem v království Hornoitalské, ale to je také vrchol úspěchu jeho i pokusu o národní sjednocení. Neboť přes další pomoc z některých států vlašských (papežského, Toskány a Neapole) byl dobrým vojevůdcem Radeckým dvakráte poražen (u S. Lucie a u Custozzy), takže se musil spokojiti zakrátko příměřím, obětovav Lombardsko.

Úspěchy Radeckého posílily přirozeně živly, které vystřízlivěvše z hnutí revolučního vrátily se rády k dřívějšímu řádu. Toť počátek obnovené reakce. Král neapolský obnovil vládu absolutní bezohlednou mocí vojenskou v úplném rozsahu (ještě v květnu 1848), Pius IX. opustil Řím obávaje se vzrůstu radikalismu, načež republikáni odpověděli přetvořením církevního státu v republiku s Mazzinim jako presidentem, a totéž se opakovalo v Toskánsku. Ale novým vítězstvím Radeckého nad Sardinskem (u Novary 24. března 1849), obnovivším válku za situace zdánlivě příznivé, bylo rozhodnuto na ten čas o osudu Italie. Poražený Karel Albert se vzdal

trůnu na prospěch syna Viktora Emanuela II., Rakousko obnovilo panství své v Lombardsku a Benátsku v plném rozsahu, pobočné linie habsburské se vrátily do Toskány i Modeny a na konec zjednáán starý pořádek též v Římě¹⁾ vojenským zakročením Francouzů proti Garibaldi mu (1849)²⁾. Pokus o národní sjednocení v Itálii se sice nezdařil, ale myšlenka nezmizelá. Z revoluce 1848 zbyl především ústavní řád v Piemontě.

Na Balkáně se projevilo hnutí zvláštní toliko v Rumunsku. V multanských Jasích vypukla vzpoura proti neoblíbenému, protože násilnému hospodárovi Michalu Sturdzovi, načež v Bukurešti dosazena národní vláda. Liberálové si vynutili ústavu. Ale tu vtrhlo ruské vojsko do země a společně s Turky obnovilo starý pořádek (1. května 1849): odstraněno zemské zřízení na sedm let a dosazena v Multansku (Ghika) i Valašsku (Bibesco) nová knížata, nad nimiž svěřen společný dozor ruskému a tureckému komisaři.

3. Stav v Německu.

Šířením vzdělanosti i v Německu, dotud zastoalém politicky (doba biedermaierovská), rostl v 30. letech zájem o věci veřejné, čímž vzrůstalo vření, podporováno a živeno byvši projevy básníků, horujících pro svobodu i práva občanská, a síleno hnutím t. zv. liberálním (historik K. Rotteck a právník K. Welcker). Vlastenci němečtí skládali všech nadějí do dynastie hohenzollerské. Nebylo ovšem

¹⁾ Pius IX. prohlásil brzy poté dogma o neposkvrněném početí P. Marie (1854).

²⁾ Tento byl již tenkrát populární hrdinskými činy v jižní Americe a účastí v bojích r. 1848.

divu. Obnovené Prusko se po kongresu vídeňském vzmožilo netušenou měrou především celní jednotou s většinou států německých, čímž se jenom protiva a řevnivost mezi pruskými Hohenzollery a rakouskými Habsburky stávala zřejmější. R. 1840 nastoupil v Prusku Fridrich Vilém IV., přítel učencův a obdivovatel německého středověku (proto „romantik na trůně“), ale nechtěl ani ústavě ani zákonodárnému sboru. Vlivem únorové revoluce francouzské ve všech skoro státech německých, zvláště na západě, občanstvo si vynutilo odstranění neoblíbených vlád a prohlášení svobody tiskové, zavedení soudů porotních a rovnosti občanské před zákonem; ku podivu však právě v největším státě. v Prusku, byly králem pod dojmem krveprolití a srážky lidu s vojskem (14. března — revoluce berlínská) sice slíbeny, ale neuskutečněny. Ze všech projevů je patrné, že revoluce v Německu byla odporem měšťanstva, domáhajícího se ústavních a politických práv. Dělnictvo nehrálo úlohy takové jako na západě, protože průmysl německý nebyl zdaleka na výši západoevropského. Změna na trůně v Bavorsku (Ludvík I. ustoupil synovi) měla pozadí nepolitické; král budil přílišné pohoršení poměrem se španělskou tanečnicí (Lolou Montezovou).

Z podnětu několika vlastencův a spisovatelů se sešel koncem března samozvaný výbor (t. ř. vorparlament = přípravný parlament), který, nedbaje spolkové rady frankfurtské, arcif bezmocné a proto bezvýznamné, sám rozhodl, aby se konaly ve všech státech v buntu německém sdružených volby do ústavodárného všeobecného shromáždění ve Frankfurtě. Volební právo měl mít každý a na 50.000

hlasů připadal mandát. Sotvaže se sešel tento parlament frankfurtský (uprostřed května 1848), obeslaný nejen alpskými zeměmi rakouskými, ale i ze zněmčené části Čech, z Moravy a Slezska — uvědoměli Čechové ovšem vlivem zvláště Palackého a Havlíčka odepřeli vykonati volby —, dosazena jest místo staré spolkové rady nová vláda prozatímní v čele s říšským správcem (arcikníže Jan, bratr císařův, oblíbený pro občanský sňatek a který byl posměšně jmenován „král Jan Bezzemek“¹⁾) a vlastním ministerstvem (Ant. Schmerlinga); ale ani jí se nedostávalo skutečné moci, jak se ukázalo ve sporu o Šlesvik a Holštýn. Nový král dánský Fridrich VII. (1848—1863) sloučil úzce s Dánskem Šlesvik, proti čemuž tamní Němci se postavili na odpor a požádali zároveň o pomoc ve Frankfurtě. Tento vyhlásil Dánsku říšskou válku, ale vedení její musil svěřiti Prusku. Berlín zvítěziv zabral část Jutska, ale zakročením Anglie a Ruska, které nemohlo Prusku odpustiti slíbení konstituce, bylo zjednáno příměří, načež protokolem londýnským (1852) jest uznána samostatnost Šlesvicka.

Jako nepochodil mnohomluvný Frankfurt (ačkoli ve středu jeho zasedali vynikající učenci i básníci) zakročením vojenským, tak se dodělal též nezdaru ústavním pokusem svým. Dlouhého času bylo zmařeno zbytečnými řečmi a výklady, než se poslanci dostali k věci hlavní, k zjednání státního útvaru. V jednání a hlasování podlehl t. zv. Velkoněmci, trvajícím na Německu s národnostním Rakouskem,

¹⁾ Narážka na Jana Bezzemka, krále anglického, jenž vládl počátkem 13. století.

Maloněmcům, kteří se domáhali vyloučení Rakouska jako státu neněmeckého a zároveň utvoření dědičného císařství německého (staré císařství bylo volební). Po všelikých průtazích zvolen jest (v březnu 1849) nepatrnou většinou Fridrich Vilém IV., král pruský, čímž měla obnovená hodnost císařská přejíti na Hohenzollery. Ale pruský král, jenž již oktrojováním málo demokratické ústavy (na sklonku 1848) ukázal, kam směřuje, odmítl přijmouti císařskou korunu z rukou revoluční vlády frankfurtské. Tím byl sněm u konce, třebaže se snažil ještě zachrániti jako t. zv. kusý parlament do virtemberského Štutgartu, kdež byl za krátko vojensky rozeznán po příkladu z Kroměříže. Nepomohly mu ani revoluce, jež propukly v květnu na několika místech, usilující o zřízení dokonce republikánské a především o zabezpečení ohrožených svobod politických (v Drážďanech, ve Falci a v Bádsku), protože byly záhy vojensky potlačeny. Tak se stalo, že posléze na místo všech různých nadějí německých vlastencův obnoven jest (po nezdařeném pokusu krále pruského o unii německou 1849)¹⁾ nenáviděný starý německý bunt v čele s Rakouskem (1851). Toť také nejvyšší úspěch Habsbůkův. V Prusku byla r. 1850 vyhlášena ústava na základě volební soustavy, aby většinu měli boháči, ale příkladu rakouského a francouzského nebylo nápodobeno přece. Král neodvážil se porušiti přísahu.

V první polovici 19. století se vyvinula především dvě střediska německého života vědeckého a uměleckého. Péči králů pruských Berlín mohl

¹⁾ Rakousko hrozilo proto Prusku už válkou (1850).

se pochlubiti mladou sice universitou (1810 založenou), ale jí se stal střediskem vědeckého ruchu, jejž představují: přírodopisec Al. Humboldt, zeměpisec K. Ritter, fysik a matematik Karel Gauss, fysikové V. Weber (vynálezce telegrafu) a H. Frauenhofer, světový hyězdář F. Bessel, filosofové Gottfried Fichte (Řeči k německému národu), a zvláště Fr. Hegel, dále jazykozpytcové a archeologové Vilém a Jakub Grimm, G. Grotefend, slavný právník B. Savigny (Dějiny římského práva), z dějepisců B. J. Niebuhr (římské dějiny) a zvláště Leop. Ranke. Z básníků byli to romantikové Aug. V. Schlegel a Bedř. Schlegel, L. Tieck (překladatel Shakespeara), zvláště Jindř. Kleist, též novelista a dramatik, básníci svobody Arn. M. Arndt, Th. Koerner, nejvýše pak stál kníže básníků německých Jan Wolfgang Goethe (Faust). Z mladších působili vydatně jmenovaní J. Heine a Lud. Börne.

V hudbě vynikli Jos. Haydn, L. Beethoven, největší hudební skladatel, K. Weber, Fel. Mendelssohn-Bartholdy a R. Schumann.

Středem uměleckého života se stal Mnichov zásluhou krále Ludvíka I. (Athény nad Isarou). Působili tam především malíř P. Cornelius (fresky v glyptotéce a v pinakotéce), jenž proslavil malířskou akademii mnichovskou. Z jeho školy vynikl V. Kaulbach, vedle něho M. Schwind, P. Hess. Mezi architekty působili v románském slohu L. Klenze, B. Gärtner (bibliotéka, universita, síň vojevůdců), v gotice stavěl D. Ohlmüller (restaurátor různých středověkých staveb bavorských). V sochařství pracoval

znamenitě Dán B. Thorwaldsen, z jehož školy vyšli Kr. Rauch (Dürerův pomník v Norimberce) a zvláště slavný L. Schwanthaler (Bavaria v Mnichově). Vedle Mnichova byl to Düsseldorf, odkud vyšel Cornelius a kde ho vystřídal V. Schadow. V Berlíně působil malíř B. Overbeck, stavitel K. Schinkel (budova hlavní stráže, staré museum) a sochaři Gottf. Schadow, jmenovaný Kr. Rauch (náhrobek královny Luisy, pomník Bedřicha II.) a tohoto žák Bed. Rietschel.

4. Země habsburské.

Změnou na trůně po smrti Františka I. (1835) zůstalo vše při starém. Nejen že nástupce Ferdinand I. (jako král český Ferdinand V., jehož česká korunovace r. 1836 byla vůbec poslední) byl pro trvalou chorobu, stížen jsa padoucníci, neschopen a nezpůsobilý skutečné vlády. Metternich zůstal nadále v úřadě státního kancléře, upevniv sjezdem v Teplicích (1835) vládu absolutismu, a byl činitelem vedoucím a rozhodujícím na dvoře vídeňském, jsa duší t. zv. státní konference (obnovené r. 1836), ačkoli předsedou byl bratr nebožtíka císaře arcikníže Ludvík. Hned r. 1836 povolen byl Jesuitům přístup do Rakouska. Nejzajímavější je, že nejen potřeba oprav všeho druhu, odpovídajících duchu času, byla zřejmě vedoucím osobnostem, nýbrž byla též uznávána jimi, ale jen teoreticky; skutečně nebyla, protože Metternich nepokládal národů rakouských ještě za zralé a způsobilé k tomu. „Rakousko podobalo se starému hradu se zpuchřelými schody a sklepním vzduchem, nezdravým jako mor. Nejen v chodbách, i v sálech

se proháněli netopýři a sovy za bílého dne. A u vrat tohoto hradu hlídali dva draci: zahraniční ministr kníže Metternich a policejní ministr hrabě Sedlnický.“ Znenáhla a hodně nesměle se začala projevovati přece jistá nespokojenost na sněmích stavovských, okleštěných do krajnosti z doby Marie Terezie, kteréž představovaly mluvčí národů. Vystoupili jednotlivci, domáhající se jménem stavů jakéhosi vlivu na věci veřejné. Nejživější ruch se objevil v Uhřích, kde nebylo nikdy absolutistické germanisace Tereziiny ani Josefovy, takže se tam mohlo národní hnutí maďarské, opírajíc se o staré zřízení komitátní a majíc v popředí několik nadšených a bojovných šlechticů v čele s hrabětem Štěpánem Széchényim, tvůrcem akademie věd, uplatniti nepoměrně svobodněji. Zvláště pak počínaje rokem 1830, kdy se sešel opět po dlouhé přestávce uherský sněm v Prešpurce. Maďaři, ačkoli tvořili vždy menšinu v Uhrách, pracovali zesílením uvědomění národního, podepřeného nemálo založením akademie věd v Pešti, k tomu, aby země nabyla rázu maďarského, jak se to projevilo zvláště zavedením maďarštiny (1844) jako jednacích řečí sněmovní i úřední místo mezinárodní latiny. Po jejich příkladě se začali ozývati též v Praze, kde mluvčím stavovské oposice z popudu především Palackého byl hrabě B. Deym (1845). Neněmečtí národové vzrostli ještě, když Rakousko zabralo r. 1846 Krakov (patřil ovšem k němu už jednou, třetím dělením Polsky 1795), k čemuž naléhalo Rusko v zájmu klidu a bezpečnosti vlastní.

Ohlasem převratu francouzského bylo přes přísnou novinářskou cenzuru nejdříve hnutí na

sněmě prešpurském, odkud z podnětu advokáta (a renegáta slovenského) Ludvíka Košuta vypraveno do Vídně 7. března poselství maďarské se žádostí o samostatné ministerstvo. V Praze dosazen jest z vůle lidu 11. března, kdy se Čechové probudili k politickému životu, výbor z občanstva; původně slul podle místnosti, kde vznikl, Svato-václavský, později rozšířen jest v t. zv. Národní, protože zastupoval všecek národ (i Němce). Jím odesláno ještě v březnu ke dvoru, jehož nejvýznačnější osobností byla arcikněžna Žofie, poselství se žádostí, obsahující kromě běžných tenkrát požadavků stran rozšíření svobod občanských a úpravy poměrů poddanských také postulát rovnoprávnosti národní a zvláštního postavení zemí koruny České. Teprve dva dni po Praze se ozvala Vídeň, vynutivší si vzbouřenou ulicí pád Metternichův i jeho soustavy policejní a poté císařský slib ústavy (13. resp. 15. března). Zatím co Maďaři dosáhli samostatného ministerstva s Batthyányim, jehož duší byl však Košut jako ministr financí — čímž nastal dualismus, roztržení soustátí habsburského ve dvě části, připravované už Marií Terezií —, bylo se Čechům spokojiti kabinetním listem z 8. dubna. Druhé poselství pražské, vypravené koncem března, vymohlo totiž panovnícký list, slibující kromě opakované rovnoprávnosti národní svolání „ústavodárného“ sněmu českého a zřízení zodpovědné vládní rady pro Čechy, kdežto ustavení společných nejvyšších úřadů pro všechny země české a svolání generálního sněmu odkázáno jest na rozhodnutí zasedajícího sněmu moravského, kde nebylo uvědomělých českých lidí, takže jakékoli spojení s Čechami bylo

z důvodů separatistických odmítnuto. Dříve než se sešel první rakouský parlament ústavodárný¹⁾ — pokusy od dob Ferdinanda I. ze 16. století o společné sněmování vyzněly na prázdno —, svolaný o jediné komoře a obeslaný podle všeobecného práva volebního po vzoru francouzském, dvůr, zstrašen byv a polekán (17. května), uprchl z Vídně do vzdáleného Inomostí. Ve Vídni nabyt rozhodující moci t. zv. výbor bezpečnosti, složený ze studentstva, dělnictva i občanstva; ministerstvo Pillersdorfovo bylo loutkou v jeho rukou.

• Důstojnou odpovědí k parlamentu frankfurtskému byl Slova n s k ý s j e z d (s předsedou Palackým), jenž se za účasti všech Slovanů Habsburky ovládaných sešel počátkem června v Praze a blahodárně se vyvíjel, vydav manifesty o svobodě, rovnosti a bratrství všech národů. Naděje české, skládané do ohlášeného sněmu i do slíbeného místodržitelstva s místokrálem Františkem Josefem, byly zmařeny v zárodku svatodušními bouřemi (12.—17. června), způsobenými náhodnou srážkou mezi lidem a vojskem, kterou zavinil a vyvolal zvláště velitel vojenský Alfred Windischgrätz. Když byly bouře bezohledně potlačeny vojensky a následoval nad Prahou stav obležení, zmar očekávaného sněmu ústavodárného jakož i rozeznání Slovanského sjezdu, nezbylo Čechům, než že se odebrali na říšský sněm ústavodárný (v červenci) do Vídně. Hodlali pracovati poctivě k federativnímu zřízení státu, vlastně jen jedné části jeho po rozpoltění. Vůdci a mluvčími jejich byli Frant. Palacký, jenž se z věhlasného historika stal přes

¹⁾ V dubnu vydal ministr Pillersdorf oktrojovanou ústavu rakouskou (v užším slova smyslu).

noc politikem, mladý, zato znamenitý řečník Fr. L. Rieger a nad jiné bystrý a neohrožený novinář Karel Havlíček-Borovský, tvůrce prvního českého deníku (Národních Novin). Vleklé sněmování vídeňské přerušeno bylo počátkem (6.) října vídeňskou revolucí, takže zástupcové čeští i mnozí konservativní Němci opustivše sídelního města způsobili přeložení parlamentu do Kroměříže, do sousedství Olomouce, kam se přestěhoval i s vládou dvůr, uprchnuvší znova z Vídně, sotvaže se tam vrátil z Tyrol. Vídeň, zmítaná neurčitými revolučními záchvaty, byla pokořena vojenskou mocí (Windischgrätzem a Jelačicem) a kusý parlament ukončil neslavně dočasnou svou působnost.

Ježto nová maďarská ústava nedbala práv ostatních národů nemaďarských v Uhrách, ačkoli tvořili většinu, domáhali se tito národních práv a to nejen slovy, ale i skutky. Vídeň pak záhy litovala přílišných ústupků, vynucených maďarskými mluvčími. V čele branného odporu se postavil bán charvátský Jos. Jelačić, k němuž přistoupil po některém váhání i dvůr. Ulice vídeňská, postavivši se za maďarský odboj, byla sice snadno podrobena, zato s maďarskou revolucí, která se projevila nepokrytě, nebyla nová vláda Schwarzenberkova-Stadionova i s novým panovníkem (od 2. prosince), Františkem Josefem, jenž vystřídal odstoupivšího strýce, tak brzy hotova. Změny na trůně i ve vládě byly zřejmými náběhy k obnovené reakci, která po větším úspěchu Windischgrätzově (u Kápolné koncem února 1849), počítajíc s dokonalejším již potřením maďarské revoluce, se projevila dvěma skutky: oktrojováním ústavy na místě vypracované ústavy již sněmem a rozeznáním

nepohodlného parlamentu. Říšský sněm vídeňsko-kroměřížský, jehož nejvýznamnější prací bylo zrušení roboty a zrovnoprávnění selského stavu, byl prostě rozeznán bodáky (7. března 1849) a zároveň vyhlášena jest ústava Stadionova ze 4. března (proto také březnová); byla to ústava ryze centralistická, čímž se podstatně lišila od kroměřížské, do jisté míry aspoň příznivé národům slovanským. Nová ústava měla platiti již všem zemím habsburským, neznajíc už samostatného státu uherského. Ale revoluce maďarská po dočasném nezdaru slavila nové a podstatné úspěchy, jichž vyvrcholením bylo prohlášení Habsburků za zbavena trůnu a zřízení samostatné republiky s Košutem jako diktátorem (14. dubna). Bylo třeba vydatné pomoci zbraní ruských, již cíř rád poskytl, jsa nepřitelem revolučního hnutí vůbec a rozhorlen jsa, že v revoluční armádě byly oddíly polské. Dobře praví Bidlo, že reálnější politik na místě Mikulášově byl by klidně přihlížel k rozkladu mocnářství habsburského, aby využítkoval bezmocnosti jeho k uskutečnění svých záměrů na Balkáně. Zakročením Paskěvičovým byli Maďaři, vedeni Görgeyem, potřeni a donuceni ke kapitulaci (u Világoše, 13. srpna 1849), načež následovaly krvavé soudy a obnova starého pořádku z doby Metternichovy.

Ústava březnová nevešla vůbec v život, byvši (31. prosince 1851) zrušena, čímž obnoven jest zcela nepokrytý čirý absolutismus, jehož představitelem po předčasné smrti Schwarzenberkově i Stadionově byl Alex. Bach, r. 1848 ještě rozhodný radikál. Byly sice za vlády Bachovy provedeny některé blahodárné opravy správní v duchu času (jako zřízení okresní a středověké řády ustou-

pily všude moderním), ale hlavní snahou jeho bylo utvoření jednotného státu, centralisticky řízeného a projevujícího se aspoň na venek po německu, aby se Habsburkové mohli udržeti spíše v čele obnoveného německého buntu. Reakce slavila svůj triumf, projevivši se internováním K. Havlička-Borovského v tyrolském Brixenu. Zásluhou ministra školství — posledního společného --- Lva hr. Thuna-Hohensteina a jeho spolupracovníků (Fr. Exner, H. Bonitz a J. A. Helfert) reformováno vysoké školství, střední (osmitřídni gymnasium a sedmitřídni reálka) i školství obecné (zavedena školní povinnost, pořízen státní dozor inspektory školními, zavedeny měšťanské školy, z normálek zřízeny ústavy učitelské).

5. Francie od republiky k druhému císařství (1848—1851).

Ludvík Napoleon, prezident druhé republiky francouzské, si získal kromě vrstev středních též stranu katolickou, zakročiv vojensky na prospěch obnovení moci papežské v Římě (1849). Připraviv si takto půdu a odstraniv nenápadně lidi nepohodlné (mezi nimi byli Thiers, Cavaignac, Hugo), provedl státní převrat právě o výročí bitvy u Slavkova (v noci z 1. na 2. prosinec 1851), který se neobešel bez barikád ani bez krveprolití¹⁾. Třeba mít na paměti, že Napoleon byl zvolen na čtyři leta, že v květnu 1852 mělo vypršet jeho úřado-

¹⁾ Na mnohých místech ve Francii byl státní převrat záminkou k republikánským povstáním, kteráž však rychle byla potlačena. Pokoj a klid byl obnoven vyhlášením stavu obležení nad Paříží i 32 departementy a pozatýkáním na 100.000 osob podezřelých v zemi.

vání a nová volba nebyla přípustna. Poté obecným hlasováním lidu dal sobě udělití úřad presidentský se zvýšenou mocí na deset let (podle ústavy volen byl toliko na čtyři leta); $7\frac{1}{3}$ mil. lidí se vyslovilo pro změnu tu proti 650.000¹⁾). Z revoluce r. 1848 zachováno bylo pouze všeobecné a přímé právo hlasovací. Ale změna tato byla pouhou etapou na cestě k cíli, kterého dosáhl princ-president po důkladných přípravách zrovna do roka, 2. prosince 1852: novým hlasováním lidu (zase $7\frac{1}{3}$ mil. pro, ale jen 250.000 proti)²⁾ udělena mu, jenž měl již postavení a moc diktátorskou, dědičná hodnota císařská³⁾, načež přijal název Napoleona III. (Napoleonem II. je míněn syn Napoleona I., prohlášený císařem, i když nikdy nevládl, pozdější to vévoda zákupský). Tak obnoveno jest císařství, od něhož veřejnost očekávala zabezpečení míru⁴⁾; velmoci evropské uznaly rády nové císařství, vidouce v něm konečné potření obávané revoluce. Uvnitř pečoval císař poctivě o zvelebení blahobytu v zájmu státním (regulace řek, železnice, vybudování nové Paříže, zřízení vodovodu i plynového osvětlení) a stal se zakladatelem období svobodného obchodu pro západní Evropu⁵⁾. V zahraniční politice, puzen vzorem velikého strýce svého a nezkrotnou touhou po slávě,

¹⁾ Hlasovali tenkrát též vojáci.

²⁾ Ovšem Seignobos ukazuje na všeliké praktiky vládní. Mimo jiné třeba uvážiti, že se hlasy čítaly dva dni, čímž dána možnost padělati výsledek.

³⁾ Dědici tehdy ještě svobodného měli býti potomci strýce Jeronyma.

⁴⁾ Napoleon řekl sám, že „císařství je mír“.

⁵⁾ Od r. 1850 do r. 1865 se ztrojnásobila hodnota vývozu a dovozu.

obnovil politiku vojenskou. Byl to muž všestranně vzdělaný, zvláště technicky a po stránce jazykové, znamenitý jezdec, ale pomalý a těžkopádný v rozhodnutích, nehospodárný, flegmatický a neměl v sobě nic z hrdinství ani vojevůdcovství svého strýce. A přece vytkl si vojenský plán, který Francii velmi záhy uvedl opět na první místo mezi státy a Paříž učinil jakýmsi hlavním městem Evropy. Francie za Napoleona III. představuje sice ústavní monarchii, ale císař utužuje vládu svou a obnovuje policejní dozor, podporován jsa v tom též svou ctižádostivou chotí Evženií, rozenou hraběnkou španělskou z Montijo, ženou vynikající krásy (1853)¹⁾.

Z prvních činů Napoleonových bylo, že ustanovil narozeniny Napoleona I. (15. srpen) národním svátkem.

V. Doba obnovené reakce a počátek národního sjednocování (1852–1863).

1. Válka krymská a postavení Napoleonovo.

Chatrný stav Turecka, které si troufalo ještě vystoupiti vojensky proti tomu, že se vládyka Danilo Černohorský z rodu Njegušů prohlásil světským dědičným knížetem (1852) — ač se psalo tenkrát již o „nemocném“ muži v Cařihradě —, byl cáři Mikulášovi pobídkou k dokončení, jak mysli, díla Petra Velikého a Kateřiny II. Ostatně se cář snažil předtím řešiti otázku východní v dohodě s Anglií, nabízejí jí (1844 a 1852 po druhé)

¹⁾ Žena tato, zesnulá teprve r. 1920, se stala záhy absolutní vládkyní v módě pro veškeru Evropu.

Krétu i Egypt, ale objevil se rozpor mezi liberální politikou Palmerstonovou a Mikulášovým absolutismem. K tomu se přidružil neudržitelný stav, vyplývající ze smlouvy o úžiny mořské. Jsa si jist Pruskem a spoléhaje ve vděčnost Rakouska Mikuláš trval na uznání ruského protektorátu nade všemi pravoslavnými v říši turecké; spor o kostely a posvátná místa v Palestýně byl jen záminkou. I zahájil s Tureckem válku r. 1853 (válka krymská)¹⁾. Mimo nadání Rusko — které si bylo jisto vděčností Rakouska a blahovůlí Pruska — nejen že zůstalo osamoceno, nýbrž Rakousko, ohlásivši t. zv. brannou neutralitu z obavy, aby se Rusko neusadilo na Balkáně, donutilo Rusy, že se vrátili za Prut (gen. Gorčakov), zatím co samo obsadilo knížetství podunajská. A na stranu ohroženého Turecka — v zájmu celistvosti jeho i zachování evropské „rovnováhy“ — se postavila Anglie, mající tenkrát rozhodující vliv v Cařihradě, a s ní Francie, činíc si rovněž nároky na ochranu křesťanů. Napoleon pravda nepřál též cářovi, protože ho tento neuznal sobě rovným, ale ve skutečnosti šlo o srážku anglicko-ruskou, kteréžto státy stály proti sobě nepřátelsky v Asii. Loďstvo turecké bylo sice Rusy u Sinope úplně zničeno, zato však spojené loďstvo britsko-francouzské se snažilo za pomoci pozemního vojska dobýti hlavního ruského válečného přístavu černomořského Sebastopolu (velitelem ruským byl admirál Kornilov) na poloostrově krymském: odtud pochází název války.

¹⁾ Prohlásil, že se o dědictví „nemocného muže“ podělí Rusko s Anglií a sice evropské Turecko že zabere on, Egypt a Krétu Anglie, co se týče Francie děl: „Těch ne-
dbám, na ty plvám.“

Pokus o proniknutí Baltským mořem na Petrohrad ztroskotat. Uprostřed boje velmi krvavého a neobyčejně dlouhého nastala na Rusi změna na trůně: po smrti Mikuláše I. nastoupil jeho vzdělaný syn Aleksandr II. (1855—1881). Po jedenáctiměsíčním obležení konečně spojenci, rozmnožení Piemontskými (vrchní velitel spojenců Pélissier, vévoda malakovský)¹⁾, obsadili rozbořené město, zatím co ruské vojsko vítězně postupovalo v Malé Asii. Tím bylo učiněno zadost vojenské cti obou stran válčících, načež následoval mír v Paříži (1856), jímž: 1. Turecku zaručena celistvost i nezávislost, 2. úžiny (Bosporská a Dardanelská) s Černým mořem prohlášeny neutrálními, takže nebylo dovoleno stavěti při nich objekty vojenské; 3. Rusku bylo se zříci ochrany nad křesťany tureckými a ochranného práva nad Multanskem, rozšířeným o ruskou dotud Besarabii, i Valašskem; 4. obě t. zv. sloučená knížetství i Srbské, kde vládli opět Karađorděviči (od roku 1842), postavena pod dozor všech velmocí. Odtud se mluví o evropském „koncertě“, do něhož přijato i Turecko. Následek pařížského míru, jemuž předsedal sám Napoleon III., byl, že převaha a rozhodující na Balkáně vliv Ruska, representovaného na venek místo Nesselrodem Aleks. Gorčakovem, pominul, že bylo vytlačeno zcela od Dunaje, a že těžiště evropské politiky přešlo z něho na Francii, která stanula opět v čele Evropy. Francie měla největší zisk z války. Přinesla nejvíce obětí, rozhodnutí především uspěla a přece se vzdala nezištně jakéhokoliv odškodnění. Napoleon se stal

¹⁾ Dostal titul za dobytí věže malakovské.

tak rozhodčím Evropy. Nevyvážilo, že Rusko dovedlo se za krátko odškodniti postupem v Asii.

Dohodou Gorčakovou s pruským vyslancem Bismarckem se počalo spřádati dorozumění rusko-pruské, které se stalo po letech Napoleonovi osudným. Napoleon, z touhy po slávě a chtěje odvrátiti též pozornost od vnitřních poměrů časem ne právě nejutěšenějších, pustil se společně s Vel. Británií do války s Čínou (1858—1862), která protáhnuvši a rozšířivši se do Anamu zjedнала Francii Kočičinu v Zadní Indii. Napoleon III. byl na vrcholu slávy a moci, když mu krásná Evženie povila syna (1855). Dvůr v Tuileriích se stal střediskem obzvláště skvělého života společenského a Francie se ukázala světu v plné nádheře za světové výstavy (1855).

2. Sjednocení Italie.

Následky nerozvážné i nerozhodné politiky rakouské, jak se projevila za války krymské, ukázaly se ve velké tísní hmotné, takže musely býti prodány i státní železnice, a především v tom, že západní mocnosti přilnuly k Sardinii, která se zavděčila Francii a Anglii účastí ve válce s Ruskem po jejich boku. Rakousko, reprezentované po smrti Schwarzenberkově neschopným Buolem-Schauensteinem, bylo úplně osamoceno; tam dovedla stát jeho politika, o níž dí Denis, že byla „umírněná až k slabosti a opatrná až k abdikaci“. Malý Piemont, jediný to italský stát, který měl domácí dynastii, řídil po leta (od 1852) znamenitý státník Kamil de Cavour, jenž se připravoval od počátku hospodářsky, vojensky i politicky pro novou srážku s nenáviděným Rakouskem. Napoleon se přidal k Sardinii

předstíraje, že vede válku jediné za osvobození Italie a za národním sjednocením v duchu sebeurčovacího práva národů. Ve válce té r. 1859 stála armáda francouzsko-sardinská proti rakouské¹⁾. Rakušané, vedeni gen. Gyulaiem, poraženi jsou u Magenty, kde zvítězil francouzský maršálek Mac Mahon (odtud vévoda z Magenty), a znova u Solferina, kde poraženým byl sám František Josef²⁾. Tento schůzkou s Napoleonem zažehnal hrozící pohromu, vzdav se Milánska na prospěch Napoleonův. Tak ztracena jest mírem Curyšským toliko Lombardie³⁾, již získal král sardinský; státy italské měly utvořiti zvláštní konfederaci apeninskou. Ale zásluhou národního hrdiny Josefa Garibaldiho, nejpoblíbenějšího muže v Italii, obyvatelstvo Toskány, Modeny i Parmy odmítnuvši dosavadní neoblíbené vládce rozhodlo hlasováním lidu, že se připojuje k Piemontu. František Josef se vzpíral marně ztrátě pobočných linií svého rodu (v Toskáně, v Modeně i v Parmě), zatím co Napoleon si dal souhlas svůj zaplatiti, aby něco přinesl Francouzům, a sice postupem Savojska, kolébkou to panovnické rodiny sardinské, a Nizozemí, perly vládky Riviéry, smlouvou turínskou; formálně rozhodl o tom plebiscit (1860). Zároveň vypuklo povstání v království Obojí Sicílie z podnětu

¹⁾ Není nezajímavé, že Rakousko vedlo válku proto, aby — svrhlo Napoleona a dosadilo Jindřicha V., vévodu chambordského, na trůn francouzský.

²⁾ Veliká krveprolití, způsobená tehdy i potom, vedla ke zřízení ženevské konvence (1864) na ochranu raněných a nemocných ve válce (Červený kříž).

³⁾ Napoleon nemohl dobře jinak než souhlasiti, protože se státy německé již chovaly hrozivě a válka na Rýně byla neodvratná. A stejně i Rusko chtělo vystoupiti proti němu.

i vedení opět Garibaldiho, jenž opanoval zemi téměř bez boje i s hlavním městem. Král sardinský, podnícen tímto nečekaným postupem a vida se již u cíle nejsmělejších snův, obsadil území papežské (Umbrii a Ankonu). Tak byl pod žezlem piemontského krále sjednocen naráz všecken poloostrov mimo rakouské Benátsko a kraj kol Říma (zbytek to papežského státu). Zástupcové sjednocené země sešedše se prohlásili krále sardinského králem italským (1861), kteréžto události se Cavour ještě dožil, zesnuv brzy poté. Království sardinské vzrostlo z 5 miliony obyvatelů před válkou za dvě leta na 22 miliony. Tužby vlastencův italských se nesly za zabráním papežského Říma, jemuž se král značně přiblížil, přeloživ sídlo vlády z Turina do Florencie (1864). Říma hájila však francouzská posádka, zakročivši tam r. 1849 na obnovení papežského panství, a Napoleon kloně se se strany na stranu popudil nerozhodností svou Italy i papeže proti sobě.

3. Rakousko na přechodu k ústavnosti.

Bachův absolutismus potlačil svobodu tiskovou i shromažďovací, se zeměmi habsburskými nakládáno bylo jako s provinciemi. Vrcholem reakce byl rok po prohlášení dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie sjednaný konkordát (1855), jímž katolickému duchovenstvu svěřena censura knih i dozor nade všemi školami, a podle něhož církvi příslušelo též soudnictví ve sporech manželských. Válka se Sardinskem objevila konečně zřetelně chatrnost a nedostatečnost — zvláště po stránce hmotné — soustavy vládní, označované absolutismem Bachovým, který byl pokračováním

Metternichova v zhoršeném ještě vydání. Císaři nezbylo než propustiti Bacha, kterého vystřídal málo významný, ale první ministr Polák, Agenor Gołuchowski. Nesmělým náběhem k přechodu od absolutismu k ústavnosti byla t. zv. rozmnožená říšská rada, vlastně jen poradní sbor, od r. 1851 trvající a doplněný tehdy panovníkem většinou ze šlechty. Ve smyslu návrhu většiny autonomistické a vlivem zvláště magnátů maďarských vydán jest t. ř. neodvolatelný říjnový diplom (20. října 1860), kterým zaručena celkem rovná práva národům habsburským s nedostatečným ovšem zastoupením na sněmích a s nově zřízenou společnou říšskou radou; tentokrát měl to býti už zvolený občanstvem sbor zákonodárný. Ale uspokojení skromných národů slovanských netrvalo dlouho. Odporem Němců byl povolán místo Gołuchowského strohý centralista Ant. Schmerling, jenž vydal únorovou ústavu (26. února 1861) opět oktrojovanou pro všechny země císařství Rakouského, která, chtějíc býti „doplňkem“ diplomu, byla ve skutečnosti opakem jeho. Znamenajíc nové utužení vlády německé¹⁾ v zájmu postavení Rakouska v buntu narazila konstituce, která zaváděla širší radu říšskou (pro všechny země habsburské) vedle užší (pro země mimouherské), na odpor národů neněmeckých. Naprosto zamítavě se postavili k ní národové uherští, vlivem arciv. maďarským, kdežto ostatní Slované a tedy i Čechové obeslali parlament vídeňský. Avšak vidouce marnost svého úsilí o soužití a odpor u vlády stejně

¹⁾ Němci, kteří tvořili třetinu veškerého obyvatelstva, měli ze 203 poslanců 130.

jako u Němců, kteří měli pověstným volebním řádem Schmerlingovým většinu, vystoupili z ní, čímž zahájili trpný odpor (1862).

Jak rozhárané byly poměry vnitřní, tak neutešené bylo postavení Rakouska na venek, především v německém buntu. Z podnětu Schmerlingova byl svolán sice t. ř. knížecí rok (Fürstentag) do Frankfurtu, který přijal návrh Rakouska na přetvoření německého Spolku, jež vésti mělo budoucně pětičlenné direktorium s císařem rakouským jako předsedou; ale provedení záměru zmařilo Prusko.

VI. Doba velikých událostí a příprav. Politika imperialistická (1863–1900).

1. Zápas o prvenství v Německu.

Myšlenka německého sjednocení národního nemohla dojíti uskutečnění vleklým soupeřstvím Pruska a Rakouska. Německo bylo i na dále (po marném pokusu z r. 1849) rozdvojeno ve stranu Maloněmců, přejících Prusku, a Velkoněmců, kteří uznávali účast i vedení Rakouska ve Spolku německém. V Prusku nastala významná změna na trůně nastoupením Viléma I. (1861), jenž učinil ministerským předsedou Otou šl. Bismarckem (1862), předtím vyslance v Petrohradě a v Paříži. Od prvopočátku pečoval Bismarck o zdokonalení i zesílení armády, v diplomatickém ohledu o zabezpečení převahy pruské v německém buntu, aby mohl v příhodnou chvíli spor s Rakouskem o prvenství rozhodnouti mečem. Obratnost diplomatickou osvědčil, zavázav si k vděčnosti Rusko.

za polského povstání (1863) dohodou o vydání vzbouřencův. Oba soupeře svedl dohromady ještě jednou společný zájem německý o otázku šlesvicko-holštýnskou. Nově nastoupivší král dánský Kristián IX. (1863) spojil proti úmluvě Šlesvík s Dánskem, čemuž odpíralo veřejné mínění i německý Spolek, který pověřil dva nejsilnější státy, Rakousko a Prusko, výpravou vojenskou. Tak vznikla válka dánská r. 1864. Nebylo ovšem spojencům za těžko obsadit poloostrov jutský, čímž byl vynucen mír vídeňský. Poražený musil se zříci obou vévodství i s Lauenburkem, o něž se vítězové rozdělili po jistých tahačích smlouvou gastýnskou (1865); Prusku jest přiznán do správy Šlesvík i odstoupen za peníze Lauenburk, Rakousku se dostala správa Holštýnska.

Ale tímto narovnáním byla srážka, k níž Bismarck vědomě pracoval a již se nevyhýbal ani vídeňský dvůr, počítaje s jistým vítězstvím, jenom oddálena. Bismarck si zajistil neutralitu francouzskou a především spojení krále italského za vyhlídku na Benátsko. Prusko zahájilo boj (válka prusko-rakouská 1866), vtrhnuvši do Holštýnska, načež většina spolkových knížat se přidala — aspoň na papíře — k Rakousku, kdežto severní Německo šlo s Pruskem. Geniální náčelník pruského generálního štábu Helmuth Moltke dosáhl strategickou převahou, lepší výzbrojí (jehlovky nabíjené ze zadu proti zastaralým puškám, jež se nabíjely z předu), vzděláním a zvláště duchem¹⁾ po menších úspěších rozhodného vítězství u Hradce Králové

¹⁾ Byl to jiný duch, jímž byli proniknutí všichni až do posledního muže, vědouce, proč a zač bojují.

(vlastně u Sádové) nad nešťastným¹⁾ L. Benedekem (3. července 1866). I nezbylo císaři, ohroženému v říši i ve Vídni podezřelým chováním Maďarů (Klapkova legie), než učiniti v několika týdnech prostřednictvím Napoleonovým příměří (v Mikulově) a poté mír v Praze. Stalo se tak, ačkoliv armáda druhá, vedená arciknížetem Albrechtem, zvítězila nad Itálií na souši (u Custozy), jako potom zásluhou Tegethoffovou dosaženo vítězství na moři (u dalmatského ostrova Visa). Mírem pražským Rakousko pozbylo Benátska, musilo vystoupiti z buntu a zaplatiti Prusku nevelikou poměrně (20 milionů tolarů) náhradu válečnou. Král pruský si přál zabrat i aspoň zněmčené Čechy, ale prozíravější kancléř jeho poukazoval k tomu, že Rakousko může býti poraženo, ale nesmí býti pokořeno. Ostatně se vítěz hojil v jinou stranu, zabrav prostě Hanoversko, Šlesvík s Holštýnem, Hesko-Nasovsko i svobodné město Frankfurt, čímž vzrostl stát z 18 rázem na 25 mil. obyvatelů. Na místo rozbitého buntu postavilo rozmnožené Prusko severoněmecký Spolek o 16 státech severně Mohanu. Ostatní státy německé mimo Rakousko ovšem utvořily Spolek jihoněmecký, s nímž Bismarck sjednal tajnou úmluvu vojenskou jakož i jednotu celní (1868) v t. zv. celním parlamentě.

2. Konec slávy Napoleonovy. Císařství Hohenzollerské. Německo do konce století.

Napoleon III., dodělav se válkou krymskou slávy a vůdčího postavení, jal se uplatňovati ve všem

¹⁾ Nešťasten proto, že mu bylo velení císařem vnuceno a že byl donucen k bitvě předem prohrané.

všudy vliv svůj. S Británií společně válčil vítězně proti Číně, vystoupiv na ochranu Evropanů vůbec a křesťanů zvláště, načež zabráním Kočinčiny (1862) položen základ k panství francouzskému v Zadní Indii. Za pomoc, poskytnutou Sardinii (1859), získal bohatou odměnu. Nebylo nahodilé, že právě francouzský inženýr Ferd. Lesseps péči domácího kapitálu se podjal velkolepého úkolu provést průplav suezský (1859—1869), jehož odevzdání veřejné dopravě znamenalo vrchol triumfu císaře Napoleona, kterému právě plebiscitem ($7\frac{1}{2}$ mil. proti $1\frac{1}{2}$ mil.) vysloven souhlas s dosavadním zřízením. Předtím už zasáhl do poměrů mexických (1861). Francie vystoupila ve spojení s Anglií proti generálu Juarezovi, čistokrevnému Indiánu, v Mexiku, protože tamní sněm odmítl uznati půjčky v Evropě učiněné stranou poraženou a že byla cla na cizí zboží zdvojnásobena. Ve skutečnosti šlo mu jednak o to, aby uplatnil vedení a hegemonii francouzskou nad veškerým „latinským plemenem“, jednak aby dopomohl k vládě v Mexiku svržené straně konservativní. Z podnětu Napoleonova sjednána vojenská konvence francouzsko-britsko-španělská; ale když se dokázalo, že Napoleon sleduje při tom své záměry zvláštní, Britové a Španělé vypráhli (1862). Napoleon způsobil, že prohlášeno jest císařství v zemi s arciknížetem habsburským Maxmiliánem, načež přiměl tohoto, aby přes varovný hlas svého bratra Františka Josefa přijal nabízenou korunu (1863). Maxmilián vlivem ctižádostivé manželky vyhověl lákavým svodům, ale, když Napoleon III. odvolal vojsko francouzské po hrozivém zakročení Unie, jež uznala Juareza presidentem, jest císař

vítězným odbojem přemožen, zajat a zastřelen (v Queretaru 1867), načež byla obnovena v Mexiku republika. Jméno Napoleonovo utrpělo tímto nezdarom a nepovzneslo se ovšem nikterak vítězstvím pruským roku 1866. Napoleon počítal s tím, že se oba protivníci dlouhou válkou vyčerpají a že bude pak moci rozhodovati o podmínkách. Vítězné Prusko nedovolilo mu zabratí žádané území (levé Porýní) a započalo ještě proti jeho vůli sjednocovati Německo, takže se cítil v Evropě osamocen.

Proto Napoleon jednal tajně o spojenectví s Rakouskem, toužícím po odvetě za Sádovou, proti Prusku, doufaje stále v rozšíření panství francouzského po Rýn. Ale spolek uskutečněn nebyl nerozhodností kancléře Beusta a neprovedeno ani spojení s Itálií, která toužila zase po zabrání papežského panství v Římě, kde se sešel právě obecný koncil vatikánský (1869—1870), jenž prohlásil dogmatem neomylnost papežskou¹⁾. Ti, kdož se postavili v církvi proti novému článku víry, utvořili zvláštní sektu starokatolickou za vedení Mnichovana J. J. Döllingra²⁾.

Podnětu a záminky k válce s Pruskem poskytl Napoleonovi Španělsko, kde revoluce, vypudivši Isabelu a s ní neoblíbené Bourbony ze země (1868), zřídila republiku. Sněm španělský nabídl však korunu principi hohenzollerskému Leopoldovi z pobočné linie katolické (Hohenzollern-Sigmaringen), proti čemuž vznikl ve Francii takový odpor, že princ

¹⁾ Tím nemá býti řečeno, že papež se nikdy nemýlí, ale že jest neomylným, rozhoduje-li o věcech víry a mravův jako nástupce Petrův.

²⁾ V bývalém Rakousku uznána jest církev tato státem r. 1877.

koruny nepřijal. Když pak Napoleon vlivem bojovného ministra zahraničí žádal určitého prohlášení pruského krále, že nedopustí kandidatury člena svého rodu ani budoucně, Prusko odmítnuvši způsobilo válku. Je jisto, že strana konservativní (ministr zahraničí Gramont) usilovala o válku, aby byl obnoven vliv a význam Francie, poškozený vítězstvím pruským nad Rakouskem, načež zdoláním Pruska měl se Napoleon III. vrátiti k vládě absolutní. Než Francie, nedostatečně připravená¹⁾, úplně osamocená — Rakousko se chovalo vyhýbavě a Itálie žádala dříve odvolání francouzského vojska z Říma —, špatně vedená a zklamaná ve výpočtech, když Bismarck měl za sebou též spolek jihoněmecký, spěla od porážky k porážce. Tak se válka s Pruskem, vedená Francií od počátku jako obranná, proměnila ve válku s Německem, na jehož straně vynikli zvláště Roon a Manteuffel. Velikou kapitulací Mac Mahonovou u Sedanu (2. září)²⁾ byl Napoleon III. zajat³⁾, načež v Paříži svolána republika (3. republika francouzská, 4. září). Tak skončil neslavně Napoleon III., jenž nebyl sice tvůrčí osobou, která by vryla hlubokou brázdou do dějin své doby, ale tuctový člověk nebyl také. Této právě příležitosti užil král italský, zmocniv se bez vážnějšího odporu Říma, když posádka francouzská byla odvolána (20. září jest

¹⁾ Jeden doklad za mnohé: francouzští důstojníci byli vybaveni toliko mapami Německa, vlastní země nikoliv.

²⁾ Do světové války byl tento den oslavován na školách v Německu jako nejslavnější v dějinách německého válečnictví.

³⁾ Když tento zemřel (1873 v Anglii), syn jeho Evžen Ludvík, zvaný Lulu, byl prohlášen svými stoupenci Napoleonem IV. Ve válce anglické se Zulufakry byl zabit (1879).

proto národní svátek italský), a plebiscit to potvrdil. Byla sice papeži přiznána eksteritorialita ve Vatikáně s ročním důchodem¹⁾, ale papežové (Pius IX., Lev XIII.) neuznávající záboru prohlásili se „vatikánskými vězni“, odmítli peníze²⁾ a na znamení odporu neopustili od té doby Vatikánu, kdežto sídlem královým je Kvirinál. Tak skončil církevní stát, vzniknuvší r. 755, který ještě r. 1860 čítal 3¹/₂ milionu obyvatelův.

Němci, postoupivše vítězně do vnitrozemí, oblehli Paříž, kteráž po nové kapitulaci v Metách (maršálek Bazaine)³⁾ přes hrdinskou obranu obležených i přes osvobozovací pokusy nových armád, vydupaných L. Gambettou, ale složených z nezkušených bojovníků, se musila vzdát též (v lednu 1871). Nadšení nováčků nedovedlo nahraditi nedostatek schopností vojenských, k čemuž přistoupila neschopnost ve vedení a nedostatek vzdělání. Němci se chlubili, nikoli neprávem, že válku vyhrál „německý učitel“. Staříčský Thiers, zvolený prvním presidentem obnovené republiky, smluvil s Bismarckem preliminář, který byl proměněn v definitivní mír ve Frankfurtě. Francie, pozbyvši Alsaska i většinu Lotrýnska, musila zaplatiti ještě ohromnou své doby náhradu válečnou (pět miliard)⁴⁾. Převaha Francie v Evropě přešla tím na nově se utvořivší Německo.

¹⁾ Totiž 3¹/₄ mil. franků ročně.

²⁾ Dobrovolný příspěvek věřících z celého světa, zvaný petrský halěr, umožnil papeži, že mohl hraditi vydání a nemusil přijímati nic od vlády italské.

³⁾ Meitská kapitulace je největší v dějinách 19. věku, neboť na 200.000 vojska složilo zbraň.

⁴⁾ Zajímavé je srovnání, že Rakousko r. 1866 zaplatilo 20 mil. tolarů kdežto Francie o pět let později pět miliard, třebas do tří let.

Nové republice francouzské bylo překonati velice těžké porodní bolesti v z b o u ř e n í m (v dubnu a květnu 1871) pařížského socialistického proletariátu, které znamenalo pokus o vládu komunismu. Teprve zdoláním komunardů¹⁾ (druhé obléhání Paříže) za velikého prolití krve — a to i mimo Paříž v několika velikých městech —, které Seignobos nazývá nejzuřivější občanskou válkou a nejvražednějším stiháním století, obnoven jest pořádek ve Francii. Jako byla volba Napoleonova presidentem i potom císařství jeho vítězstvím venkova, tak slavil venkov r. 1871 vítězství nad Paříží. Francie se ovšem vzpamatovávala znenáhla z pohrom válečných. Ale učinila tak vpravdě způsobem velikolepým, dovedla-li o dvě leta dříve, než byla povinna smlouvou, zaplatiti úplně náhradu válečnou. Proto zván byl Thiers „Osvoboditel země“. Avšak o státní formu trvaly spory delší dobu ještě a po kolik let, než se republika ustálila (1875) a zřízena pevná ústava. Od počátku bez rozdílu stran i stavů byla živena v národě myšlenka odvety.

Vjezd vítězného vojska německého do Paříže byl doplněn připraveným prohlášením císařství německého ve Versailles (18. ledna 1871), dědičného v rukou králů pruských. Prvním císařem se stal Vilém I., zvaný Veliký nebo Vítězný. Obnovené Německo bylo státem spolkovým, skládajícím se z 25 států s vlastními panovníky, sněmy i zákony, a říšské země alsasko-lotrýnské, kde potrval stále výjimečný řád; zákonodárství pří-

¹⁾ Veřejnost je přezvala tak, vidouc v nich spíše zločince než vzbouřence.

slušelo říšskému sněmu se sídlem v Berlíně a radě spolkové, složené ze zástupců všech státův, ale tak, aby Prusko s několika ochotnými a poslušnými mělo vždy většinu. Kancléř říšský kníže Bismarck, opíraje se o povolnou většinu v parlamentě, mohl si troufati vystoupiti bezohledně proti socialismu (tvůrcové jeho K. Marx a zvláště Ferd. Lassalle, „otec německého socialismu“) i straně katolické neboli straně středu („kulturní boj“), ale na konec musil povoliti v jednom i druhém.

Stála-li Evropa v první polovici století dočasně ve znamení Metternichově, platí to obdobně pro druhou polovinu, zvláště od r. 1871, o „železném“ kancléři německém. Z jeho podnětu vstoupilo Německo, které se hospodářsky vzmožlo netušeným způsobem (průmyslu německému pomohla celní ochrana, vědecká píle, houževnatost, dobrá organizace školská, láce a přizpůsobení se vkusu ciziny), až se stalo nebezpečným konkurentem obchodním všemocné Anglie, též mezi koloniální mocnosti. Zabralo území jihoafrické (1884), obsadilo západoafrické Togo a jižně Kamerun, proniklo na východní pobřeží Afriky, na sklonku století získalo řadu ostrovův austrálských (Samojské, Karoliny) a část Nové Guineje, a účelně řídilo emigraci do jižní Ameriky. S Anglií učinivši výhodnou dohodu, zjednalo si důležitý ostrov Helgoland (1890), jenž byl vybudován v mohutnou pevnost, střežící přístup k pevnině německé. K tomu přistoupila anatolská a bagdadská dráha i vojenští instruktoři v Turecku. Viléma I., zvaného Velikého, jenž byl ve skutečnosti loutkou v rukou Bismarckových, vystřídal syn jeho Fridrich III. (1888), jehož stodenní vláda byla pouhou epizodou.

Když pak nastoupil ještě téhož roku ctižádostivý a impulsivní neurastenik Vilém II., syn Fridrichův, všemocný dotud Bismarck musil záhy odstoupiti (1891); přišla, jak se říká, kosa na kámen.

Po reakci z r. 1849 nastala v Německu a mezi Němci vůbec ochablost i v literatuře. Časem teprve vynikli z básníků M. Lenau a D. Liliencron, z romanopisců V. Scheffel (Trubač saekinský, Ekkehard), G. Freytag (Má dáti, dal, veselohra Žurnalisté), B. Spielhagen (Záhadné povahy), G. Keller (Lidé seldwylští, Sedm legend, Martin Salander), P. Heyse, vyznamenaný Nobelovou cenou za literaturu (Nevěsta Cyperská, Děti světa, V ráji, Merlin), B. Reuter (Cesta do Belliny, Hana Rütová, Cesta do Cařihradu), a rakouský Němec P. Rosegger. Mezi dramatiky nejznámější jsou G. Freytag, Kr. B. Hebbel (Judita, Marie Magdalena, Herodes a Mariamne, Gyges a jeho prsten, trilogie Nibelungy), Fr. Grillparzer (Pramáf, Sapfo, Krále Otakara štěstí a konec, Věrný služebník svého pána), Ludv. Anzengruber (Farář Kirchfeldský, Sedlák křivopřísežník, Čtvrté přikázání), G. Hauptmann (Potopený zvon, Bobří kožich, Hanička, Forman Henčl, Tkalci) a G. Sudermann (Čest, Domov, Motýlí bitva, Konec Sodomy, Tiché štěstí). Z malířů prosluli: dvorský malíř Ad. Menzel (historické obrazy, jako Setkání Bedřicha II. s Josefem II.), Jos. Führich, impresionisté Bedř. Uhde (scény biblické) a Max Liebermann, portrétista Fr. Lenbach (Bismarcka a Moltka) a německo-švýcarský Arnold Böcklin (Boj Kentaurů, Triton, Lesní taj, Poustevník), ze sochařů R. Begas a M. Klinger, ze stavitelů L. Klenze, G. Semper, Th. Hansen.

V hudbě se uplatnili na prvním místě nejmohutnější hudebník z druhé polovice 19. stol., R. Wagner, tvůrce hudebních dramát (Tannhäuser, Lohengrin, Tristan a Isolda, Mistři pěvci norimberští, Parsifal), pak Jan Brahms (symfonie, ouvertury, kantáty), K. Weber a G. Mahler. V přírodních vědách prosluli bakteriologové R. Koch, E. Behring, R. Virchow a M. Pettenkoffer, ve fyzice Jan Gauss (telegrafie), Herm. Helmholtz (zákon o zachování energie), Jul. Rob. Mayer (formuloval základní principy mech. teorie tepla), Rob. Kirchhoff a R. Bunsen (spolu objevili spektrální rozklad), Jindř. Hertz, chemik Justus Liebig (vynalezl masitý výtažek), tvůrce organické chemie V. Ostwald, a Vil. Roentgen (x-paprsky), přírodovědec Art. Haeckel, zastánce darwinismu, v zeměpise vévodili Al. Humboldt, K. Ritter a B. Ratzel. Mezi matematiky proslul K. Lampe. Z filosofů vynikli L. Büchner, hlasatel realistického směru, jehož stoupencem byl M. Stirner (zastával práva silnějšího). V druhé polovici 19. stol. vystoupil Art. Schopenhauer (hlasatel pesimismu), a z něho vyšel B. Nietzsche (naturalismus), z psychologů G. Fechner (zakladatel psychofyziky) a V. Wundt (tvůrce fysiologické psychologie), sem patří též K. Harnack, slavný prot. theolog. Ve vědách historických prosluli zvláště jmenovaný L. Ranke, nejslavnější historik německý (Řím. papežové v 16. a 17. stol., Dějiny pruské, Dějiny Valdštejnovy), dále G. Gervinus, Fr. Dahlmann, V. Oncken) doba Viléma I.), Th. Mommsen (historik starověkého Říma), Jiří Waitz (tvůrce kritiky), J. Sybel, znamenitý žák Rankův (dějiny revoluce), a K. Lamprecht. Z právníků vynikl kriminalista Fr. List.

3. Rusko Aleksandra II. a východní Evropa (1858—1881).

Válku mezi Černou Horou a Tureckem roku 1858 rozhodlo zakročení ruské ve prospěch rozšíření hranic černohorských. V Srbsku vládl Miloš Obrenovič s nevelkým zdarem, takže musil brzy ustoupiti synu Michalovi (1839), kterého však zakrátko smetla revoluce (1842); poté byl nastolen Aleksandr Karađorděvič, syn Jiřího Petroviče. Ale za něho se objevil rozklad Srbska po stránce duševní i hmotné. Svou absolutistickou vládou způsobil hnutí, které vlivem ruským jej svrhlo a vypudilo ze země rozhodnutím skupštiny, zvláště také proto, že byl oddán příliš Rakousku i Turecku. Vystřídal ho staříčský Miloš Obrenovič, který se stal knížetem po druhé (1859). Přirozeno, že tím stoupl vliv **ruský** na Balkáně, ochromený předtím mírem pařížským. Zásluhou pak generála Muravjova, jenž dovedl těžiti z nesnází čínských za války s Brity a Francouzi, Rusové opanovali oblasti při Amuru, dotud čínské, až po Vladivostok (1858—1860); tenkrát se také počalo pokoření Kavkazu a Zakavkazska (1858—1864), a chanát chivský i emirát bucharský se dostaly v ruskou závislost. Válka krymská objevila četné a závažné nedostatky v armádě, ve správě státní, v nedostatku inteligence, z nichž všech však daleko největším bylo uhnětení sedlákův. Ale teprve po letech (1861) sedláci vrchnostenští, nabyvše zákonem osobní svobody, přestali býti nevolníky, čímž zrušeno jest nevolnictví¹⁾; proto Aleksandr II. slove cář Osvoboditel. Ale t. zv.

¹⁾ Odstraněno tělesné poddanství neboli člověčenství.

obcové vlastnictví půdy čili mír (půda náleží obci a obec provádějíc rozdělování půdy ručí státu za daně) zůstalo přece v platnosti a sedlák nepřestal býti hlavním zdrojem státních daní.

Vření v nespokojené Polsce, ovládané železnou rukou Paskěvičovou († 1856) a poté mírněji Gorčakovem, bylo živeno literárními pracovníky, žijícími mimo vlast, zvláště ve Francii (jako Adam Mickiewicz a Zyg. Krasiński), až vypuklo po několika projevech demonstračních (1861—1862) počátkem r. 1863 ve zjevné povstání. K tomu přispěla nemálo akademická mládež. V popředí odboje stál diktátor M. Langiewicz. Jsouc však bez náležitých příprav, bez dostatečných prostředků¹⁾, bez opravdového ohlasu v širokých vrstvách²⁾, bez očekávané podpory zvenčí³⁾ a bez odezvy mezi Rusy samými⁴⁾, povstání bylo ztraceno předem. Nic nepomohlo, že se rozšířilo do Litvy, Livonska, na Volyň i do Ukrajiny. Bylo potlačeno do roka a udušeno hroznou bezohledností a necitelností Muravjovovou. Následek nezdařeného pokusu o osvobození byl, že vláda ruská se jala odstraňovati zbytky zvláštního postavení nešťastné Polsky a prováděti porušování škol i úřadův. Ale nešlo jen

¹⁾ Proti dobře vyzbrojené armádě ruské o 90.000 mužích stálo 10.000 povstalců; proto pozůstával zápas ze sta drobných bitek.

²⁾ Selský lid viděl v povstalcích jen šlechtu, která jej dotud utiskovala a nemilosrdně vyssávala.

³⁾ Napoleon III. koketoval sice s emigrací polskou, ale pak nehnul prstem, Rakousko, oslabené předtím prohranou válkou, mělo příliš starostí vlastních a sympatie části národa českého byly toliko platonického rázu.

⁴⁾ Očekávalo se totiž, že působením ruských emigrantů revolucionářů, Bakunina a Gercena. i listu jejich zahraničního (Kolokol) povstane též ruský lid. Ale nestalo se nic.

o pohromu národní, neboť se dostavila též katastrofa hospodářská, takže utrpení polské bývá srovnáváno s osudem národa českého po bitvě bělohorské, jak se projevilo konfiskacemi majetku, nuceným prodejem, kontribucemi, hromadnými tresty smrti, násilným obracením na pravoslaví. Zato ve Finsku začli Rusové vládnouti tenkrát opravdu ústavně: po více než 50 letech byl svolán opět sněm, zemi se dostalo vlastní národní armády a vlastní měny.

Snad že polský odboj přiměl ruskou vládu, že pokračovala v naléhavých opravách vnitřní správy. Zřízena zemstva (mající na starosti školství nižší, zdravotnictví a silnice), provedena oprava v soudnictví (ustavení porotních soudův a volnější zákon tiskový), ve školství (středním, vysokém i ženském), v hospodářském životě na prospěch živností i průmyslu, a konečně i ve vojenství, ale při tom Rusko zůstávalo všemocným samoděržavím a státem absolutním. Zvláště od nezdařeného atentátu na cáře (1866) se projevuje zosřená a stupňovaná politická i osvětová reakce. Ti, kdož směřovali o radikální nápravu po vzoru západoevropském, neštítíce se násilí k dosažení svých snah, sluli nihilisty neboli teroristy (M. Bakunin, N. Ogarjev, P. Krapotkin); byli to lidé, nesklánějící se před autoritami a neuznávající ničeho, lidé, kteří pracovali o politickou svobodu a přeměnu státu i společnosti na základech socialistických. Toto hnutí si troufala vláda lámati krajní bezohledností. Na hrůzovládu shora odpověděli stejným způsobem zdola a zvali se teroristy. Následují proto nové a nové procesy (proslulý je zvláště s Věrou Zasuličovou), přibývá politických vražd, až odstraněn jest atentátem po četných nezdařených

pokusech cář Aleksandr II. (1881). V zahraniční politice ovšem dosáhlo Rusko za Aleksandra II. velikých úspěchů. Války německo-francouzské využítokovalo vhodně, aby obnovilo práva svá na Černém moři, a konferencí londýnskou (1871) dosáhlo otevření úžin mořských i práva míti válečné lodi v Černém moři. Vliv svůj na Balkáně upevnilo zvláště zásluhou Ignatěvovou.

Hodno pozoru zvláště, že právě neutěšené poměry vnitřní za Mikuláše a jeho nástupce působily kromobyčejně na rozvoj literatury, takže se mluví o zlatém věku jejím. Jsou to tvůrce ruské kritiky V. G. Bělinskij, největší ruský básník A. S. Puškin, novelista a humorista N. V. Gogol (tvůrce epopoje kozáctva z 16. stol. Taras Bulba, Revisora, Dobrodružství Čičikova čili Mrtvé duše). Tvůrcové realismu a naturalismu v ruské literatuře jsou: slavný M. J. Lermontov (Hrdina naší doby), hluboký I. S. Turgenev (Lovcovy zápisky, znamenající protest proti nevolnictví, Otcové a děti, obírající se nihilismem), I. A. Gončarov (Oblo-mov), nedostižný autor běd a utrpení, geniální F. M. Dostojevskij (Idiot, Ponížení a urážení, Zápisky z mrtvého domu, Zločin a trest, Bratři Karamazovi, Hráč), A. N. Ostrovskij, ruský to Molière, A. P. Čechov a zvláště učitel lidu, theolog, filosof, reformátor i prorok L. N. Tolstoj (Vojna a mír, Anna Karenina, Vzkříšení, Kreutzerova sonata). Mezi dějepisci prosluli M. P. Pogodin, S. M. Solověv, tvůrce novověkého dějepisectví ruského, M. Bogdanovič a K. S. Aksakov, z jazykozpytců vynikli zakladatel filologie slovanské A. Ch. Vostokov, pokračovatel jeho J. J. Srezněvskij, polyhistorem (básník, historik, národo- a jazykozpytec, estétik)

byl A. S. Čomjakov, dále P. N. Miljukov (Obrazy z dějin ruské vzdělanosti), N. P. Karějev, slavný sociolog, slavisté J. Perwolf, J. J. Srezněvskij a V. L. Lamanskij, mezi zeměpisci proslul L. J. Mečnikov, z chemiků nejslavnější byl D. I. Mendělejev, z lékařů N. I. Pirogov, ze zoologů K. S. Merežkovskij a Ed. S. Miram. Ruskou hudbu důstojně reprezentují M. I. Glinka, tvůrce národní opery (Život za cara), A. G. Rubinštejn, slavný pianista, P. I. Čajkovskij (operly Evžen Oněgin, Piková dáma, balety Labutí jezero, Sněhurka) a N. A. Rimskij-Korsakov, malířství I. K. Ajvazovskij (motivy mořské), J. J. Rěpin a zvláště V. V. Vereščagin (malíř válečných scén). — Mezi Ukrajinci vynikli I. P. Kotljarevskij, zakladatel vlastní literatury, básníci T. G. Ševčenko a H. O. Fedkovič, romanopisec Ivan Franko, historikové J. S. Levickij a N. I. Kostomarov, jazykozpytec J. F. Holovackij.

Důsledkem války krymské bylo Turecko donuceno k ústupu, připustivši křesťany do státní služby, ale toto zrovnoprávnění bylo více jen na papíře. Nedostatečná správa státní neměla prostě už moci, aby zabránila uvolňovacímu procesu. R. 1858 dotčenou válkou s Černou Horou Turecko zasažením ruským a francouzským donuceno k rozšíření hranic černohorských, ohlasem revoluce italské se objevilo v letech 1859—1860 odbojné hnutí v Bosně, Hercegovině, Bulharsku, Macedonii, v Thesálii a Epíru, které bylo krvavě potlačeno. Než přece Multansko s Valašskem se sjednotilo v knížetství Rumunské (1859) za vedení Aleksandra Kúzy, Srbsko, které se vrátilo opět k Obrenovičům, se uvolnilo, takže jen v některých místech zůstala

posádka turecká, Ismail paša Egyptský dosáhl samostatného postavení s titulem místokrále (khe-diva) a posléze Bulharsko, ač národnostně nedosti ještě probuzené, si vymohlo postupem času pomoci Ruska samostatnosti církevní (bulharský exarchát, r. 1870), čímž posíleno vydatně národní sebevědomí. Počátek nového odboje se objevil v Bosně a Hercegovině (1875), jenž směřoval zprvu proti bezohlednému vymáhání daní. Povstání následkem vyvražďování obyvatelstva pověstnými Bašibozuky přeskočilo do Bulharska (1876), jemuž se mlado-turecká domácí revoluce snažila čeliti převratem státním: sultán Abdul Asis byl svržen a nastolen Abdul Hamid II., jenž prohlásil ústavu. Ale zatím vypověděly Srbsko, kde vládl od r. 1868 Milan Obrenovič IV. (po krátkém panování Milošově nastoupil syn Michal III. r. 1860, jenž byl po osmi letech zavražděn¹⁾), za vedení ruského generála M. Černajeva, a s ním Černá Hora²⁾ Turecku válku. Spojenci by byli podlehlí, kdyby se souvěrcův a soukmenovců nebylo ujalo Rusko, zajistivši si neutralitu Rakousko-Uherska (schůzkou panovnickou v Zákupcích). Tak vznikla nová válka rusko-turecká (1877—1878).

Rusové (generál Skobelev), podporováni Rumuny, zdržení byli na přechodu Balkánským pohořím tvrdým Plevnem, bráněným statečně Osmanem pašou. Teprve pádem jeho pronikli až k Cařihradu, zatím co druhá armáda opanovala vítězně

¹⁾ Pokus Aleksandra Karađorděviče, aby se po zavraždění knížete Michala (v sadech Topčiderských u Bělehradu) dostal opět na trůn, se nezdařil, neboť nastoupil synovec odstraněného.

²⁾ Když byl kníže Danilo v Cetinji r. 1860 zavražděn, následoval synovec jeho Mikuláš.

část Arménie (s Karsem). Anglie, obávajíc se přílišného vzrůstu ruského, vystoupila loďstvem na ochranu Cařihradu. načež následoval mír ujednaný neda-leko jeho v San Stefanu (svatoštěpánský). Ujednání, kterým mělo býti Turecko omezeno na Cařihrad¹⁾, narazilo na odpor Britanie, jež se odškodnila za intervenci předem tureckým ostrovem Cyprem, a žárlivého Rakouska. Vítězné Rusko svolilo, aby se k uspořádání poměrů v turecké říši sešel evropský kongres v Berlíně, jímž však bylo připraveno o všechno téměř ovoce z míru svatoštěpánského. Z osmanské říše utvořeno poplatné Turecku knížetství Bulharské mezi Dunajem a pohořím Balkánským; z bulharského území jižně pohoří zřízena turecká provincie Východní Rumelie, kterou měl spravovati křesťanský guvernér. Srbsko bylo něco málo zvětšeno, Rumunsko dostalo za postoupenou Rusku Besarabii ústí dunajské s Dobrudžou, Černá Hora rozšířena o úzký pruh při moři, Řecko — dodatečně teprvé — získalo Epírus po Artu a Thesálii, vlastní vítěz však, Rusko, obdrželo všeho všudy Batum (při Černém moři) a Kars; Rakousko pak se dalo pověřiti úkolem, aby zjednálo klid a pořádek v Bosně a Hercegovině. Z tohoto zakročení se stalo obsazení (okupace), které se neobešlo bez odporu ani bez krveprolití (vůdce odboje Hadži Loja). Smlouva berlínská, vychvalovaná jako státnické dílo Bismarckovo, ukázala se býti až příliš záhy dílem velmi nedokonalým a především nehotovým, řešíc polovičatě poměry na Balkáně a

¹⁾ Rumunsko, Srbsko a Černá Hora prohlášeny samostatnými, z Bulharska utvořeno poplatné knížetství, rozšířené ještě o Macedonii.

spokojivši se pouhým slibem tureckým, že bude prováděti nutné opravy a šetřiti ve všem křesťanských poddaných.

4. Říše Habsburská.

Státní ministr Schmerling si učinil heslem, že může čekati, až dojde trpělivost nespokojeným národům, zvláště uherským, ale přepočítal se. Dvůr, vida důsledky politiky té, nahradil centralistu Schmerlinga autonomistou R. Belcredi (1865) který byl uvítán zvláště Čechy s velkými nadějemi. Nenáviděná ústava únorová byla sice odvolána a konány přípravy k vyhlášení nové, s kterou by souhlasili zástupcové všech národův, ale Belcredi vyčerpal se úplně jednáním s Maďary, pokud ho nezabrala válka s Pruskem. Porážka královéhradecká a mír pražský zanechaly v císaři osten, kterýž živěn byl vydatně v myšlence odvety novým ministrem zahraničním, jímž se stal dotud saský státník, pověstný baron B. Beust. Tento se za zády Belcrediovými dohodl obratem ruky s maďarskými mluvčími (Fr. Deák, „mudrc vlasti“, a Jul. Andrassy), přistoupiv ke všem požadavkům jejím na rozpoltění říše habsburské. Tak přes varování a výstražná znamení zvláště vůdců českých (Fr. Palackého, jenž vystoupil již r. 1865 Ideou státu Rakouského proti dualismu a pro velké Rakousko, i Fr. L. Riegra) dualismus se stal skutkem a císař uskutečnil nejmělejší plány maďarské jmenováním vlastního ministerstva pro země „koruny Svatoštěpánské“ s Jul. Andrassym. Tím způsobem proměněna jest původní osobní unie v reálnou unii a v nestvůru státní, představující mimo maďarský stát ještě druhý, totiž „království a země na říšské

radě ve Vídni zastoupené“, neboli po vídeňsku Cislajtánie, kterému teprve r. 1915 dal císař o své újmě název Rakousko (na rozdíl od „Uherska“). O tomto t. zv. rakousko-uherském vyrovnání, které bylo hotové předloženo nové říšské radě toliko k přijetí, rozhodnuto 1867 za neúčasti zástupců českého národa a přes odpor jejich. Státoprávní stránka vyrovnání¹⁾ byla vyřízena, ale hospodářská stránka měla se umlouvat i vždy na deset let. Každý stát měl mít svoje ministerstvo vedle ministerstev společných (zahraniční, vojensství a společných financí). Tato nová říšská rada pomoci ochotných ke všemu Poláků dala Cislajtánii (= Předlitavsku) ústavu z měsíce prosince r. 1867 (prosincovka), která platila do zániku soustátí habsburského. Tak se stalo, že za Litavou rozhodovali Maďaři, jako z této strany říčky Němci, ačkoli jedni jako druzí tvořili menšinu národů. Touto ústavou vznikl parlament rakouský o dvou komorách (panská sněmovna, složená z dědičných nebo doživotně jmenovaných osob, a poslanecká, do níž volily zástupce velký statek, obchodní komory, města a venkov²⁾), kdežto k projednávání společných záležitostí se sestupovaly výbory obou parlamentů v t. zv. delegace. Obdobně tomu bylo v Uhrách (tabule magnátův a tabule poslanců, z nichž 60členný výbor představoval uherskou delegaci). Pokrokem bylo jediné uzákonění svobody náboženské a uznání rovnoprávnosti všech vyznání.

¹⁾ Maďaři sjednali pak s Charváty „vyrovnání“ zvláštní (1868).

²⁾ Obdobně byly složeny zemské sněmy, rozmnožené t. zv. vírilisty.

Čechové se rozhodli domáhati se stejně platného svého státního práva zesíleným trpným odporem, který rozšířili též na sněmy v Čechách a na Moravě, kdež praktikami vládními za prvního rakouského ministerstva Karla Auersperka („občanské“ ministerstvo s Giskrou a Herbstem) i vlivy dvorskými nabyli Němci opět většiny. Zvláště rozhodným odporem byla známá deklarace z péra Riegrova (1868), již tlumočeno přání po osobní unii se zeměmi habsburskými a po zřízení státu českého. Vídeň s nepřejícím dvorem cítíc, že musí podniknouti něco na usmířenou českého národa, zvláště když v sousedství vyrostlo německé císařství pruských Hohenzollerův, učinila pokus o jakési „narovnání“ za H o h e n w a r t a (1871). Parlament vídeňský byl stále kusý. Čeští zástupcové jsou ochotni se spokojiti autonomií v rámci Rakouska, smluvili se o všem s ministerstvem za souhlasu císařova, jenž památným reskriptem (12. září 1871) zdůrazniv historické právo koruny české slíbil je uznati korunovací. Než různí činitelé domácí i zahraniční v čele s Beustem a Andrássem zmařili pokus o smír. Nástupce Hohenwartův, Ad. Auersperk, zavedl vlivem ministra Lassera přímé volby do říšské rady (1873), čímž zasazena odporu českému rána nejtěžší, kdyžtě budoucně říšská rada nebyla závislá na složení sněmů zemských. Když pak naděje české, připínané k zápletkám zahraničním a zvláště k válce balkánské, zklamaly, nezbylo Čechům na konec, než obeslati opět říšskou radu (1879) po nepřítomnosti 17leté, a k tomu ještě rakouskou radu říšskou, nikoli Schmerlingovu „širší“, kterou byli kdysi opustili.

A právě tenkrát Bismarck, citě se opuštěna ochlazením přátelství s Ruskem, jako ohrožena Francií, dosáhl spolku s Andrássem, zahraničním ministrem rakouským, jenž vystřídal Beusta (1871). Byl to spolek, jak se předstíralo, na obranu, k němuž přistoupila po čase Itálie za krále Humberta vlivem Crispiho (1883), dotčená těžce francouzským zábořem afrického Tunisu (1881), na který si činila právě nároky ona. Nic nevadilo, že se mezi vlašským obyvatelstvem v Rakousku objevily odstředivé snahy a touhy po spojení s vlastí italskou (iredenta).

Ministerstvo Taafovo (1879—1893), opírajíc se o t. zv. slovanskou pravici (za podpory konservativních Němcův), odstranilo sice nejkřiklavější bezprávi, páchaná na národě českém (zřízení české university, jazykové nařízení Stremayrovo), ale za nezištné služby českého poselstva byla to splátka na dluh nedůstojná, protože vlastně nepatrná. Taaffe se snažil balancováním mezi oběma stranami udržeti se co nejdéle u kormidla, což se mu také podařilo. I když pak vedoucí strana národní (Riegrova), protože ustoupila vykřičenými punktacemi vídeňskými Němcům do krajnosti (1890), byla smetena a vystřídána (1891) stranou svobodomyslnou (bratří Grégrů), poměry se nezlepšily.

Vláda Poláka K. Badeniho chtěla vyhověti aspoň nejnaléhavější tužbě české vydáním jazykových nařízení (1897), jimiž zavedena v Čechách a na Moravě úplná rovnoprávnost jazyka českého s německým, byla však obstrukcí německou a vrtkavostí císařovou, kterou Čechové zvláště na sobě tolikrát pocítili, odvolána (1899). Tak se stalo, že parlament vídeňský, skýtající za

obstrukce německé podívanou horší hostince, přešel do 20. století ve znamení obstrukce české. S jménem Badeniovým jest spojeno též rozšíření volebního práva do říšské rady (t. zv. pátá volební kurie se všeobecným hlasovacím právem r. 1896), které bylo ovšem nedostatečným řešením otázky vždy palčivější: všeobecného a rovného práva hlasovacího, jimiž se pokročilý západ evropský mohl pochlubit už od let.

Ze všech národů soustátí habsburského vynikli po stránce vědecké a umělecké bez odporu především a daleko nejvíce **Čechoslováci**. Byli to v přírodních vědách matematikové Fr. Studnička, Emil Weyr a Ed. Weyr, fyziolog Jan Purkyně, J. S. Presl, zakladatel literatury přírodovědecké, zoologové Ant. Frič a Fr. Vejdovský, botanik Jos. Velenovský, mineralog K. Vrba, geolog J. Woldřich, slavný fysik V. K. Zenger a Aug. Seydler, v chemii K. Preis, v lékařství chirurgové Jos. Škoda, Jan Rokytanský (tvůrcové lékařské školy vídeňské), K. Maydl, K. Albert (učenec i básník) a porodník K. Pawlík. Mezi filosofy Aug. Smetana, Jos. Durdík, G. Lindner a zvláště T. G. Masaryk (základové konkrétní logiky, K. Havlíček, Otázka sociální), z filologů Fr. Bartoš, Jan Gebauer, J. Kvíčala a Jos. Král (poslední dva klasičtí). Z historiků prosluli žák Palackého V. V. Tomek (Dějiny města Prahy), Ant. Gindely (Dějiny bratrské, Dějiny českého povstání), Jos. Kalousek (České státní právo, první životopis Palackého), Ant. Rezek a Jar. Goll, z literárních historiků Jar. Vlček (Dějiny literatury) a V. Tille (životopisec Němcové). Mezi právníky

vynikli Ant. Randa, M. Talíř, Jar. Čelakovský, B. Rieger a tvůrce národního hospodářství Albín Bráň. V technických vědách se uplatnili Fr. Křižík (vynálezce obloukové lampy elektrické) a předtím V. Perner (budovatel prvních železnic).

V umění výtvarném je to zejména malířství, jehož představiteli jsou: Jos. Manes (ilustrace k Rukopisům, Čtyři roční časy, Slovanské typy a kroje, podobizny), H. Schwaiger, historičtí malíři Jar. Čermák a V. Brožík (Hus před koncillem, Zvolení Jiřího králem), a zvláště svérázný Mikuláš Aleš (cyklus Vlast v Národním divadle pražském, výzdoba vchodu staroměstské radnice, interpret národních písní), dále krajináři Jul. Mařák, jehožák Ant. Chitussi, Ant. Slavíček, z portrétistů M. Švabinský. Ve stavitelství vynikli J. Schulz (museum král. Českého v Praze) a Jos. Zítek (Národní divadlo v Praze, Rudolfinum), v sochařství B. Schnirch (výzdoba na Národním divadle, socha Jiříkova v Poděbradech), Jos. Myslbek (Skupiny na mostě Palackého, socha sv. Václava), Št. Sucharda (pomník Palackého v Praze) a Lad. Šaloun (pomník Husův). Mezi hudebníky Al. Dreyschock, klavirista a skladatel, mistr české hudby B. Smetana (skladatel oper jako Prodaná nevěsta, Dalibor, Libuše, Hubička, Tajemství, cykly Má vlast a Z mého života), Ant. Dvořák (operý Jakobín, Rusalka, Tvrdé palice, symfonie, oratoria) a Zd. Fibich (operý Hedy, Pád Arkuna, Šárka, symfonie a sborové skladby). Tlumočníky hudebními byli: R. Maturová, O. Zikešová, V. Heš, J. Lukeš, J. Lev, J. Paleček, Ad. Krössing a B. Benoni. Ve slovesném umění prosluli básníci Vít. Hálek (Goar, Děvče z Tater, Pohádky z naší

vesnice, Večerní písně), Ad. Heyduk (Cigánské melodie, Cymbál a husle, Lesní kvítí, Dědův odkaz), Sv. Cech (Adamité, Čerkes, Ve stínu lípy, Písně otroka, Václav z Michalovic), J. V. Sládek (Selské písně, Píseň smuteční, překladatel Shakespeara), Jul. Zeyer (J. M. Plojhar) a nejskvělejší Jar. Vrchlický (Bar Kochba, Píseň o Vinetě, též dramatik a překladatel). Z romanopisců Bož. Němcová (Národní báchorky a pověsti, Slovenské pohádky a pověsti, Babička, Pohorská vesnice), tvůrce českého fejtónu Jan Neruda (Hřbitovní kvítí, Písně kosmické, Ballady a romance, Letní vzpomínky, Arabesky), Jak. Arbes, Kar. Světlá, Sv. Hurban-Vajanský, a pěstitele historického románu Z. Winter a Al. Jirásek (Psohlavci, Z mých pamětí, F. L. Věk, U nás, Temno)¹). Z dramatických umělců vynikli Ot. Sklenářová-Malá, M. Bittnerová, H. Kvapilová, Ad. Volfová, J. Frankovský, J. Mošna, Jak. Seifert, F. F. Šamberk, Jiří Bittner.

Mezi Jihoslovany se vyznamenali spisovatelé a básníci Srb Vuk Št. Karadžić, zakladatel nové literatury srbské, již prospělo velice založení Matice srpské (1826) v Novém Sadě, z mladších Jáša Tomić, z Charvátů Ljudevít Gaj, tvůrce ilyrismu, Ivan Kukuljević-Sakcinski, básník, beletrista, dramatik a historik, dále Iv. Mažuranič, P. Preradović, ze Slovinců je to Stanko Vraz a zvláště Fr. Prešern, dramatikové M. Cvetič a Jos. Vojnovič, z malířů Vlaho Bukovac, jenž působností svou v Praze patří zároveň

¹) Zakladateli obrozeného spisovného jazyka hornolužického v Německu jsou Jan Smoler a M. Hórník.

Čechům, a C. Medović, v hudbě tvůrce církevní hudby slovinské Ant. Förster, rodem Čech, a Ivan Zajc, také českého původu, jenž vytvořil charvátskou operu. Vědecká činnost se rozvinula plně, když mecenáš biskup Jos. Jiří Strossmayer založil akademii v Záhřebě. Z vědeckých pracovníků sluší jmenovati jazykozpytce Slovince B. Kopitara a Fr. Miklosiće, jazykozpytce Charváta Vatr. Jagiće, historiky Fr. Račkiho a T. Smičiklase, Slovince matematika Fr. Močnika, srbského dějepisce M. Medakoviče a zeměpisce J. Cvijiće.

Poláci, ačkoli byli roztrženi ve tři státy, mohli se pochlubit ve vědách i v uměních osobnostmi vynikajícími bez ohledu k závorám hraničním. Mezi básníky vévodili Ad. Mickiewicz (Konrad Wallenrode, Pan Tadeáš), Jul. Slowacki a Z. Krasiński, z mladších M. Konopnická, Br. Grabowski, horlivý pěstitel vzájemnosti česko-polské, mezi dramatiky St. Przybyszewski, K. Tetmajer, Gabr. Zápolská, L. Rydel, z romanopisců vynikl především H. Sienkiewicz (Ohněm a mečem, Křižáci, Quo vadis, Potopa, Pan Volodyjowski). V hudbě se uplatnili Fr. Chopin, hudební skladatel a pianista, St. Moniuszko, tvůrce národní opery, H. Wieniawski, houslista, Jan Ig. Paderewski, skladatel a pianista, v malířství J. Styka, H. Siemiradski, H. Rodakowski, Jul. Kossak a zvláště J. Matejko. Ve vědách byla to především historie a literární historie, v níž vynikli J. Lelewel, M. Zdziechowski, K. Estreicher, Aleks. Brückner, M. Božrzyński dále M. Sokółowski, historik umění, v lékařství L. Teichmann, O. Obrzula a V. Szokalski, v chemii M. Skłodowská-Curierová, ve fysice J. Majer.

Z neslovanských národů sluší vzpomenouti Maďarů; o Němcích byla řeč již dříve. Básníci K. Kisfaludy, M. Vörösmarty, nejslavnější Al. Petöfi (Petrovič) a J. Arany, tvůrce románu M. Jósika (maďarský W. Scott), J. Eötvös, největší romanopisec Z. Kemény, J. Heltai, M. Jókai, mezi dramatiky J. Madách (Tragédie člověka), J. Rákosi a Fr. Molnár, z malířů M. Munkácsy a J. Benczur. Ve vědách vynikli v přírodopytu G. Madarász, S. Pétényi, K. Lázár, v jazykozpytu M. Révay, později P. Hunfalvy a A. Vambéry, v literární historii Fr. Toldy, C. Horváth, v právnictví L. Szalay, Récsy, v historii G. Fejér, B. Grünwald, G. Lánczy, V. H. Marczali.

5. Rusko a jihovýchodní Evropa v posledním období (1881—1900).

Nástupce Aleksandra II. Aleksandr III. (1881—1894), opíraje se o bývalého učitele a rádce svého, K. P. Pobědonosceva, nepřítele myšlenek liberálních a konservativce od kosti, později generálního prokurátora sv. synodu, odpověděl vzrůstajícímu se hnutí revolučnímu zotřeseným ještě absolutismem s bezohlednou censurou. S tím postupovalo ruku v ruce soustavné porušování obyvatelstva jinonárodního, zvláště baltského, finského (ač měli zaručeno zvláštní zřízení) a Židů (pronásledování jich záleží v obnovené záповědi zdržovati se mimo obvod určitých gubernií, v omezení občanských práv a v t. zv. pogromech). Zovou Alexandra III. nejnárodnějším panovníkem dynastie Romanovců, protože vymýtil cizí živly z před-

ních míst úřednických. S tím souvisí též odpor jeho proti Německu, živený chotí (princeznou dánskou). Heslem jeho bylo: Rus Rusům! Pravda také jest, že byl z nejčestnějších a nejpoctivějších vládců. Byl též vládce mírumilovný (proto „Mírotvorce“), zabrániv hrozící již válce s Rakouskem (1888). Rusko, připoutáno byvši hospodářsky k Francii, učinilo s ní spolek (1891), kteroužto dohodou francouzsko-ruskou čeleno bylo trojspolku na prospěch zachování míru. S jménem Aleksandra III. spojen počátek stavby velkolepé železnice sibiřské i zakaspické, jakož se za něho rozšířil velmi podstatně vliv ruský v Asii, který vedl k dohodě s Anglií o oblast zájmovou v Persii (1885).

Jej vystřídal syn Mikuláš II. (1894 – 1917), za něhož zavedena na Rusi zlatá měna péčí Wittovou. S. J. Witte umožnil vzrůst velikého průmyslu, organisoval agrární výrobu v Sibiři, a zahájil velkou politiku železniční (dráha transkaspická a sibiřská). Protože se však v politice vnitřní Mikuláš II. neuchyloval od způsobu absolutní vlády otcovy, nespokojenost vzrůstala a šířily se podvrtné snahy socialistické, podporované hlavně ruským tiskem z venčí (ve Francii a ve Švýcarsku). Obrat k lepšímu nastal teprve až po pohromě válečné s Japonskem, vynucen jsa revolučními událostmi (1905). V zahraniční politice Mikuláš II. zůstal věren alianci s Francií a v duchu otce Mírotvorce způsobil, že se z jeho podnětu konala první mezinárodní konference mírová v Haagu (1899). Třebaže se šílené zbrojení nezastavilo, určitým výsledkem bylo zřízení stálého soudu rozhodčího (smírčího), jemuž se měly předkládati dobrovolně spory mezinárodní.

V Bulharsku jest zvolen prvním knížetem Aleksandr Battenberský, synovec cářův, jenž postarav se o zvelebení země provedl (1885) sjednocení s Východní Rumelií, ke kterému svolily dodatečně velmoci i Turecko. Sousední Srbsko, které se postavilo proti tomu, poněvadž prý se tím porušuje rovnováha na Balkáně, bylo poraženo a donuceno smířiti se s věcí na základě stavu před válkou = status quo (mír bukureštský, 1886). Když pak se kníže bulharský pro odpor ruský vzdal trůnu, povolán jest naň vlivem Stambulovovým jiný Němec, bohatý Ferdinand Koburský (1887), jemuž se podařilo teprve po delší době (zvláště odstraněním protiruského směru Stambulovcův) obnoviti přátelský poměr k Rusku a dosíci uznání velmocemi. Jím počínaje vládne v zemi celkem dobře spravované a utěšeně se vyvíjející rod koburský, kterýž na usmířenou a vyrovnaní s národem změnil v druhé generaci víru katolickou za pravoslaví. Tvůrce novobulharského písemnictví je novelist L. Karavelov, nejslavnější básník J. Vazov. V umění malířském pomáhali raziti tam cestu Čechové (Fr. Čermák, Jar. Věšín) a podobně i ve vědách (historik K. Jireček a archeolog V. Dobruský).

Srbsko za Milana I. Obrenoviče, dosáhnuvši neodvislosti církevní (vlastní metropolita), octlo se ve vleku Rakouska, za jehož podpory se prohlásilo po vzoru rumunském královstvím (1882). Válka s Bulharskem skončila porážkou a zatížila finančně malý stát neobyčejně. Proto pro nehospodárnost a zhýralost musil se Milan, rozešed se dříve s chotí Natálií, poděkovati ve prospěch nezletilého syna Aleksandra (1889). Tento zbaviv

se po čase (1893) nepohodlné poručnické vlády podlehl jednak neblahému opět vlivu otcovu, jednak panovačným choutkám své ženy Dragy, bývalé dvorní dámy (ovdovělé Mašinové). Nemaje potomstva a chtěje zajistiti trůn bratru choti své, způsobil v zemi takový odpor, že důstojnickým spiknutím byl odstraněn se světa a obnovena dynastie Karađorděvičů Petrem I. (1903). Tak se vrátili Karađorděvičové, odstranění r. 1868. V sousední **Černé Hoře** vládl kníže Nikola (od r. 1860) z rodu Petrovičů, za něhož malá horská Černá Hora nabyla úplně neodvislosti a rozšířila se podstatně (1880), těšíc se zvláště z podpory ruské.

V Rumunsku vládl původně Aleksandr Kúza (1854—1866), jenž musil ustoupiti pro nesnáze hmotné příbuznému Napoleonovu, Karlu z rodu hohenzollersko-sigmarinského (1866)¹⁾. Tak panují v zemi té také němečtí Hohenzollerové, od kteréžto doby je Rumunsko parlamentární monarchií. Karel přijal, nabyv rozšíření území kongresem berlínským, titul královský (1881). Jeho politika vedla Rumunsko, oslabené nevyřízenou otázkou selskou, do trojspolku německo-rakousko-italského. Z literatury rumunské sluší zaznamenati, že nejoblíbenějším básníkem sibiňských Rumunů byl O. Muresiam o, první lyrik byl V. Alecsandri, oblíbená byla básnička Carmen Sylva (pseudonym královnino) a též dramatik Jak. Negruzzi.

Řecku panoval s počátku král Ota I. Vitelsbašský, povolán byv na trůn, protože otec jeho,

¹⁾ Původně byl zvolen Filip Flanderský, bratr krále belgického, ale byl Napoleonovi nemilým, jsa spřízněn s Orléánskými. Karel Hohenzollerský byl pravnuke Josefy Beauharnaisové.

král bavorský, byl osvědčený filhelén. Vzdav se vlády (1862) následkem stálých rozbrojů politických, k čemuž donucen byl též povstáním, vrátil se do vlasti, načež vyvolen jest po delším vyjednávání vlivem anglickým Jiří I. Dánský (1863). O rok později se stalo Řecko státem o jedné sněmovně, zvolené všeobecným hlasováním, ale klidu tím nedoznalo. Vzrostlo sice o ostrovy Jónské, postoupené mu Británií, a dosáhlo rozšíření území kongresem berlínským, ale nebylo uspokojeno, zvláště pokud šlo o ostrovy egéjské, obydlené Řeky a ponechané i nadále Turecku. Proto prohlásilo válku Turecku na prospěch osvobození Kréty (1897), ale byvši poraženo musilo se vzdáti ještě malého území pohraničního. Působením velmocí Kréta byla aspoň prohlášena samostatnou provincií tureckou s křesťanským guvernérem. Reformní hnutí mladoturecké a boj o Macedonii patří již 20. století. — Tvůrce novořečtiny byl Ad. Korais, otcem novořecké poesie Al. Sutsos, mezi dramatiky vynikli D. Vernardakis a D. Koromilas. Ve vědách se pěstuje hlavně klasická filologie, archeologie a historie.

6. Severozápadní Evropa.

Po smrti Palmerstonově (1865), jenž stál po deset let v popředí života veřejného ve **Velké Británii**, ujal se vedení státu ušlechtilý Vilém Gladstone, „fanatik spravedlnosti“, vůdce strany liberální, jenž se jal obírat a poctivě řešiti palčivou otázku irskou. Náčelníkem Irů byl K. Parnell, který byl nazván „králem irským bez koruny“. R. 1869 prosadil Gladstone odstátnění anglikánské církve

v Irsku. Konservativní vláda jeho nást. Disraeliho (lorda B. Beaconsfielda), dosáhnuvši rozhodujícího vlivu v Egyptě (správa finanční postavena 1878 pod dozor anglo-francouzský), snažila se zjednat Anglii vůdčí postavení v politice světové (imperialistické), jak se to ukázalo za války rusko-turecké a na kongresu berlínském. Povstání v Egyptě proti Evropanům vůbec (1882) mělo za následek, že Anglie, zakročivši vojensky se zdarem, opanovala ve skutečnosti zemi dotud na papíře tureckou, držíc od let většinu akcí průplavu suezského. Brzy poté zabrána Barma v Zadní Indii (1885). Gladstonovy ušlechtilé pokusy o zlepšení poměrů v Irsku směřovaly k tomu, aby se ostrovu dostalo opět vlastního parlamentu s úplnou samosprávou (home-rule bill) a aby byly od státu zakoupeny pozemky, které byly nájemcům v Irsku propůjčeny v plné držení. Ale neprosadil svého odporem strany konservativní, jejíž mluvčím byl Rob. Salisbury, nástupce Disraelův, později několikrát předseda ministerstva a ministr zahraniční.

Koncem století zaznamenala Anglie nový vzrůst a úspěch v politice imperialistické: boerské republiky jihoafrické, Oranžská a Transvaalská, jichž bohatství zlata a drahokamů zlávalo Brity, staly se kořistí expanse. Je to t. zv. válka búrská (1899—1902), jejíž konec náleží do 20. století a jehož se královna Viktorie nedožila, vystřídána byvši synem Edwardem (VII.). Jak vzrostl počet obyvatelstva a bohatství Velké Británie, je hodno obdivu. Počet obyvatelstva v mateřské zemi, ačkoliv se Irové hromadně stěhovali z vlasti, stoupl z 25 na 37 milionů, v koloniích ze 4 na 16 milionů. Veškeré národní jmění se odhadovalo při nastoupení Viktorie

na 4 miliardy liber šterlinků, do 50 let na 9 a půl miliardy, státní příjmy stouply za půl století z 60 na 90 milionů.

V literatuře se uplatnili lyrikové Alf. Tennyson (Enoch Arden) a R. Browning (Paracelsus, básně nábožensko-filosofické i výpravné), romanopisci B. Disraeli, G. Elliotová (Adam Bede, Silas Marner), K. Kingsley, zvláště pak R. Kipling (do češtiny Shaslé světlo, Kniha džungli, Stateční kapitáni), romanopisec a dramatik O. Wilde a John Ruskin. Výtvarné umění nezaujímalo v životě anglického národa nikdy takového místa, jako u jiných národů velikých. Přece však vytvořili ve stavitelství, vyšedše z gotiky, opravdu národní sloh, jakého národové jiní nemají. Nejvýznamnější architekt byl geniální K. Barry (parlament, justiční palác, přírodovědecké museum v Londýně). Malíři tehdejší malovali jen obrazy genrové a napodobovali malíře z 15. stol. (proto praerafaelisté); z nich vynikli Ed. Burne-Jones a V. Morris. V hudbě proslul A. S. Seymour. Z anglických badatelů přírodovědeckých patří světu K. Lyell (učil evoluci), J. Lindley a zvláště K. Darwin (O vzniku tvorstva), z fyziků Jam. Maxwell, V. Thomson, z chemiků V. Ramsey, z lékařů chirurg J. Lister. K pozitivismu francouzskému se hlásili slavní filosofové John Stuart Mill (essaye o náboženství, O svobodě, Poddanství žen) a Herb. Spencer (do češtiny O studiu sociologie, Dané pravdy mravoučné). Z dějepisců vynikli Tom. Macaulay (Dějiny Anglie), Jiří Grote (Dějiny Ruska) a Tom. Buckle (Dějiny anglické civilisace).

Země **Skandinávské** politicky nehrály zvláštní

úlohy, zato v literatuře i umění evropském zaujaly místo vynikající. Norsko, odpoutavši se od Dánska (1814), vytvořilo svou původní literaturu, kterou důstojně reprezentují před světem romanopisci a dramatikové B. Björnson, obránce Slováků (Nad naši sílu, Bankrot), H. Ibsen (Nápadníci trůnu, Podpory společnosti, Nora, Paní z námoří, Divoká kachna, Příšery, Gabriel Borkman, Hedda Gablerová), z nejmladších Knut Hamsun. Mezi přírodopisci proslul Fr. Nansen, z hudebníků Ed. Grieg. Ve Švédsku vynikli básník E. Tegner, romanopisec a dramatik August Strindberg (Tanec smrti), L. Lagerlöfová, Ellen Keyová, v praktických vědách Alf. Nobel, vynálezce dynamitu a bezdýmného prachu, zakladatel Nobelových cen, vyplácených ročně pěti nejzasloužilejším osobám v oboru fyziky, chemie, lékařství, literatury a v mírovém hnutí, a J. Berzelius, nejslavnější chemik 19. století, dále N. G. Nordenskjöld, slavný mineralog, A. E. Nordenskjöld, geolog a zeměpisec, orthoped G. Zander a lékař S. Ribling. Z dánských spisovatelů prosluli H. Andersen (Pohádky, román Improvisátor), romanopisec H. Bang a literární historik J. Brandes (Studie o Shakespearovi), dále básník a filosof P. Möller, dramatik H. Drachmann, ze sochařů proslul zvláště B. Thorwaldsen (reliéfy, sochy a sousoší, zvláště v Thorwaldsenově museu v Kodani).

Dlouholetá nespokojenost se špatnou vládou královny Isabely Španělské propukla v povstání po smrti Narvaezově (1868). Královské vojsko bylo poraženo, takže královně nezbylo než uprchnouti. Avšak většina monarchistická mezi kortesy nabídla trůn Leopoldu Hohenzollerskému, a po jeho od-

mitnutí Amadeovi I., druhorozenému synu krále italského, kterýž také přijal vládu (1870). Ale následkem nových zmatkův a rozpoutaných živlů se vzdal vlády a opustil zemi po třech letech, načež Španělsko prohlášeno jest republikou (1873—1874) za vedení Castelarova. Země se však neuklidnila. Stranické spory a vášně vzrostly zasažením Karlistův a z těchto zmatků těžil Alfons XII., syn vypuzené Isabely, opíraje se o generála Mart. Camposa. Tak obnovena jest státním převratem monarchie (1875) a sice opět v rodě Bourbonů. Nový král měl upřímnou snahu a dobrou vůli povznést zemi, ale byl zaměstnán stále odboji. Se jménem Alfonse XII. jest spojeno zřízení ústavní monarchie liberální (1876). Po předčasné smrti jeho nastoupil syn Alfons XIII. (1885), který se narodil po smrti otcově (Pohrobek = Posthumus), takže vládla jménem jeho matka-vladařka (Marie Kristina Rakouská) do r. 1902. V této době pozbylo Španělsko, klesající hospodářsky nezadržitelně, poslední části svých držav asijských i amerických válkou s Uníí, kteráž dovedla využití krvavých vzpour a zápasů (1898). Tak ztraceny cenné ostrovy Filipovy v Asii a zvláště v Americe ostrovy Puertoriko a Kuba, zvaná perla Antil.

Republika francouzská byla zabezpečena novou ústavou (1875), již svěřeno jest právo zákonodárné sněmovně poslanecké, zvolené všeobecným a přímým právem hlasovacím na čtyřletí, a senátu o 300 členech, z nichž čtvrtinu má voliti senát sám, ostatek zvláštní sbory volební na 9 let. Oba sbory, sestoupivší se v národní shromáždění, volí presidenta republiky (na 7 let), jemuž přísluší moc

výkonná. Pretendenty trůnu francouzského rozumějí se jednak uchazeči z rodu Bonapartů (strana imperialistická), kteří se smrtí císařského prince „Lulu“ (1879) rozdvojili na stranu přímého dědice (prince Jeróma) a syna jeho (Viktora), podporovaného bývalou císařovnou a katolíky, jednak legitimisté, t. j. Bourboni, kteří po smrti hr. Chamborda (1883) splynuli s Orléánisty v t. zv. konservativce. Ve straně republikánské nastal však rozkol (1884) na levici (J. Clemenceau) a pravici (Gambetta), když se dříve návratem t. ř. komunardů (1879) utvořila socialistická strana dělnická. Francie, zotavivši se ku podivu rychle z pohromy válečné za prvních presidentů (Thiers, Mac Mahon, Grévy), jak dokázala světová výstava v Paříži r. 1878, snažila se o rozšíření ztenčených držav zámořských z 18. stol., aby se odškodnila za Alsasko-Lotrýnsko zásluhou presidenta Jul. Ferryho. Tak donucen jest bejtuniský (1881) uznati svrchovanost francouzskou, brzy poté stalo se tak (1883—1885) s největším africkým ostrovem Madagaskarem (v državu proměněn r. 1895) a pak s Anamem v Zadní Indii. Novými výpravami do afrického vnitrozemí opanovali Sudan, kraj kol jezera Čadského (smlouvou s Brity 1898 rozdělena oblast v Sudanu), kraj Dahoméjský, na východě pobřeží Obok a Džibuti (franc. Somálsko). Světovými pak výstavami pařížskými (1889 a 1900)¹⁾ Francie dokázala světu, co znamená hospodářsky a jaké síly v sobě chová, ačkoli zachovala mimo Paříž ještě namnoze starosvětský ráz s rentiery, spokojujícími se menším duchodem

¹⁾ První byla v Londýně r. 1851.

a dávajícími přednost pevnému zúročení. Ovšem velmi stinnou stránkou byla hrozivě vzrůstající depopulace (úbytek obyvatelstva), již stát se snažil čeliti různými prostředky dotud nedostatečnými.

Největším básníkem v druhé polovici 19. stol. zůstal V. Hugo, proslulý též satyrik, vrstevníkem jeho byl Th. Gautier (Emaily a kameje), jeho žákem L. de Lisle. Nová generace v letech 80. seskupila se kol P. Verlaina. Z dramatiků proslula dvojice Al. Dumas ml. (Dáma s kaméliemi, Princezna z Bagdadu, Cizinka) a V. Sardou (Madame Sans-Gêne, Fedora, Cyprienna, Vlast), Ed. Rostand (Cyrano), mezi romanopisci vynikli G. Flaubert (Paní Bovaryová, Šalambo, Pokušení sv. Antonína), Jul. Verne, Alf. Daudet (Fromont ml. a Risler st., Nabob, Sapho), O. Mirbėau a zvláště E. Zola (sociální romány Germinal, Zabiják, Dřilo, Nana, Země, Zkáza, trilogie měst Lourdy, Řím a Paříž, pak Plodnost, Práce, Pravda). Sem patří též básník provençalský Fr. Mistral. V umění malířském se uplatnili za druhého císařství slavní krajináři Th. Couture, L. Cogniet, zvláště Jan Millet (obraz Anděl Páně prodán 20 let po smrti jeho za 700.000 franků) a Ar. Meissonier. Tvůrce impresionismu (říkával, že se snaží podati toliko svůj dojem = impression) a malíř plenéru (plein-air značí plné denní světlo) byl Ed. Manet, vedle něho se uplatnili K. Gleyre a H. Rigault. Ze sochařů vynikli Jan Carpeaux (zhotovil poprsí Napoleona III.), M. Moreau a především Aug. Rodin (Kovový věk, Měšťané Calaisští). Ve stavitelství postupováno po vzoru italském, při stavbě chrámů přijaty

slohy středověké. Zvláště se uplatnil K. Garnier (velká opera). V umění hudebním prosluli skladatelé operní Amb. Thomas (Mignon), K. Gounod (Faust, Romeo a Julie), Jiří Bizet (Carmen), Saint-Saëns, Julius Massenet (Manon, Werther, Cid) a C. Franck. Z filosofů a historiků zaslouží zvláště pozornosti E. Renan (Život Ježíšův, Apoštolové), Hip. Taine (Filosofie umění, Revoluce, Dějiny počátků současné Francie), L. Sabatier (Nástin filosofie náboženské, Sv. František), A. Denis (Konec samostatnosti české, Čechy po Bílé Hoře), dále jazykozpytec L. Leger. Ve fyzice L. Caillet, v chemii se vyznamenal P. Berthelot (v organ. chemii), v lékařství L. Pasteur (zakladatel bakteriologie, ústav Pasteurův), Claude Bernard (položil vědecký základ k fyziologii), chirurg J. Brouardel, psychiatr B. Morel, dermatolog H. Leloir, v přírodopise J. de Lamarck, předchůdce Darwinův, v zeměpise J. Reclus, matematikové J. Lacroix, J. Lagrange a J. Poincaré.

Sousední Belgie se dovedla za vlády rodu sasko-koburského hospodářsky povznést netušeným způsobem, a Leopold II. položil základ ke koloniální politice, stanuv v čele svobodného státu Konžského v Africe, kterýž byl na počátku 20. stol. proměněn v državu belgickou. I malá Belgie, obývaná právě z polovice germánskými Vlámý a románskými Valony, se může pochlubit svou národní kulturou. Mezi básníky prosluli H. Consciense, zakladatel literatury vlámské, E. Verhaeren a M. Maeterlinck, mezi malíři F. Pauwels a zvláště Kon. Meunier, z vědeckých pracovníků chirurg J. Crocq a fysik K. Montigny.

V Holandsku byla zavedena vláda konstituční v letech 40. za Viléma II., jehož synem Vilémem II. (1849—1890) vymřel slavný rod oránžský (původu nasovského) po meči v mladší větvi. Za něho dlouhým bojem dobyto Atčina na Sumatře. Nástupnictví v Nizozemí přešlo na dceru jeho Vilemínu, kdežto velké vévodství Lucemburské připadlo spřízněnému rodu nasovskému, protože tam neplatilo právo potomstva ženského.

Sjednocené království Italské, opírající se o trojspolek důmyslnou politikou Crispiho, přistoupilo k osadním velmocem zároveň s Německem. Obsadilo Somalské pobřeží (1885) a Massavu při Rudém moři, odkud zřídilo Erytreu. Pokus rozšířiti toto území o Habeš skončil vojenskou porážkou (1896). Další vzrůst státu, jehož hospodářský rozmach je vázán nedostatkem uhlí i rudy železné, a sice na útraty turecké (Barka a Tripolis v sev. Africe), patří už 20. stol. V hudbě Italie pozbyla dřívější převahy své. Vynikli ovšem ještě N. Paganini, houslista a skladatel, operní skladatelé G. Verdi (Rigoletto, Troubadour, Traviata, Aida) a jeho žáci R. Leoncavallo (Komedianti, La Bohème) a P. Mascagni (Sedlák kavalír). Mezi sochaři nedostížen zůstal Ant. Canova, z básníků prosluli G. Carducci a G. d'Annunzio, z romanopisců Edm. de Amicis, z malířů G. Segantini. Mezi vědeckými pracovníky jazykozpytec Alf. Trombetti, právník F. Scaduto, filosofové T. Mamiani a L. Bertrini, lékaři P. Mantegazza a C. Lombroso, fysikové L. Nobili a M. Melloni, hvězdáři Jan Battista Amici a Aug. Secchi, a elektrotechnik J. Marconi (objevitel bezdrátové telegrafie).

7. Východní Asie.

Budhistické Japonsko se stejně jako Čína uzavíralo od počátku 17. stol. přímo úzkostlivě všem vlivům a stykům s Evropou. Jak si Evropané vynutili přístup do Číny (1858—1860), o tom byla řeč už dříve. Méně násilně se stalo proniknutí do ostrovní říše „vycházejícího slunce“, ačkoliv byla uzavřena ještě neproniknutelněji než Čína. Již r. 1854 Unie získala přístup do přístavů Hakodate a Shimody, téhož roku si vymohla jej Britanie, pak Rusko (1855), Holandsko (1856) a Francie (1858). Časem dovolen přístup též do jiných přístavů. Toto nebezpečí, ohrožující hospodářskou i politickou samostatnost japonskou, vedlo především k poznání, že je nutno si osvojiti evropské vymoženosti. Zatím co Čína houževnatě lpěla na starých tradicích a přežitcích, bystří Japonci chopili se práce. Odtud se počíná přejímání veškeré kultury evropské, nevyjímaje zřízení ústavního. Od r. 1889 je císař („mikado“) omezen parlamentem o dvou sněmovnách a řídí se radami vlády, která je však odpovědná výhradně jemu. Po způsobu evropském zavedeny státní správa, školství, vojenství a pod. Odtud byl pouhý krok k expansi a imperialistické politice, podmíněné přelidněním, která dosáhla vítězstvím nad Čínou (1894—1895) ostrova Formosy a uvolnění poloostrova Koreje. Nový vzrůst politické moci japonské (zabrání Koreje a oblastí dotud ruských) i hospodářské náleží 20. století.

Od té doby, co Japonsko bylo otevřeno Evropanům, proslulo svérázné umění jeho které dokazuje, jak umění a krásu lze uplatniti i při nej-

nepatrnějších předmětech denního života. Tohoto příkladu následovala Evropa v umění dekorativním, zejména v oboru porculánu.

8. Nový svět.

V Jižní Americe se utvořily v letech 1810—1825 postupně republiky Argentinská, Paraguajská, Chilská, Nová Granada (Kolumbie), Venezuelská, Ekuadorská, Peruská a Bolíviská¹⁾, ve Střední Americe Kvetemala, San Salvador (nejmenší), Honduras (největší), Nikaragua, Kostarika, na severu Mexiko prohlásilo svou samostatnost (1821). Byly to veskrz státy španělské (kreólské). Poslední stát, na pohled zvláště veliký, byl oslaben válkou s Uníí i nešťastným pokusem s císařstvím Maxmiliánovým.

Uprostřed století se počíná expanse **Spojených států** (představujících spojení 24 států) neboli Unie válkou s Mexikem, zmítaným domácími boji (1846—1848), již zabrán jest Texas, Nové Mexiko a Kalifornie. Protože v Unii platila naprostá svoboda náboženská, zove se zemí sekt. Tak protestanté vykazovali do polovice století 70 různých sekt, z nichž nejčetnější byli Metodisté, Baptisté a Mormoni. Netušený vzrůst Unie nastal přílivem (emigrací) stejně evropským (Irové, Germáni, Vlaši, Slované), jako zvláště asijským (Číňané, Japonci), takže se naposled již ozývaly hlasy o „žlutém nebezpečí“. Původní obyvatelé ustupovali stále více, až jsou na vymření, hlavní živel v národnostní mosaice představují t. zv. Jankiové.

¹⁾ Později vznikla Uruguajská republika (nejmenší).

Záhy se projevil rozdíl a rozpor mezi severem, kulturnějším, pokročilejším a průmyslovým, a mezi zemědělským jihem. Rozpor ten se přiotřil ještě otázkou otrockou, až vzplanula z toho domácí válka. Kdežto severní státy z důvodů lidskosti se snažily o odstranění otroctví černého, jih z příčin hospodářských a zisťných trval houževnatě na svém. Ovšem třeba uvážiti též, že bohatí plantážníci na jihu přáli svobodnému obchodu, kdežto na severu farmáři a zvláště průmyslníci dávali přednost clům ochranným. Tak vypukla válka mezi severem a jihem (též válka secesionistická), odtrhnuvším se prostě od jednoty za vedení Daviso va (1861—1865), která skončila po dlouhých a vyčerpávajících bojích zásluhou Grantov ou¹⁾ porážkou jihu a zrušením otroctví. Toto vítězství lidskosti (barevným se dostalo plného práva občanského) zaplatil ušlechtilý prezident republiky A. Lincoln životem, nemluvě o spoušti, která se ukázala v zemi, kde celá města proměněna v rozvaliny. Než bohatá ožiska petroleje, uhlí a rudy železné způsobila všeobecný rozvoj průmyslový, který v mnohém ohledu (zvláště železářstvím, bavlínictvím, zpracováním masa) předstihl i Evropu, od níž se Unie původně učila. Některá místa americká doznala proto přírůstku obyvatelstva tak netušeného, že se mluví příslovečně o vzrůstu americkém²⁾.

¹⁾ Sever postavil postupně do zbraně 2½ mil. jih daleko přes milion, takže bylo mobilisováno na 3 mil. lidí z celkového počtu 32 milionů.

²⁾ Tak Chicago bylo počátkem 19. stol. nepatrnou osadou, ale na počátku 20. stol. město o 2¼ milionu obyvatelích. S tím souvisí hromadění kapitálu, jak je představují miliardáři P. Morgan, J. Rockefeller, And. Carnegie.

Není divu, že Spojené státy hleděly žárlivě na zasahování států evropských, počínaje již presidentem Monroeem. Z té příčiny koupily od Ruska poloostrov Aljašku (1867), kde zavládl netušený ruch těžebním zlata. V 90. letech Unie vzrostla obsazením ostrovů Sandwichských (= Havajských) a části ostrovů Samojských v oblasti australské, r. 1898 získala ostrovy Filipovy, Puertoriku a nepřímo i Kubu, třebaže tam byla zřízena samostatná republika pod patronátem Unie. Učinila tak k zabezpečení převahy v souostroví antilském i k zajištění trhů východoindických, uživši rozšířené doktriny Monroeovy. Unie, představujíc rozsahem svým celou Evropu, skládá se z 48 republik neboli států nestejně velikých, z jednoho spolkového území a dvou teritorií (počet států vyznačují hvězdy na praporci). Každá republika je samostatná, má svého voleného náčelníka (guvernéra), svůj sněm (kongres) i své zákony, ale v otázkách zahraničních, vojenských a celních rozhoduje ústřední spolková vláda (ve Washingtoně). V čele vlády stojí president, volený na čtyři roky vším občanstvem, zákonodárná moc náleží kongresu, který se dělí na senát (po dvou zástupcích z každého státu na šest let) a na sněmovnu reprezentantů, volených občanstvem podle všeobecného práva.

Spojené státy mohou se pochlubit též vlastní kulturou. Vynikli z malířů J. Watson a T. Cole, z lyriků W. Irwing, H. Longfellow (přel. Evangelína, Michel Angelo, Vikingova smrt), E. Poe (Havran) a nejpůvodnější V. Whitman (Výbor básní do češtiny přeložený), z romanopisců James Cooper, filosof-moralista R. V. Emerson

(přel. Pokrok vzdělanosti, Představitelé lidstva, Zdroje energie, Snahy a směry), B. Harte (přel. Kalifornské povídky, v Carquinezském pralese), především Mark Twain (Život na Mississippi, Vybrané humoresky, Nápadník z Ameriky, Příhody Toma Sawyera) a Vil. Howells, zakladatel realismu amerického. Z badatelů vědeckých proslul R. Fulton (první parník), jmenovaný S. Morse (vynálezem telegrafu), E. Howe (šicí stroj), Tom. Edison, stav se ze samouka vynálezcem světovým (telefon, fonograf, mikrofón), sociolog L. Morgan, z dějepisců Jiří Bancroft (dějiny Unie od r. 1778), V. Prescott (španělský výboj v Mexiku), z národohospodářů H. Carey, v přírodních vědách V. Gouthrie (vynálezce chloroformu), S. Langley, fysik a J. Powell, geolog a zeměpisec.

Z ostatních států zaslouží pozornosti **Mexiko**, nejbohatší stát stříbrem na světě, které obnovivši republiku (1887) dalo si ústavu podobnou Unii, ale nedovedlo zabrániti tomu, že se ocitá stále více v hospodářské závislosti její. V jižní Americe, zmítané stejně jako střední stálými rozbroji vnitřními i válkami se sousedy, význačnější místo zaujímá největší z nich, **Brazílie**, jediná monarchie v Americe, která odstranivši císařství (1889) sesazením Petra II. proměnila se posléze rovněž v republiku (Spojené státy brazilské, jichž je 20). Tato vývozem především kávy (více než polovina veškeré sklizně světové) démantův a zlata je hospodářsky prvním státem na jihu; nejlépe spořádaná však je republika **Chilská**, známá vývozem ledku.

Literatura.

- Jan Kryštůfek, Dějiny nové doby, Všeobecné dějiny od r. 1814.
- Ch. Seignobos a A. Métin, Současné dějiny. Světová knihovna, I, č. 580—581, II, č. 675—676, III, č. 699—700, IV, č. 743—745.
- Ch. Seignobos, Politické dějiny Francie v 19. století. Světová knihovna, č. 355—357.
- Jar. Bidlo, Dějiny Ruska v 19. století, I—II. Světová knihovna, č. 655—657.
- J. M. Norvins, Výprava Napoleonova na Rus 1812. Chvilky, č. 72—74.
- A. Denis, Čechy po Bílé Hoře. Dva svazky.
- Alf. Stern, Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden.
- O. W. Jäger, Geschichte des 19. Jahrhunderts, I—II, Göschen, č. 217.
- J. Laichtra, nákladem. Literatura česká 19. století.
- A. G. Stín, Historie literatury ruské 19. století.
- J. Veselý a J. Duška, Přehled českého písemnictví.
- Ad. Srb, Politické dějiny národa českého.
-

Obsah.

Strana

I. Doba Napoleonova (1800—1815).

1. Války koaliční a Napoleonův postup	3
2. Vzrůst moci Napoleonovy a její vrchol	11
3. Pád Napoleonův	17
4. Vídeňský kongres a poslední pokus Napoleonův o návrat	23

II. Doba sv. aliance (1815—1830).

1. Počátek obnovené reakce	29
2. Země habsburské za Františka I.	32
3. Jižní Evropa	34
4. Poměry ve východní Evropě	39

III. Vrcholná doba absolutismu Metternichova (1830—1848).

1. Revoluce červencová ve Francii	44
2. Ohlas červencové revoluce v Evropě	46
3. Stav v jižní Evropě	50
4. Velká Británie	52
5. Francie za Ludvíka Filipa	59

IV. Revoluční vymoženosti a jejich zmar (1848—1852).

1. Unorová revoluce ve Francii	64
2. Ohlas v Itálii a na Balkáně	66
3. Stav v Německu	69
4. Země habsburské	74
5. Francie od republiky k druhému císařství	80

V. Doba obnovené reakce a počátek národního sjednocování (1852—1863).

Strana

1. Válka krymská a postavení Napoleonovo	82
2. Sjednocení Itálie	85
3. Rakousko na přechodu k ústavnosti	87

VI. Doba velikých událostí a příprav. Politika imperialistická (1863—1900).

1. Zápas o prvenství v Německu	89
2. Konec slávy Napoleonovy. Císařství Hohenzollerské	91
3. Rusko Aleksandra II. a východní Evropa	100
4. Říše habsburská	107
5. Rusko a jihovýchodní Evropa v posledním období	115
6. Severozápadní Evropa	119
7. Východní Asie	128
8. Nový svět	129

I rozhodlo se podepsané nakladatelství vydávati takovou knihovnu s názvem:

V Š E V Ě D,

KNIHOVNA SPISŮ VZDĚLÁVACÍCH A VŠEOBECNĚ
POUČNÝCH,

v jejíž řízení se uvázal prof. dr. H. Traub; jméno jeho jest zajisté dostatečnou zárukou pečlivého výběru i účelného vedení. Majíce na mysli zvláště vhodné a osvědčené příručky cizojazyčné — méně německé, protože namnoze příliš učené — chceme se vynasnažiti upřímně a ze všech sil, aby se nejširším kruhům čtenářstva dostalo žádoucího poučení i všestranného vzdělání, čehož lze dosáhnouti především péčí vybraných pracovníkův, odborníkův, kteří dovedou vědomosti a znalosti své učiniti každému veskrze přístupnými a dokonale srozumitelnými. Aby však sbírka tato nebyla bez užitku ani pro ty, kdož se miní vzdělávati dále a proniknouti hlouběji, bude pořízen na konci vždy seznam příslušné literatury.

Chtějíce ukázati, jak si představujeme práci pro nejbližší budoucnost, připojujeme seznam prvních zajištěných příspěvků z nejrůznějších oborů vědných, které budou uveřejněny postupně.

Mimo to slíbena řada příspěvků ze všech oborů. Vydavatelství sděluje posléze, že knižnice bude vycházeti ve volných lhůtách o jednom i více svazcích.

Vydavatelství.

V Š E V Ě D

KNĚHOVNA SPISŮ VZDĚLÁVACÍCH A VŠEOBECNĚ POUČNÝCH.

Ve Vševědu vyšlo:

- Sv. 1. **Zemězpytný vývoj oblasti republiky československé.** Napsal doc. Dr. V. Dědina. 108 stran. Kč 9.—.
- Sv. 2. **Dějiny 19. století.** Napsal prof. Dr. H. Traub. 136 stran. Kč 10.—.
- Sv. 3. a 4. **Občanská nauka československá.** Napsal prof. Dr. H. Traub. 264 stran. Kč 15.—.

Do dalších svazků jsou zajištěny příspěvky:

- Prof. dr. Fr. Pavlíček,** Vybrané kapitoly z užité chemie pro domácnost.
- Prof. dr. Vl. Helfert,** Česká hudba 19. století před B. Smetanou.
- — Česká hudba B. Smetany.
- Prof. Em. Binko,** O fotografování.
- — O hvězdném nebi.
- Prof. dr. R. Kettner,** Základ praktické geologie.
- — Nerostné bohatství naší republiky.
- Prof. Jiří Janda,** O ptactvu státu československého.
- Prof. inž. B. Stočes,** O rudách a rudných ložiskách.
- Inž. Ferd. Kopecký,** Vybrané kapitoly o koželužství.
- Inž. K. Budlovský,** Telegrafie bez drátu.
- Dr. Vl. Kubeš,** Škodlivost alkoholu.